

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПОДЬСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

**ВИЗВОЛЬНИЙ
ШЛЯХ**

Суспільно-політичний і науко-
во-літературний місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

**LIBERATION
PATH**

Ukrainian Political, Social,
Scientific & Literary Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

No. 1 (238), January, 1968, Vol. XXI

Головний редактор Г. Драбат
Заступник — Володимир Богданюк

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N.1. Tel.: 01-607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1968 Р.

Країна	річна передплата	піврічна передплата	чвертьрічна передплата	окреме число
Австралія	8 дол.	4.50 дол.	2.40 дол.	80 цент.
Австрія	200 шіл.	110 шіл.	60 шіл.	20 шіл.
Аргентина	1000 пезів	550 пезів	300 пезів	100 пезів
Бельгія	420 б. фр.	220 б. фр.	120 б. фр.	40 б. фр.
В. Британія	3 ф.	1 ф. 10 ш.	18 ш.	6 ш.
Канада	10 дол.	5 дол.	3 дол.	1 дол.
США	10 дол.	5 дол.	3 дол.	1 дол.
Німеччина	34 н.м.	18 н.м.	9 н.м.	3 н.м.
Франція	42 фр.	22 фр.	12 фр.	4 фр.
Швеція	45 кор.	25 кор.	14 кор.	5 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Адреси наших Заступників на стор. 2.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200, Liverpool Rd. London, N.1.

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 1 (238)

СІЧЕНЬ, 1968

Річник XXI

З М І С Т 1-ої К Н И Ж К И

— У ВЕЛИКІ РОКОВИНИ	3
М. Копилівський: СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТИ І ВІЙСЬКОВА СПРАВА 1917 РОКУ	5
Г. Д.: ХТО І ЧОМУ НАМАГАЄТЬСЯ ВІДГРЕБТИ ІІІ УНІВЕРСАЛ?	17
Проф. Нестор Король: ОЧИМА ЗВИЧАЙНОГО УЧАСНИКА (Спогади з 1917-1921 років, продовження, 3)	27
Іван Світ: УКРАЇНСЬКО-ЯПОНСЬКІ ВЗАСМИНИ (продовження, 11)	43
І. О. Кандиба: ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КП УКРАЇНИ ШЕЛЕСТОВІ ПЕТРОВІ ЮХИМОВИЧУ	55
Татяна Федорів: РОЗКАЖІТЬ МЕНІ, ЗОРІ; МАК ЧЕРВОНИЙ; ОЙ ПІДУ Я В ЧИСТЕ ПОЛЕ; ШУМИТЬ ДО МЕНЕ ВЕРХОВИНА (вірші)	77
В. Сім'янець: З ДНІВ НЕЗАБУТНІХ (Біла шапка, Голованівське, Біля Ананьєва, Останні години в Зимовому поході)	80
Марко Твен: ПРАВДИВА ПОДІЯ... (перекл. д-р Дмитро Куликовський)	88
Інж. С. Нагай: З ПРИВОДУ ОДНІЄІ ПРАІСТОРИЧНОЇ ГІПОТЕЗИ ПРО ЗЕМЛІ ТА ВОДИ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПОТОПОМ	92
ОРП: АМЕРИКАНСЬКІ ОБРАЗКИ (закінчення, 2)	101
Д-р Олекса Воронай: В ДОРОЗІ НА ЗАХІД (Щоденник утікача, продовження, 11)	113

З матеріалів СКВУ

— МАНІФЕСТ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В УКРАЇНІ Й ПОЗА ЇЇ МЕЖАМИ В ССРС ТА В КРАЇНАХ МОСКОВСЬКОГО БЛЬОКУ	128
— РЕЗОЛЮЦІЇ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ	135
— ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДУХОВНИХ ПРОВІДНИКІВ	138
— ЗВЕРНЕННЯ ПРОВІДУ ЗЧ ОУН ДО УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ В СПРАВІ ЗБІРКИ НА ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД	139
Проф. д-р Н. Полонська-Василенко: ДО СПОГАДІВ НЕСТОРА КОРОЛЯ: «ОЧИМА ЗВИЧАЙНОГО УЧАСНИКА»	142
— ЛІТЕРАТУРНІ КОНКУРСИ	143
— БІБЛІОГРАФІЯ — внутрішня обкладинка.	

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА»

ЛОНДОН

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

Folkshan Library & Book Supply
16 a, Prospect Street,
GLENROY, W. 9, Vic., Australia.

Mr. W. Lytwyn
7, Borrowdale St.,
Red Hill, A.C.T.

Сідней і околиця:

C. Mishchuk
12, Victory St.,
Belmore, N.S.W.

АВСТРІЯ:

M. Petruszczak
Watzmannstr. B A/Z. 2,
Salzburg-Aigen.

АРГЕНТИНА:

W. Zastawnyj
Soler 5039,
Buenos Aires.

БЕЛЬГІЯ:

Omelan Kowal
Bd. Charlemagne, 72, Bruxelles, 4.

КАНАДА:

W. Makar
140, Bathurst Str.,
Toronto, 2 B, Ont.

НІМЕЧЧИНА:

"Shlach Peremohy"
München, 8.
Zeppelinstr. 67.

ПАРАГВАЙ:

I. Lytwynowych
Casilla de Correo, 70,
Encarnation.

США:

Mr. H. Cebrij
315 E. 10th St.,
New York, N.Y., 10009.
U.S.A.

Чикаго і околиця:

Bohdan Kaszuba
1147 N. Mason Ave.,
Chicago, Ill. 60651.

Філадельфія і околиця:

Mykola Tymczuk
9788, Cowden Street,
Philadelphia 19115 Pa.

Ціна цього числа в Кольпортерів і Заступників — 6 шіл. (англ.) або 1 дол. Всіх Кольпортерів і Передплатників поза Великобританією просимо розраховуватися з нашими Заступниками. Про кожну зміну адреси просимо повідомити головну Адміністрацію в Лондоні.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ НА ЧУЖИНІ. СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА ВСЮДИ РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО МІЖ УКРАЇНСЬКОЮ ЕМІГРАЦІЄЮ!

У ВЕЛИКІ РОКОВИНИ

»Народе України!

Твоєю силою, волею, словом утворилася на українській землі свобідна Українська Народня Республіка. Здійснилася давня мрія Твоїх батьків, борців за волю і право робочого люду!..

Від нині Українська Народня Республіка стає самостійною, суверенною Державою Українського Народу».

Так по довгих віках неволі IV-им Універсалом Української Центральної Ради оголошено відновлення Української Самостійної Держави і таким чином день 22 січня 1918 року став одною з переломових епохальних дат новітньої історії України.

В IV Універсалі бачимо повну перемогу волі і прагнень українського народу, вивершення одного етапу довгого і складного процесу Української Національної Революції, яка з самих початків, не зважаючи на великий ентузіазм і зрушення стихійної сили української нації, зазнала чимало перешкод і ударів не тільки від чужих, а й від своїх. За цю, висловлену в IV Універсалі, найвищу українську національну ідею, за цей ідеал Самостійної Соборної Української Держави, пролито море святої української і вражої злої крові, як у минулому, так і в найновіші часи нашої визвольної боротьби.

Синтезою Української Національної Революції став Акт злуки всіх українських земель в одну Самостійну Соборну Українську Державу, проголошений 22 січня 1919 року в Києві на Софійській площі:

»Від нині во єдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини Єдиної України: Західньо-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Закарпаття) і Наддніпрянська Україна.

Сповнилися відвічні мрії, для яких жили, і за які вмирали найліпші сини України. Від нині є тільки одна незалежна Українська Народня Республіка».

Не зважаючи на наші поразки й на те, що в боротьбі з московсько-більшевицькими окупантами ми ще раз втратили свою державну незалежність, ідея Самостійної Соборної Української Держави вже остаточно визріла і стала живою дійсністю в душах мільйонів нескорених синів і дочок українського народу. Революційні процеси, що відбуваються у наші дні на землях України, виразно показують, що молоде покоління послідовно продовжує визвольну боротьбу своїх батьків і братів — воно нескорене, горде, геройське. Так на крові борців-воjakів українських армій з 1918-21 років, на крові героїв УПА і борців українського революційного підпілля (УВО-ОУН) вирости нові »месники дужі«, для яких ідеалом життя і змагання стала Суверенна Соборна Українська Держава.

Зокрема цього року, з нагоди 50-річчя з дня відновлення Української держави 22 січня 1918 р., ще сильніше відчуваємо цей могутній, владний поклик Актів 22 січня до дальшої безкомпромісової боротьби за волю і державність української нації.

»В трудну годину народилася воля України«... — сказано в IV Універсалі. Україна була обеззброєна тодішнім своїм політичним проводом, що замість власної національної армії проповідував творення »народної міліції«. Українське вояцтво, що ще недавно на Українських Військових З'їздах, виявляло свою готовість багнетами боронити державну самостійність українського народу, було здемобілізоване й здеморалізоване ворожою пропагандою і опортуністичною політикою свого уряду. І коли зараз по проголошенні IV Універсалу, наприкінці січня того ж року, на Україну сунули московські червоні орди Муравйова, щоб зайняти Київ і знищити молоду Українську державу, в цей трагічний для України момент в обороні волі й чести українського народу стала українська шкільна молодь. 29 січня 1918 року під Крутами відбувся кривавий бій, який для української нації мав переломове значення. Крутянська молодь була першою, що жертвувала себе на службу нації і своєю молодогою гарячою кров'ю підписала Акт відновлення Української держави, започаткувала новий етап збройної боротьби з ворогом.

Крути стали символом неупокореної України, покликом до збройного чину. Власне тому побіч 50-річчя проголошеної Актом 22 січня Української держави ставимо і 50 річницю Крутянського бою з московськими наїзниками.

Український народ на протязі минулих п'ятдесяти років пройшов довгий важкий шлях своєї визвольної боротьби. Акти 22 січня 1918-го і 1919-го років стали для нього великими святими Ідеалами. Командування Української Повстанської Армії в »Наказі на день 22 січня« (з січня 1946 року) підтвердило загальне значення згаданих Актів такими словами:

»День 22 січня — це наше найбільше національне свято — Самостійної і Соборної Української Державности.

Ідеал 22 січня — це наш всенародний ідеал, наше прагнення і наша ціль!

Пригадуємо, що не зложимо зброї, не перервемо боротьби, не завернемо з шляху Національної Революції, доки знову не здійснимо цього великого Святого Ідеалу, доки не здобудемо Української Незалежної Держави!«.

В »Наказі на Свято Крутів« (того ж місяця і року) Командування УПА заявляє:

»Лицарі Крутів — це наші попередники і наші виховники!

Безсмертна, геройська легенда Крутів — це наш заповіт і джерело сили нашої революції!«

Окрилені сьогодні великими Ідеалами 22 січня і Крутянського бою — відзначаємо 50-річчя з дня проголошення Української Самостійної Держави з глибокою вірою в їх близьку перемогу!

М. КОПИЛІВСЬКИЙ

СОЦІЯЛ-ДЕМОКРАТИ І ВІЙСЬКОВА СПРАВА 1917 РОКУ

Іван Франко часто виступав з гострою критикою марксівської соціал-демократичної доктрини. В 1899 році він, між іншим, у своїй рецензії на брошуру московського журналіста Фаресова «Народники і марксистки» про прихильників цієї згубної доктрини на українському ґрунті писав таке:

«Дуже сумно, що на цю доктрину ловиться в значній мірі гарячіша українська молодь. Соціал-демократизм стає вороже як проти прояву суспільної самодіяльності та децентралізації, так само, як і проти національного українського руху, і з того погляду являється для українства далеко гіршим ворогом, ніж російське самодержавство і російська цензура. Бо коли самодержавний тиск є тиском фізичної сили і, так сказати, в'яже руки, то соціал-демократизм краде душі, напоює їх пустими і фальшивими доктринами та відвертає від праці на рідному ґрунті. От тимто й не дивно, що свідоміші українці виступають проти цієї згубної доктрини, як можуть. Правда, боротьба мусить бути нерівна. Соціал-демократична доктрина тішиться більшими ласками (московської царської) цензури, ніж український рух; вона видає багато книжок, має своїми органами деякі товстющі місячники, а українство не може боронити себе і розвивати (своїх) поглядів відповідними способами» («Літературно-Науковий Вістник», червень, 1899).

*

Український вояк Федір Кохан, що по еспансько-американській війні служив на Філіппінах, писав у «Свободі» на початку 1902 року:

«Скільки то наших українців отак у світі за чуже добро, на чужих полях поклали свої голови, розсіяли українські кості! Коли ж. коли прийде час, що під українським прапором політаються українські вірли боротися за волю і долю України» («Свобода», ч. 34, 1902 р. Цитату подано за: Л. Мишуга — «Пропамятна книга» з нагоди 40 літ УНСоюзу», Джерзі Ситі, 1936, стор. 62).

*

Але перенесімся із соняшних Філіппін до багнисто-млистої столиці балтицько-московського району — Петербургу.

По революції 1905 року українська соціал-демократична партія (ред. Порш, Бич, Арабажін) видавала в Петербурзі місячний журнал «Вільна Україна». Іван Франко обговорив зміст і напрямок цього журналу в статті «Огляд української літератури в 1906 році» на сторінках київського щоденника «Рада» (ч. 12, з 16 січня 1917 р.). Зокрема картає

І. Франко редакцію «Вільної України» за передрук статті централіста Кавтського «Національне життя в Росії» без жодних редакційних застережень і кличе редакцію не забувати, що вони ж (редактори) «насамперед українці, а не соціал-демократи». Зокрема щодо Кавтського, Франко писав:

»І коли, наприклад, у Кавтського читаємо, що соціал-демократи невеликоруські в Росії повинні «виступити з усією силою за спільні пролетарські вимоги, а енергійну оборону окремих національних вимог, коли вони не містяться в загальних, залишити до того моменту, коли справа розв'яжеться в центральній Росії і від того, яке це буде розв'язання залежить також і конечна форма національних вимог», — то треба сказати, що кінець цього речення зовсім абсурдний, бо форма національних вимог не може диктуватися ніяким випадковим центральним рішенням, а тільки самою суттю національного життя; перша ж частина цього речення неясна і також централістично забарвлена, хибно кладучи увагу на те, що рішення соціального чи політичного значення в Росії мусить упасти в центрі, і то для центру соціалісти окраїн заздалегідь мусять урізувати свої програми власне на національним пункті. В устах Кавтського-централіста ці слова не дивують нас ані трохи, але чому ж редакція автономічно-федералістичного органу не сказала про них свою думку?!

»Мені здається, що до видання «Вільної України» українські соціал-демократи приступили невідповідно, не дібавши відповідних сил до цієї спеціальної праці. Є ще одна глибока хиба, що була джерелом їх хитання в самих основних поглядах, — вони не уявляли собі гаразд свого національного характеру, не відчували того, що вони наперед українці, а потім соціал-демократи; *трактували це українство, як формальну концепцію, а не як натуральний вислів своєї душі*, тому не зуміли в свою публіцистику вложити душі та захопити нею маси читачів. Це ще одна наука, що і в таких інтернаціональних справах, як соціалізм, здорові органічні парості можуть у кожному краю вирости тільки з виразного національного ґрунту і тільки тоді вони перестануть бути сірою теорією і зробляться цвітучою дійсністю».

Недавно померлий в Америці полковник Українських Січових Стрільців Михайло Курах у своїх спогадах «Слідами Івана Франка» згадує про те, як ще учнем середньої школи він часто заходив до Івана Франка й принагідно секретарював у німечного письменника:

»Роки минали дуже скоро. В 1913 році я закінчив реальну школу й зголосився до військової служби. Про мої наміри я сказав Франкові. Він схвалив мій плян і сказав, що і в нього були такі часи, коли він у молоді роки зголосився до війська. Але його не прийняли через хворобу очей. Тоді він теж висловив свою думку про те, що дуже зле роблять наші люди, які негативно ставляться до військового ремесла. *Настає епоха воєн і революцій і з цього може вибухнути велика світова*

завірюха. Тому й нам треба думати про свою військову силу, виховати своїх військових учителів і провідників. 4-го жовтня 1913 року я востаннє бачився з живим Франком і тоді ще попрощався з ним».

Вже під час однієї з перших зустрічей з Курахом, довідавшись, що той належить до середньошкільної т. зв. Драгоманівської Громади, Франко гостро негативно висловився про федералізм Драгоманова та його пляни конституційної перебудови Росії. «Але рішуче треба відкинути його політичні засади анархо-федералізму і його намагання перебудови Росії на основах конституціоналізму. Зрештою, нам треба думати про те, як відірватися від тієї Росії і створити нашу державу»... Драгоманов — казав Франко — жив і діяв в часи суб'єктивної соціології, яка не йшла разом з визвольними прагненнями поневолених народів, а тому його політичні тези сьогодні треба ґрунтовно перевірити, а то й цілком відкинути» («Шлях Перемоги», чч. 644, 645, з 19-го і 26-го червня 1966 р.).

Проф. Нестор Король наприкінці літа 1914 року, як старшина московської армії, був опинився у Львові. В розмовах на політичні теми він почув від Франка, що найкращим оборонцем працюючого люду може бути держава, в уряді якої були б заступлені всі класи населення. Франко не вірив у пролетарську солідарність, бо коли працедавець-держава стане законодавцем, суддею і арбітром в одній особі, тоді вона буде стократ жорстокіша, ніж приватний підприємець. Бо немає нічого страшнішого від людини, що кривджена ціле життя, дорветься нарешті до влади.

*

Українська соціал-демократія в 1917 році заходила коло військової справи із заздалегідь обміркованим злим і деструктивним наміром: за всяку ціну не допустити до створення української армії. І саме тому, що вважала українську армію за найбільшу загрозу Українській Соціал-Демократичній Революційній Партії, з виїмковим для неї завзяттям і впертістю кинула свої кращі сили на опанування апарату Українського Військового Генерального Комітету. Знаменито між собою спаяні соціал-демократи, по впертих змаганнях із тогочасними націоналістами-самостійниками, опанували Українські Військові З'їзди, яких у 1917 році відбулося аж три, і які саме завдяки «знаменитій» політиці соціал-демократів не дали нічого, крім групових фотографій для вдячних нащадків, виконаних фірмою Гудшона і Губчевського, та резолюцій, які з чисто ундівською зручністю есдеки «переперли» на Військових З'їздах, резолюцій, звичайно лиш «ad maiorem gloriam Moskoviae».

Даремно націоналістичні ініціатори українського військового руху, як Міхновський, д-р Луценко та інші, змагалися за самостійність України, за українське військо. Військові маси, що спочатку дуже охоче йшли за самостійницькими гаслами, потім, спантеличені есдів-

ськими демагогічними махінаціями, схилилися на бік зручних дезорганізаторів українського пориву до створення підстав для оборони України. Бо треба знати, що на самому початку революції, кинені самостійницькими елементами гасла творення української військової сили викликали велику прихильність широких мас українського вояцтва і коли б до цієї справи не присалася — з метою цю справу знищити — українська соціал-демократія, то певно була б створена українська армія і Україна встояла б. А так доводиться тільки подивляти... есдецькі всілякі кінцеві «успіхи» та тодішню енергію і спритність, з якими УСДРП заходила на нищити можливість створення української армії. Всі три Українські Військові З'їзди були вельми драматичним видовищем двобою українських самостійників з українськими соціал-демократами, двобою, в якому перевага, на жаль, була за соціал-демократами, які в своїх руках мали незрівняний деструктивний апарат демагогії — з висоти трибуни і підступного інтригантства в кулюаровій праці. Одушевлена злим духом драгоманівщини (українська самостійна державність непотрібна, навіть шкідлива для українського народу, — учив цей духовий батько всіх Скрипників та Затонських), українська соціал-демократія із злісним завзяттям почала поборювати чесні й патріотичні зусилля націоналістів-самостійників.

*

Для поборення ідеї створення української національної армії есдеки висунули гасло про «всенародне озброєння — міліцію», але ретельно нічого не робили для цього «всенароднього озброєння» за весь час свого панування в українським військовим русі. Бож за давніми спасеними порадами Драгоманова вони орієнтувалися на «матушку Москву», на московську революційну демократію, а тим самим уважали за непотрібні й шкідливі українську державність і українське військо.

Гасло заміни війська на утопічну міліцію було чисто тактичним кроком, яким центральний комітет УСДРП мав *відхилити увагу українських вояків від цілком реальної і легкої тоді справи творення українських військових кадрів*. Між іншим, не анекдот, а факт, той самий Винниченко, що так розпинався за «всенародню міліцію» на військових з'їздах, будучи в 1917 році міністром внутрішніх справ ніяк не міг погодитися на те, щоб бодай у чотирьох головних містах України український уряд узяв у свої руки міську міліцію, яка — на його думку — мала й далі залежати від міських самоврядувань тих міст, опанованих москалями на спілку з жидами. Справді, той Винниченко, а з ним і соціал-демократи — цілком безпечно й певно почували себе за спиною своєї московської драгоманівської «тьоті» — російської «революційної демократії».

Відразу ж по своїм прибутті з Москви до Києва на початку квітня 1917 року, вже за перших вражень від настроїв на вулицях столиці

України, Винниченко спрямував своє гостре перо проти спроб утворення зав'язків української армії. У соціал-демократичному щоденнику «Робітнича газета» (з 8-го квітня 1917 р.) Винниченко пише: «На кінчиках багнетів можуть маяти не тільки червоні стяжки Свободи, а й чорні пасма реакції, насильства, абсолютизму... Замиготіли в очах червоні жупани, кунтуші, запахло димом гармат, свіжою кров'ю, гнилим трупом. Бунчуки, булави, дипломати, пани-державці, кріпак спішить на шляхтича перевернутись, острогами дзеленьчати, нагаєм помахувати...»

У «Новій раді» з 15-го квітня 1917 року, у відділі «З газет та журналів» п. з. «Українські вояки», читаємо такі глибокодумні міркування лідера українських соціал-федералістів Сергія Єфремова з приводу не менш глибокодумних міркувань лідера української соціал-демократії Володимира Винниченка: «В. Винниченко вияснює справжню позицію української демократії у справі гуртування українських полків («Робітнича газета», ч. 10). На думку письменника, до якої ми цілком прилучаємося, в справі організації українського війська *треба пильно уникати всякого бунчужного захоплення всякими гаслами, ніби українська армія єсть сама по собі ціл'я гуртування українських полків*: «Отже ясно*, що не ідеї «своєї армії» треба «славу» кричати, не бунчукам, не можливості дати в руки своїм українським імперіалістам страшну силу сліпого багнета, а славу великій силі народу, який може навіть багнет повернути на служення собі. *Не «своєї армії» нам, соціал-демократам і всім щирим демократам, треба, а знищення всяких постійних армій. Не українську регулярну армію нам треба організувати, а всіх українців солдатів усвідомити, згуртувати, організувати, — українізувати ті частини всеросійської армії, які складаються з українців, виділити їх в окрему групу, а групу ту конструювати так, щоб це було українське народне військо, свідоме своїх народніх, а не солдатських кастових інтересів, щоб воно не було і не змогло ніколи бути силою в руках пануючих класів, до якої нації вони не належали б. Тільки це може бути єдиною метою роботи серед війська наших товаришів. Тільки таку мету може ставити собі справжній демократ. Треба серйозно це ставити. Час відповідальний, гарячий, великий. Війна дала багато лиха, але дала й доброго немало. Вона здискредитувала мілітаризм, запламувала злочинність імперіалізму, виявила всю страшну шкідливість войовничої буржуазії всіх держав, — невже зародки української буржуазії хочуть повторити історію всіх тих злочинств мілітаризму, яку мали старші її сестри. Українська демократія повинна в цей час добре пильнувати. Українського мілітаризму не було, не повинно його бути й далі. А коли буде, то велика доля відповідальности за нього ляже й на свідому українську демократію».*

*) Тут починаються цитати В. Винниченка. Всі підкреслення — наші.

«І справді — додає від себе по цих словах Винниченка Єфремов — треба на справу дивитися просто й оцінювати шикування українського воєнства з погляду більшої чи ширшої свідомості народніх мас, *тимчасово одягнених у захисний колір. Була б велика шкода, коли б мілітарна поезія, хоч би й у формі козаколюбства, під удари стуломбасів і барабанів та заглушила б великі й високі поривання нашого народу до справжнього поступу, а справжній поступ з мілітаризмом не дуже собі великі приятелі*».

Отже геніяльним розчерком пера вияснено такі великі справи, як «справжній поступ» та з ким він «приятель», але від усього цього віє найдивнішою соціалістичною схоластикою і соціалістичним обскурантизмом. Українська нація, щойно збуджена революцією до нового життя, беззахисна, оточена звідусіль ворогами, конче потребувала міцної запоруки своєї свободи — своєї національної армії, а тут лідери двох партій (соціал-демократ Винниченко і соціал-федераліст Єфремов) розвели такі щиро-драгоманівські «чудацькі» теревені про український мілітаризм, в якому вони бачили головного ворога. *Московського мілітаризму вони не бачили!*

*

Перший Український Військовий З'їзд, що відбувся в травні 1917 року, захопили у свої руки українські соціал-демократи. Для поборювання самої можливості створення українського війська, соціал-демократи зручно кинули гасло про творення «народньої міліції».

«Робітнича газета» надрукувала 7-9 травня 1917 року ще й статтю, для оборони міліційної системи, якогось воєнного фахівця генштабу підполковника Є. Долинського, статтю, яку для піднесення авторитету проводиря української соціал-демократичної партії, В. Винниченка, написано у формі листа до нього ж самого. (Зрештою, не виключене, що цього листа написав сам Винниченко — до себе, бо може Долинського й не було).

Той же підполк. Долинський писав: «Шановний добродію Володимире Кириловичу! Простіть, що звернуся до Вас, знаючи Вас тільки з літератури. Події останніх днів у Києві, що ясно свідчать о появі *мілітаристичних течій (стремління) на Україні, мусять непокоїти всіх, хто щиро любить Україну. Такого роду мілітаризм не на часі, він небезпечний і може заподіяти багато біди новій будові. Я офіцер, пройшов середню й вищу школу військову, вложив у воєнне діло много праці, но я рішуче заявляю: Україні не треба ні козаччини, ні сталого війська — на подобу коронного. Хай не захоплює товаришів приклад польських, чеських і інших частей. Мене навіть дивує, що серйозні люди покликаються на них на зібраннях. Це військо не має нічого спільного з народом і не стане популярним, не дивлячись на видиму до них прихильність деякої частини людей, перейнятих шовінізмом. Військо це без життя, бо воно плоть від плоті того організму, який тепер розгліває. Ми присутні при процесі останньої бредової агонії постійних армій*».

На Першому Українському Військовому З'їзді виступав і Винниченко, що закликав — «до спасенного спокою й розважності». Він говорив: «Ми рішаємо дуже важливу справу — долю України може на сотні літ. Нам тепер не треба роздувати свій гнів, бо його за віки набралось й без того багато. Треба зціпити серце і раду радити спокійно... *Не треба кидати нашого спільника, російську демократію, не треба насідати на нього, хоч ми в дечому з ним не згоджуємось... Ми зв'язані історично, політично, економічно й культурно з російською державою, а значить і з російською демократією*» («Робітнича газета», 9. 5. 1917).

По таких заявах стає нарешті ясним, що УСДРП, ставши на ґрунт московської державности, не бачила ніякої потреби творити українську армію. Оскільки ж націоналістичні українські групи хотіли творити українську армію, то УСДРП всю свою енергію кинула на нищення цих замірів.

В яких умовах відбувся Перший Український Військовий З'їзд, розповів нам дещо тодішній начальник Київської військової округи полк. Оберучев: «Я пригадую собі мої розмови з учасниками цього конгресу. І я повинен визнати тут, що між молодими українськими старшинами існувала течія шовіністична, націоналістична. На українське військо дивилися як на мілітарну силу, що мала вигнати «кацапів» з України. На цьому конгресі в організаційному комітеті вже провадилась боротьба між українськими шовіністичними націоналістами та демократами. В складі організаційного комітету були дві цивільні особи: Винниченко і Петлюра. Демократи одержали перевагу над шовіністами, але перемога не була цілковита і націоналісти частинно ввійшли до складу Генерального Військового Комітету України. Не приховувалось почуття ворожнечі супроти шовіністів-націоналістів. Дійшло до того, що Петлюрі й Винниченкові загрожували смертю, коли б вони намірилися поставити свої кандидатури до складу Генерального Комітету. Але це не вплинуло на зазначених осіб і їх обрано більшістю голосів»*.

До слів Оберучева треба додати, що голову українських самостійників штабскапітана Міхновського за намір оголосити самостійність України — українські соціал-демократи незабаром усунули як з Військового Комітету, так і з Києва, а без нього вже могли крутити Комітетом, як самі хотіли.

*

Ось що розповідає хорунжий Гриць Rogozний про враження українських вояків на турецькому фронті. У Трапезунді відбувся з'їзд українських вояків, на якому виступали представники пацифістично-драгоманівського уряду пп. Винниченків і Поршів.

*) М. Oberoutcheff: Les congrés militaires pan-ukrainiens. Quelques pages d'histoire. La Jeune Ukraine. Paris, 1921, № 5, pp. 138-139.

»Почався з'їзд. Помешкання грецького театру в Трапезунді дрижить від овацій і оплесків у честь власного уряду та його представників. Висский гість почав промову. Мертва тиша. Всі жадібно ловлять його слова. Це ж бо той, що говорить в імені уряду там у далекому рідному Києві! І раптом... Що це? Помилка, омана, провокація?!

Представник (уряду) спинився на величезному значенні революції та її прогресивних гасел, почав викладати програму уряду... »Мета уряду полягає в тому, щоб спільно з братньою російською демократією побідно кінчити війну з зовнішніми ворогами. Тоді Установчі збори вирішать долю України. Всі сепаратистичні рухи, звернені проти цілості російської республіки, український уряд осуджує. Ваше місце тут, на фронті. Уряд сам подбає про все« і т. д.

Стала ще більша тиша, але всі відчули її відмінний зміст. Це не була вже початкова тиша пошани, захоплення, ентузіазму, лиш якийсь моментальне оніміння, спантеличення, що ховало за собою обурення, гнів! І раптом вирвалося... »Ганьба!« — масовий рев потряс стінами театру! Думки блискавками пронизували голову...

Як то?! Що це?! І це говорить національний уряд?!.. Таке поручають народні провідники??? Нам, що за часів світової борні добре навчилися, як здобувається власне право?!

З'їзд скінчився скандалом. Свідомість делегатів не могла примиритися з тим »заповітом«, що його привіз нам із Києва уповноважений представник уряду.

Представники з'їзду перед тим чули промови представників інших національностей, що теж творили на фронті власні частини. Ці останні, виступаючи на своїх з'їздах, говорили зовсім протилежне, не до братерства з Московією закликали вони своїх земляків, не до спільної війни до перемоги Росії, тільки до повного розриву із гнобителями, до негайного творення власної збройної сили, якій місце там — на батьківщині, щоб силою зберегти її волю і права.

»Батьки народу«, задивлені в догми »демократії« і »соціалізму«, найбільш піклувалися питаннями »мирного« співжиття з »північним братом« і не мали часу на полагодження таких »реакційних дурниць«, як перетранспортування десятків тисяч свого озброєного війська на власну територію.

Поволі почала ширитися серед українських частин деморалізація. Загальне безголов'я і безвиглядність були тому причинами. Початковий масовий ентузіазм і порив почали зникати. На місце їх поширювалась комуністична зараза» (Гриць Рогозний: »Самостійна Думка«, Чернівці, 1934, ч. 2, стор. 134).

І точнісінько це саме, і навіть значно гірше, творилося і в центрі — в Києві. Про це розповідає підполк. Янчевський на сторінках воєнно-історичного журналу »За Державність«, коли він відвідав Військовий Комітет влітку 1917 року:

»В одній із кімнат засідає Військовий Комітет. Військових не бачу, за винятком якогось прапорщика. Кажу, що хотілось би віддати свої сили і свої знання українському війську... Перешіптуються... чую відповідь, що нічого не можуть порадити, бо мусять тримати єдиний революційний фронт... Відходжу. Підходжу до груп. Є групи виключно з військових. Прислухаюся до розмов. Чую — незадоволення, яке опанувало й мною... Видно всі приїхали отримати наказ і стати під свій рідний прапор. Підходжу до одної групи, де якийсь добродій у формі земгусара мітингує. Чую, що звертається до старшин: »Товариші військові, як ви не хочете зрозуміти... ми передусім мусимо солідаризуватися з російськими соціалістами... передусім єдиний революційний фронт... Ми, українські соціалісти, жодного війська не потребуємо...«

Видно панування Москви, хоч і скрите, але ланцюги її ще міцні...

Не віддаючи собі ясного відчиту, вийшов я на вулицю... пішов, не знаючи куди і для чого йду... Було якось прикро, гірко... Дійшов до Купецького саду і сів на лавці над Дніпром... Дніпро і свіже від нього повітря зробили своє діло — я зрозумів, що тут, наразі, нема роботи» (Підполк. М. Янчевський: »Зі споминів«, »За Державність«, збірник 2, стор. 138-139).

*

Під час революції — час шалено дорогий. Проте минали бездіяльно місяці. На початку липня Військовий Комітет ліквідував, щоправда, очайдушний *самостійницький виступ Полуботківського полку в Києві, який зайняв був місто, але був переможений*. Липень, серпень, вересень — три місяці, протягом яких у добу революції можна досягнути значні здобутки, минули сонно, соціал-демократично, безплідно.

Щойно в жовтні соціал-демократи почали готуватися до третього Військового З'їзду. Передова »Робітничої газети« з 13-го жовтня 1917 року п. з. »Український Військовий З'їзд« звучить так:

»Через цей з'їзд партії мають поставити завдання української революційної демократії перед широкими масами, організованими у військових частих, поставити ті завдання в належнім освітленні без *націоналістичних гасел трусливих традицій*. Яко організоване у військових частих, а не як організоване українське військо, має українська людина у війську покласти свій вплив на розв'язання завдань української революції... Правда, перед з'їздом стоятимуть справи технічно-військові, справи організованих військових мас, але ті справи не потребують націоналістичного вбрання, спеціально політичних гасел. Іде бо питання про організування мас для боротьби за основні домагання українського народу, до яких не можна залучити утворення української постійної армії. Отже, коли вже справа миру, принаймні кінця війни, майже наближається до розв'язання, — то одним із важливіших завдань з'їзду буде намітити шляхи і способи переходу до міліційної

системи відбуття військової служби. Цим відразу розвіялася б тривога, яку викликає в нас певне обарвлення справи організування військових мас у настрої старого козакофільства — з проектом різних полків, військової одежі й тому подібних націоналістичних дурниць, замість організування мас шляхом політичного освідомлення на основі класових змагань... Ось чому наша партія має взяти серйозну участь у з'їзді, щоб покласти якнайбільший вплив на його роботу. Необхідно розвіяти чад, яким оповито справу організації військових мас, поставити її на твердий ґрунт реальної політичної роботи в загальних рамках домагань революційної української демократії, розкрити військовим масам усі домагання, всі завдання революції, відкинути можливість якоїсь самостійності, кастової політики військових мас. Треба рішуче втягнути військові частини у сферу єдиної політики революційної демократії української, висвітлити роллю, значення і домагання в цій революції пролетаріату і селянства з погляду українських соціал-демократів, змагатися всю ту військову масу втягнути у сферу політики українського пролетаріату. Такі завдання нашої партії щодо з'їзду».

Наприкінці жовтня відбувся і Третій Український Військовий З'їзд. Перемогли знову, традиційно, ті ж самі соціал-демократи. Щоправда, в той час єдиний фронт російської демократії вже занепадав. Большевики скинули Тимчасовий уряд в Петербурзі й готувалися захопити владу в свої руки і в Києві. Якщо українців не стерто тоді на пісок під час збройного конфлікту між військовими частинами Тимчасового уряду і большевицькими силами, то це наслідок того випадку, що в той час у Києві відбувався Український Військовий З'їзд, члени якого взяли за зброю. А тому, що між силами большевиків і прихильниками Тимчасового уряду була рівновага, вони послабили одні одних і місто лишилось у руках українців.

Але настрої УСДРП залишилися давні. Про це найкраще свідчить стаття «Робітничої газети» з 23-го листопада 1917 року:

»Народ український не є однородною масою, і серед нього існує невелика група людей, інтереси якої протилежні інтересам української демократії, і яка присмокчується до українського руху для того, щоб у процесі творення і будування державного життя України обстоювати свої класові інтереси. Ця купка буржуазії української, разом з перебудовуючою у нас неукраїнською буржуазією, намагається використати процес перебудування всього державного життя Росії в такий спосіб, щоб бути повним хазяїном у народжуючійся Україні, яка приваблює її, тягне до себе і дразнить її апетити своїми великими природними багатствами. Ось у чому полягає причина того, що цій купці живучої в нас буржуазії такі милі й близькі гасла відокремлення України в незалежну самостійну державу, де вона може панувати та використовувати всі багатства краю, не ділячись ні з ким. А коли б Україна

стала незалежною державою, то їй, само собою розуміється, треба було б вести і свою окрему економічну та міжнародну політику. Міжнародна політика і дипломатія задля більшого авторитету і впливу потребує того, щоб на випадок якогось непорозуміння проводирі мали на що опертися, себто вона *вимагає творення міцної, організованої та озброєної сили*. А позаяк озброєний народ — народню міліцію — не легко буде підняти для підпирання інтересів своїх визискувачів, то для цього треба буржуазії прикласти всіх старань, аби й у нас, як по других державах, військо було організоване, як постійна армія, а не по принципу міліції. Вона *хоче утворити свою окрему буржуазну державу, вести свою економічну боротьбу з іншими державами, вести свою міжнародну політику, мати своїх дипломатів, підпирає свої імперіялістичні змагання силою міцної постійної армії*».

Московсько-большевицький Ганнібаль не сьогодні-завтра міг по'явитися перед брамами столиці, а соціал-демократичні сенатори дали флегматично розводити свої старі теревені про казкову «народню міліцію» — всенародне озброєння! Та хоч би були щонебудь робили для цього «всенароднього озброєння»!

Минуло ще два дні й той же орган соціал-демократичних твердолюбих несподівано почав ляментувати:

«Розгром... Вже задумано... Позиція УНР тут дуже трудна. З одного боку провокація і явна спроба з боку Ради Народніх Комісарів воєнною силою роздавити республіку. Отже, плян охорони України треба негайно виготовити й до твердого переведення його закликати всю революційну демократію України, в першу чергу українське революційне військо» («Робітнича газета», 25 листопада 1917 р.).

Справді, становище беззброєної політикою соціал-демократів України було гірше. Але даремно наші соціал-демократичні Помпеї бундючо копали ногою землю. Жодні легіони з-під землі по'явитися вже не могли. Було пізно... Пізно згадали про українське військо — аж 25-го листопада 1917 року! Звідки ж його, це українське військо, було взяти, коли *цілих вісім перших місяців революції, повних ентузіазму і кращих поривів*, твердолюбі марксиста змарнували, розкладали український народ з енергією вартою кращого застосування, поборювали всіма силами ідею створення українського війська і знищили стільки можливостей його створити?!

Московський червоний Ганнібаль у вигляді паршивеньких лівоесерівських партійних бойових дружин та опереткової червоної гвардії большевиків, навіть не армії, а просто зграї голодних напіврозбійників, «державним кроком», як співав московський поет Блок, негаючись, вирушив на роззброєну українськими соціал-демократами Україну. Але навіть такий банді Україна вже не була спроможна чинити опір! Це — історична заслуга українських соціал-демократів!

Згодом соціал-демократи почали розводити теревені про брак національної свідомости в населення та таке інше. Але ж насправді бракувало свідомости, власне свідомости свого історичного обов'язку і відповідальности за майбутнє України, не масам населення, а саме проводирям, які тоді, за малими виїмками, були соціал-демократами.

Не створено своєчасно збройної сили для оборони України, а в ті часи досить було мати три-чотири українські бригади й Україна була б урятована. Коли стара царська армія була здеморалізована, по містах, містечках і селах навіть за найменшого зусилля можна було створити кадри оборонців України. Коли ж безсилий Тимчасовий російський уряд робив «перешкоди», як виправдуються наші соціал-демократи, то можна було творити свої збройні сили хоч би у вигляді місцевої самооборони, партійних боївки тощо.

Ні — виправдання нема. В січні-лютому 1918 року цілковито безборонну Україну без великих труднощів захопили московські лівоесерівсько партійні боївки і слабенька большевицька червона гвардія, кількістю і дисциплінованістю нижча від усякої критики, що потягнуло за собою й наслідки: прихід червоних москалів, звернення уряду Центральної Ради до Німеччини за допомогою та всі дальші нещастя, які впали на долю України. І так ті, що завзято поборювали свій власний, «український мілітаризм», мусіли звертатися з благанням по порятунк до чужоземних мілітаризмів! І всіх тих нещасть, і теперішньої жорстокої неволі можна було легко уникнути, якби в 1917 році була створена своя українська військова сила. Але українська соціал-демократія зробила все від неї можливе, щоб до створення української збройної сили не допустити!

**ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
» ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ «**

ХТО І ЧОМУ НАМАГАЄТЬСЯ ВІДГРЕБТИ ІІІ УНІВЕРСАЛІ?

Закінчилися відзначення 50-ліття Української Національної Революції і ось у січні цього року врочисто відзначаємо 50-ліття з дня оголошення IV-им Універсалом Української Центральної Ради самостійної, від нікого незалежної Української Народної Республіки.

IV Універсал справді можна уважати за вияв волі цілого українського народу, за вияв його прагнень і здійснення його мрій. Він і залишився основним історичним актом українського народу в новіші часи, що підтверджений кров'ю вояків і старшин українських армій та новими державницькими актами і збройними чинами на протязі минулого п'ятдесятиліття.

Яким же анахронізмом видаються тепер спроби деяких українських діячів і політичних груп ставити поруч IV Універсалу... III Універсал і підсувати його як один з наріжних каменів теперішньої української, нібито визвольної, політики.

Не згадуємо всіх тих намагань на сторінках деякої нашої емігрантської т. зв. демократичної преси відгребти III Універсал, але скажемо, що таке намагання, на жаль, ясно позначилось і на недавньому Світовому Конгресі Вільних Українців, що відбувся у Нью-Йорку. На Світовому З'їзді Українських Журналістів, що відбувся в рамках СКВУ, завзятим апологетом III Універсалу виявився один з доповідачів — ред. Р. Рахманний. Можна дивитися на такі виступи (а були ще й інші), як на поодинокі випадки, якби не те, що і в «Першому Маніфесті до Українського народу в Україні й поза її межами», що його оголосив СКВУ, III Універсал також поставлено поруч IV Універсалу.

На тему Української Національної Революції і всіх чотирьох Універсалів Центральної Ради є досить як історичної, так і мемуарної літератури. За п'ятдесят років кожний, хто хотів, міг докладно ознайомитися з відповідними матеріалами того часу і зробити висновки — критичні чи позитивні. Це передусім повинні зробити політичні й громадські діячі, словом — усі ті, що мають відповідальне становище в українському житті. Тут не говоримо про «виправдання» (очевидно, «обставинами») чи критику тодішньої політики Центральної Ради, бо річ у не минулому, а в намаганні повторити історію минулого. І коли кожний український патріот приймає IV Універсал, як справжній вияв волі й бажань українського народу, то політичні атрибути III Універсалу, як протилежність до IV Універсалу, мусимо відкинути як незрілий (у теперішньому розумінні — повністю шкідливий) політичний документ українських федералістів і соціал-демократів.

III Універсал говорить сам за себе, його значення і теперішню вартість показує самий його текст. І дивно, що дехто ще й тепер намагається зіпхнути українську самостійницьку політику на федералістичні манівці.

Внизу друкуємо текст III Універсалу, щоб було ясно про що мова.

III УНІВЕРСАЛ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

»Народе Український і всі народи України!

Тяжка й трудна година впала на землю Республіки Російської. На півночі в столицях іде межусобна війна і кривава боротьба. Центрального Правительства нема і по Державі шириться безвластя, безлад, руїна.

Наш край так само в небезпеці. Без влади дужої, єдиної, народної, Україна теж може впасти в безодню усобиць, різні, занепаду.

Народе Український! Ти разом з братніми народами України поставив нас берегти права, здобути боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, в ім'я творення ладу в нашій країні, во ім'я рятуння всієї Росії, оповіщаємо:

Від нині Україна стає Українською Народньою Республікою.

Не відділяючись від Республіки Російської і зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб вся Російська Республіка стала федерацією рівних і вільних народів.

До Установчих Зборів України вся власть творити лад на землях наших, належить нам — Українській Центральній Раді і нашому правительству — Генеральному Секретаріатові України.

Маючи силу і власть на рідній землі, ми тою силою і властю станемо на сторожі прав і революції не тільки нашої землі, але і всієї Росії.

Отже оповіщаємо:

До території Української Народньої Республіки належать землі, заселені вбільшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народньої Республіки щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини і сумежних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів. (14).

Всіх же громадян цих земель оповіщаємо: від нині на території Української Народньої Республіки існуюче право власности на землі поміщицькі та інші землі нетрудових хазяйств сільсько-господарського значення, а також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі, касується.

Признаючи, що землі ці є власність всього трудового народу і мають перейти до нього без викупу, Українська Центральна Рада доручає

Генеральному Секретареві для земельних справ негайно виробити закон про те, як поряdkувати земельним комітeтам, обраним народом, тими землями до Українських Установчих Зборів.

Праця робітництва в Українській Народній Республіці має бути негайно впорядкована. А зараз оповіщаємо:

На території Народньої Республіки України з цього дня установлюється по всіх підприємствах вісім годин праці.

Тяжкий і грізний час, який *перебуває вся Росія, а з нею і наша Україна*, вимагає доброго впорядкування виробництва, рівномірного розподілення продуктів споживання і кращої організації праці. І через це приписуємо Генеральному Секретарству праці від цього дня, разом з представництвом від робітництва, встановити державну контролю над продукцією на Україні, *пильнуючи інтересів, як України, так і цілої Росії*.

Четвертий рік на фронтах лється кров і гинуть марно сили всіх народів світу. Волею і іменем Української Республіки, ми, Українська Центральна Рада, станемо твердо на тому, щоб мир було встановлено якнайшвидше. Для того ми вживемо рішучих заходів, щоб через *Центральне Правительство* примусити і спільників і ворогів негайно розпочати мирні переговори.

Так само будемо дбати, щоб на мировому конгресі права народу українського в Росії і поза Росією не було в замиренню порушено. Але до миру кожен громадянин Республіки України, разом з громадянами всіх народів Російської Республіки, повинен стояти твердо на своїх позиціях, як на фронті, так і в тилу.

Останніми часами ясні здобутки революції було затемнено відновленою карою на смерть. Оповіщаємо:

Од нині на землі Української Республіки смертна кара касується.

Всім ув'язненим і затриманим за політичні виступи, зроблені до цього дня, як уже засудженим, так і незасудженим, а також і тим, хто ще до відповідальності не потягнений, дається повна амністія. Про це буде негайно видано закон.

Суд на Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу.

З тою метою приписуємо Генеральному Секретарству судових справ зробити всі заходи до впорядкування судівництва і привести його до згоди з правними поняттями народу.

Генеральному Секретарству внутрішніх справ приписуємо:

Вжити всіх заходів до закріплення і поширення прав місцевого самоврядування, що являється органами вищої адміністративної влади на місцях та до встановлення найтіснішого зв'язку і співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращою основою вільного демократичного життя.

Так само в Українській Народній Республіці має бути забезпечено всі свободи, здобуті *всеросійською революцією*: свободу слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканости особи і мешкання,

право і можливість уживання місцевих мов у зносинах зо всіма установами.

Український народ, довгі роки боровся за свою національну волю і нині, її здобувши, буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей, на Україні суцїх, тому оповіщаємо, що народам: великоруському, єврейському, польському та іншим на Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їх права і свободи самоврядування в справах їх національного життя, та доручаємо нашому Генеральному Секретарству національних справ подати нам в найближчому часі законопроект про національно-персональну автономію.

Справа продовольча є корінь державної сили в цей тяжкий і відпідальний час. Українська Народня Республіка повинна *напружити всі свої сили і рятувати, як себе, так і фронт і ті частини Російської Республіки, які потребують нашої допомоги.*

Громадяни! Іменем Української Народньої Республіки в *федеративній Росії*, ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до рішучої боротьби з усяким безладдям і руїнництвом та до *дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу і нову будучність.* Вироблення тих форм має бути проведено на Українських і Всеросійських Установчих зборах.

Днем виборів до Українських Установчих Зборів призначено 27 грудня (декабря) 1917 року, а днем скликання їх — 9 січня (января) 1918 року.

Про порядок скликання Українських Установчих Зборів негайно видано буде закон.

Українська Центральна Рада. У Києві, 7 листопада 1917 р.

*

Ми подали повний текст III Універсалу Української Центральної Ради, підкресливши його політичні атрибути.

«Власть», як зазначено в Універсалі, з дня його оголошення мала належати Українській Центральній Раді і «нашому правительству — Генеральному Секретаріатові України». Тому до речі буде згадати ще й «Оповідення» Генерального Секретаріату України, що появилось 3-го листопада, себто чотири дні перед оголошенням III Універсалу:

«Від Генерального Секретаріату України. Генеральний Секретаріат повідомляє всіх горожан, всі правительственні уряди, політичні й правительственні органи на Україні:

Центральне правительство Росії не має змоги управляти державним життям. Цілі краї zostалися без правлячих центрів. Тому зростає безладдя політичне, господарче і суспільне. З огляду на те, Секретаріат доповняється тимчасово генеральними секретарями для справ: харчових, військових, судових, почт та телеграфу, доріг. Компетенція Гене-

рального Секретаріату поширюється на всі губернії, де більшість населення складається з українців. Тому губернії херсонська, харківська і таврійська (без Криму) включаються в територію України. Всі органи тих губерній, а також горожани єдиної України всіх народностей, мають звертатися з усіма справами до відповідних секретарів Генерального Секретаріату.

Всі чутки і розмови про сепаратизм, про відокремлення України від Росії — це тільки контрреволюційна пропаганда або просто несвідомість. Центральна Рада і Генеральний Секретаріат твердо та ясно заявили, що Україна повинна zostатися в складі Федеративної Російської Республіки яко рівноправне державне тіло. Теперішнє політичне положення тої постанови не змінє в нічім.

Доки не заключено миру між воюючими державами, робота на фронті не сміє спинитися. Армія мусить бути одита, нагодована і озброєна. Генеральний Секретаріат, в порозумінні з компетентною центральною воєнною властю, вживе всіх заходів, аби задовольнити всі потреби армії.

Вибори до Всеросійських Установчих Зборів повинні відбутися, як назначено — 12 листопада, коли до того часу не будуть змінені для всієї Росії. Громадяни й установи мають прийняти це до відома і подбати з цілою енергією, щоб вибори було проведено точно, активно і многолюдно.

В короткім часі Центральна Рада затвердить і Генеральний Секретаріат проголосить закон про Українські Установчі Збори. Виборним органам подається до відома, щоб після виборів до Російських Установчих Зборів не розв'язувати виборчих апаратів.

Виробляється плян воєнної охорони всієї України від погромів, грабежів і всякого безчинства. Губернським і повітовим комісарам буде дано до помочі військові відділи. Комісари мають вести рішучу й енергійну боротьбу з анархією і злочинствами несовісних осіб. В справі боротьби з анархією, в цілі устанавлення доброго порядку, Генеральний Секретаріат буде опиратися на місцеві органи самоуправління, які являються органами місцевої влади і коло яких повинна з'єднатися з ціллю їх піддержки, вся місцева демократія.

Кінчається праця над законопроектом про впорядкування земельних відносин і передачу нетрудових земель у розпорядження земельних комітетів. Закон буде видано в короткім часі. До того ж часу мусять бути спинені всякі самовільні захвати.

Всім місцевостям, органам і відповідальним особам пропонується всі накази і доручення Генерального Секретаріату виконувати точно та скоро.

Громадяни України мають бути дійсно вільними громадянами і активно та радо стати до помочі всім органам у важкій загальній справі встановлення порядку на Україні та охорони всіх великих завоювань всеросійської революції.

Генеральний Секретаріат України, 3 листопада 1917 р. Київ.

*

Ми подали повністю і текст «Оповіщення» Генерального Секретаріату України, що також написано в дусі III Універсалу. Щоправда, сьогодні дехто каже й пише, що «додаток» до III Універсалу про «федерацію» вже не мав жодного реального значення, мовляв, федеруватись у Москві не було з ким, бо советська влада України не визнавала. Якщо головні політичні атрибути III Універсалу не мали «реального значення», то чи можна вважати політику Центральної Ради і Генерального Секретаріату, принципи якої викладено в цьому Універсалі, за реальну? Чи, може, «реальною» вона стала сьогодні й має для нас якесь значення?

Ні, в III Універсалі сказано більше, ніж про саму «федерацію», яка вже не мала «реального значення», в ньому говориться про «рятунок Росії», про «велике будівництво нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу і нову будучність». А Україні? — те, що маємо сьогодні.

В «Оповіщенні» Генерального Секретаріату виразно сказано, що «всі чутки і розмови про сепаратизм, про відокремлення України від Росії — це тільки контрреволюційна пропаганда або просто несвідомість». Як же тепер з нашою безкомпромісовою боротьбою за відновлення Самостійної Соборної Української Держави, з її ясною метою розвалити Московську імперію і відновити суверенні національні держави? Адже це патріотичні гасла майже всіх промов наших політичних і громадських діячів на різних вічах, зібраннях, академіях, з'їздах, льокальних чи «світових»!

Згідно з політичною платформою III Універсалу і «Оповіщення» Генерального Секретаріату — всі українські самостійники, що хотіли «відокремлення України від Росії», були «контрреволюціонерами». А скільки ж тепер таких «контрреволюціонерів», таких «несвідомих» і в Україні, і на еміграції? Хто ж заінтересований тим, щоб зробити з них апологетів хитро підсуненого III Універсалу?

«Український Самостійник» (ч. 11, 1967) пише, що «III Універсал визначив зміст української державности: демократичної, в якій гарантованими були — особиста свобода, можливості розвитку для національних меншин, тобто національно-персональна автономія, соціальна справедливість». Про «соціальну справедливість», з'ясовану в III Універсалі в соціалістичному чи майже комуністичному дусі, можна писати й дискутувати, це справа поглядів. Але, коли мова про «свободи», то в Універсалі виразно сказано, що в «Українській Народній Республіці має бути забезпечено всі свободи, здобуті *всеросійською революцією*». Генеральний Секретаріат також закликає поробити всі заходи для «охорони всіх великих *завоювань всеросійської революції*».

Отже, ні слова про здобутки української революції, п'ятдесятиліття якої ми відзначали минулого року.

На «контрреволюційний» шлях вступила, врешті, й Українська Національна Рада, проголосивши IV Універсалом (22 січня 1918 р.) Українську Народну Республіку — «вільною суверенною державою українського народу», виправдуючись, щоправда, тим, що до цього її «примушено». Тяжко було б погодитися з думкою, що й тепер, по п'ятдесяти роках, декого з наших політиків «примушено» визнати Українську Національну Революцію і IV Універсал, замість «всеросійської революції» і III Універсалу.

В «Першому Маніфесті до Українського Народу в Україні і поза її межами», що його оголосив СКВУ, III Універсал ніби приховано за фразою: «Власною силою і волею український нарід через вільно обране представництво утворив і проголосив 20 листопада 1917 року — Українську Народню Республіку...» Пояснення, чому і яку Українську Народню Республіку проголосило «вільнообране представництво» треба, очевидно, шукати в самому акті проголошення, себто — в III Універсалі. А ще гірше те, що фразу цю побудовано так, начебто «вільнообране представництво» тільки здійснило «волю» українського народу, проголосивши Українську Народну Республіку складовою частиною «Російської федерації». Чи справді III Універсал був виявом «волі» українського народу? Хтось скаже, що тут мова про проголошення Української Народної Республіки, а не про III Універсал, але власне тільки в тексті цього Універсалу виразно зазначено, чому і яку проголошено «республіку»: «...в ім'я рятуння всієї Росії, оповіщаємо — Від нині Україна стає Українською Народньою Республікою. Не відриваючись від Республіки Російської і зберігаючи її єдність, ми твердо станемо на нашій землі, щоб уся Російська Республіка стала федерацією рівних і вільних народів».

Турботи Центральної Ради долею «Російської Республіки» такі великі, що вона розпачливо пише про «важку і трудну годину на землях Російської Республіки», про «брак центрального правительства», безвласття, безладдя, руїну... Закликає український народ рятувати російського труп, привернути йому «здоров'я, силу і нову будучність»...

Чи справді можна вірити, що саме такими були турботи українського народу, його бажання і мрії, що Центральна Рада своїм III Універсалом тільки здійснила його «волю»? Українські з'їзди і маніфестації, що відбулися в Україні перед III Універсалом, в яких брали участь представники різних верств українського народу і українського воцтва, показують, що власне представники Центральної Ради (Винниченко та інші) були тими, хто гасив революційне піднесення і придушував правдивий вияв волі української нації відновити свою самостійну, суверенну Українську державу. Тому III Універсал був

виявом волі не українського народу, а волі українських федералістів і соціал-демократів, отже кількох політичних груп, що пов'язали, як їм здавалося, навіки свою долю з російськими соціалістами і «демократами».

Поставимо відверте питання: хто з сучасних українських політичних і громадських діячів готовий підписатися під III Універсалом? Якщо таких немає, чому ж ставимо цей Універсал поруч IV Універсалу, хто ж підсуває нам той федералістичний, хай і історичний документ? Якщо і між нами, українцями, є ще апологети III Універсалу, то треба сказати виразно, що йде про намагання накинати українському народові федеративні ідеї III Універсалу і для цього використовується «маніфестацію української єдності», що не тільки шкідливе, а й загрозливе для правдивої єдності українських національних сил у боротьбі з московськими окупантами за волю і державність України.

Треба сказати, що за певні історичні події, за їх інтерпретацію, за політичні принципи й ідеї, як перед СКВУ, так і під час З'їзду, відбувалася закулісова боротьба і розигра, яка мала принести певним політичним середовищам бодай уявну перемогу. Тому, напр., в проєкті Маніфесту СКВУ було цілком зігноровано такі історичні акти, як проголошення самостійності Закарпатської України, Акт 30 червня 1941 року, яким відновлено Українську державу, визвольну боротьбу УВО, ОУН, УПА та інших українських підпільних організацій. Навіть у виправленому тексті Маніфесту значення і суть Акту 30 червня 1941 року підмінено такою фразою: «Гітлерівські окупанти з перших же днів окупації почали арешти, зліквідували утворене у Львові 30 червня Державне Правління...» Виглядає, що важливим історичним актом тих часів було не відновлення Української держави (проголошене Актом 30 червня), а те, що гітлерівські окупанти зліквідували Державне правління, утворене цим актом. Вирване з тексту III Універсалу проголошення Української Народної Республіки, як складової частини «Російської Республіки», було, нібито, «волею українського народу», а проголошене Національними Зборами у Львові відновлення Української держави, себто проголошення історичного акту, що його благословили найвищі ієрархи Українських церков, замовчано, начебто той акт не був виявом волі українського народу.

У 25-ліття УПА, що створила героїчну епопею визвольної боротьби українського народу, в Маніфесті не стало місця на правдиве підкреслення історичної ролі і заслуг УПА. Згадано тільки... як «теж» про «збройну боротьбу Української Повстанської Армії (УПА), в обороні українського населення проти гітлерівських насильств і проти рейдуючих советських груп». А про те, що УПА мала свою політичну платформу, що гаслом її безкомпромісової боротьби проти гітлерівських і московських окупантів (а це найважливіше!) була Самостійна Соборна Українська Держава, — не сказано ні слова.

Тенденційне навітлювання певних історичних подій і актів має, безперечно, і свої причини. Воно віддзеркалює не тільки основні ідеологічні, політичні й концепційні різниці між українськими політичними і громадськими середовищами, а теж і намагання сторонніх сил зіпхнути українців на шлях «непередрішення». І власне ІІІ Універсал став платформою для певної політичної орієнтації, що її так завзято проповідують і підтримують тепер різні «рідні» й нерідні «прогресисти» і «еволюціоністи».

Саме в той час, як в Україні почалися масові переслідування, ув'язнення і засуди українських культурних діячів, що протестували проти русифікації і поневолення українського народу, Москва послала українській еміграції також «працівників української культури», щоб читали їй вірші, говорили про великі «переміни», про «державність» і «суверенність» УРСР та великий культурний і економічний її «розвиток». Наслідок такий, що українська еміграція виразно поділилася на два табори: на самостійницький, безкомпромісовий, і на «прогресивний», що підтримує і проповідує «культобмін» з «Радянською Україною». І коли Організації Визвольного Фронту та інші правдиві українські патріоти протестують, засуджують московський імперіалізм, стають в обороні переслідуваних і ув'язнених українських патріотів в Україні, то інші, індивідуально і групово, — «контактуються», пишуть листи до московських можновладців та їх вислужників, радять їм, як «реорганізувати» ССРСР, щоб Україна заспокоїлась... Отже, може й несвідомо, допомагають московським окупантам придушувати революційний процес в Україні, намагаючись усунути суперечності в червоній Російській імперії.

Великий розголос, напр., викликають у західному світі арештування і засуди «російських культурних діячів» за їх «спротив режимові», натомість про масові арештування і засуди в Україні або не згадується, або говориться про них, як про складову частину «протирежимного спротиву» в ССРСР. Це відома політика «непередрішення» офіційних кіл Заходу, що... збігається з відгребанням ІІІ Універсалу.

Власне тому треба було виразно визначити і заманіфестувати на Світовому Конгресі Вільних Українців українські самостійницькі безкомпромісові позиції у відношенні до кожної Російської імперії — білої чи червоної, засудити будь-які намагання, своїх чи чужих, зіпхнути українську визвольну боротьбу на шлях «непередрішення» чи прихованої федерації з «вільною Росією».

На жаль, у Резолюціях СКВУ нема гострого засудження московського імперіалізму, червоного чи білого, нема гострого протесту проти арештів і засудів в Україні, нема віддзеркалення великої мобілізаційної сили українських визвольних ідей у творенні протикомуністичного і протимосковського фронту у вільному світі.

Характеристичне, що в постановах Першого Світового Антикомуністичного Конгресу, що відбувся наприкінці жовтня минулого року в Тайпеї, виразніше сказано про розподіл Російської імперії, про визволення поневолених народів, про боротьбу України, гостріше засуджено московський імперіялізм, переслідування, арештування і засуди в Україні, ніж у Маніфесті і Резолюціях СКВУ.

На міжнародних антикомуністичних конференціях, на яких беруть участь представники багатьох азійських, африканських, американських і європейських народів, представники багатьох антикомуністичних організацій, — політичні діячі Українського Визвольного Фронту здобули вже міцні ідеологічні й політичні позиції, наприклад, на Першому Конгресі Світової Антикомуністичної Ліги прийнято концепцію АБН-у. На Світовому Конгресі Вільних Українців, «в ім'я єдності», все це зігноровано, замовчано.

Хтось скаже, що СКВУ не мав за завдання розглядати політичні й концепційні питання, що міжнародні справи і роля України в боротьбі з московсько-більшевицьким імперіялізмом не належали до його компетенції; що СКВУ став «аполітичною» платформою для координації громадських сил і організацій. Теоретично, справді декому здавалось, що саме на такій платформі відбудеться Світовий Конгрес Вільних Українців, але практично виявилось інакше. Деякі українські політичні групи й середовища докладали всіх зусиль, щоб використати цей Конгрес для закріплення своїх політичних позицій та підвищення свого «авторитету» в українському суспільстві. І до таких намагань належать і виявлені тенденції в Маніфесті та Резолюціях СКВУ, а ще виразніше вони відбилися у певних подіях на самому СКВУ, в інтерпретації та оцінці його досягнень.

Про досягнення і позитиви СКВУ пише вся українська емігрантська преса, ми ж вказали тільки на частину головних питань, від розв'язки яких залежить правдива єдність української еміграції. Бо не штучні «об'єднання» в ім'я «єдності», а правдива ідейно-політична єдність є запорукою нашої солідарності і спільного фронту в боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу.

Г. Д.

Нестор КОРОЛЬ

ОЧИМА ЗВИЧАЙНОГО УЧАСНИКА

(Спогади з 1917-1921 років)

(3)

5-12 (ст. ст.) травня в Києві відбувся Перший Український Військовий З'їзд. Прибуло 708 делегатів, що репрезентували 1,580 702 організованих українських вояків. Це були наслідки двомісячної праці Українського Організаційного Військового Комітету і Військового Товариства ім. гет. П. Полуботка, наслідки жертвості членів тих двох організацій, себто — М. Міхновського, Глинського, Павелка, Гана та інших.

Делегати репрезентували всі фронти, всі запасні частини всіх родів зброї, що були розкинені на просторах кол. Російської імперії, всі військові фльоти. Майже три чверті делегатів були офіцерами. Високе національне піднесення об'єднувало делегатів, а їх обличчя сяяли радістю і якоюсь урочистістю.

Керівники Центральної Ради знали, що на З'їзд прибудуть, переважно, «шовіністи», себто самостійники Міхновського. Багато делегатів особисто знали Міхновського, Павелка чи інших членів згаданих військових організацій, а ще більше знали їх із листування, що велось у зв'язку з організаційними справами серед українців-військовиків на протязі двох місяців, як також у справі підготовки цього З'їзду. Тому Центральна Рада доклала всіх зусиль і заходів, щоб керівництво цим З'їздом потрапило до її рук. Це вдалося їй тим легше, що Міхновський, який мав на військовиків вплив (крім тих, що були большевицько настроєні), визнавав засаду, що Центральна Рада повинна всюди бути на чолі українського руху, в усіх його проявах, а інші українські організації, в тому і військові, мусять допомагати її діяльності і спрямовувати цю діяльність в необхідний національний бік. Але сталося так, що «спрямовування» діяльності Центральної Ради в «необхідний бік» опинилося виключно в руках лівих угруповань, що — заповнивши своїми членами Центральну Раду — цілком відсунули в тінь безініціативних ТУП-івців і навіть перетягнули до свого табору їхнього голову, проф. М. Грушевського, який не хотів залишитися в інертнім, безініціативним середовищі.

Найбільшим нашим нещастям було те, що українська інтелігенція, навіть діти дуже заможних батьків (П. Христюк, Л. Чикаленко, М. Ковалевський та багато інших), захопилась лівими кличами російських бунтарських партій, нездібних до будь-якої конструктивної праці.

Перебуваючи довгий час під їхнім згубним впливом, ця інтелігенція (з дуже невеликими винятками) виховалась у душі російського нігілізму, атеїзму, агностицизму і анархістської антидержавности. Бравіруючи свою «революційність», вона ставилась вороже до армії, військовиків і поліції.

А проф. М. Грушевський носився в той час із своєю «*idée fixe*» — «переустроєм» кол. Російської імперії на федеративно-демократичну республіку, що мала складатися із територіяльно-автономних одиниць, заселених окремими народами. Але ні «російська революційна демократія», ані Тимчасовий уряд, ані російська преса про це ніде ні словом не згадували, навіть слухати не хотіли. Проте проф. М. Грушевського це не турбувало.

Такі настрої і погляди були дуже небезпечними для творення сильної української національної армії, що вже давно була заплянувала Народня Українська Партія Міхновського. Рух серед українців-військовиків наша тодішня інтелігенція розцінювала по-своєму: як «поглиблення революції» взагалі, яка веде до докорінного зруйнування основ кол. Російської імперії. А захопивши у свої руки «українізацію війська», вона — згідно зі засвоєними засадами — діяла в тому ж напрямі. Власне тому Міхновський не був популярний серед інтелігенції. Вона ненавиділа його, як ініціатора і творця українського військового руху, але мусіла визнати його непересічні організаторські й ораторські здібності, що їх заперечити було трудно.

Як ставились кола Центральної Ради (а вони були соціалістичні) до творення українського національного війська видно хоч би із статей В. Винниченка (він же був другим, по Грушевському, діячем у Центральній Раді), що їх він друкував в «Робітничій Газеті» (орган Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії, чч. 7, 10 та інші). У першій статті (з 8 квітня) В. Винниченко писав, що «на кінчиках багнетів можуть маяти не тільки червоні стяжки свободи, а й чорні пасма реакції, насильства, абсолютизму» (червоний колір — колір революції, а не свободи, а революція часто кінчається не свободою, а чорною реакцією), що «нам треба дужої руки, а не багнетів», що «дужа рука матиме все» (як та «дужа рука», без багнетів, може захистити себе від чужинських багнетів, Винниченко, на жаль, не написав). Далі, в тій же статті, він глузував з усіх заходів розбудити приспані українські історичні традиції, що їх Міхновський поклав в основу творення українського війська: «Замиготіли в очах червоні жупани, кунтуші, запахло димом гармат, свіжою кров'ю, гнилим трупом. Бунчуки, булави, дипломати... Кріпак спішить на шляхтича перевернувшись...» (хоч Міхновський, син протоієрея, зовсім не був кріпаком і не походив із кол. кріпаків). Кілька днів пізніше В. Винниченко, в тій же газеті, знову писав проти формування українського війська: «Не своєї армії нам, соціал-демократам і всім щирим демокра-

там, треба, а знищення всяких постійних армій...» (чомусь інші, подібні до Винниченка «демократи», зокрема російські, не хотіли знищити своєї армії). «Українського мілітаризму не було, не повинно його бути і надалі». «Українська демократія повинна добре пильнувати».

Все це було явною неправдою, цілковитим Винниченковим неувтом. Якби не український мілітаризм у вигляді козацтва, то про нас давно на світі і згадки не було б. Нас тюрко-татари ще в XIII-XIV століттях були б знищили, а рештки на західних і північних окраїнах нашої землі докінчили б поляки. Найтрагічніше не те, що так писав умово хворий (як наслідок його хвороби) Винниченко, а те, що ті погляди поділяла майже вся тодішня українська інтелігенція, і саме тоді, як «російська революційна демократія» вже відверто загрожувала українському національному рухові «русским революційним штиком».

Парадоксально, але факт, що український, об'єднаний Міхновським національний «багнет» у вигляді Першого Українського Військового З'їзду, надав сили, відваги, авторитету і пошани Центральній Раді. А найголовніше — примусив «російську революційну демократію» не тільки прислухатись до голосу Центральної Ради, а й робити їй, Центральній Раді, поступки, щоправда — виключно в найкритичніші для «російської революційної демократії» і Тимчасового уряду моменти.

Напередодні відкриття Українського Військового З'їзду на засіданні Товариства ім. П. Полуботка обмірковувалось питання можливого захоплення Центральною Радою, себто — «демократами», проводу з'їздом. Більшість висловилося за те, щоб члени Центральної Ради були лише почесними гістьми, без права рішального голосу, щоб у жодному випадку не допустити їх до керівництва з'їздом нарівні з його делегатами, навіть тоді, коли покажуть якісь фіктивні мандати від якихось військових частин. Міхновський рішуче заперечив такі пропозиції, заявляючи, що це приведе до розбиття українського національного руху і вийде тільки на користь російським централістам. Але одночасно з тим він був також проти того, щоб у керівництві З'їздом брали участь невійськовики, хоч би і члени Центральної Ради (а в Центральній Раді не було членів-військовиків).

Ще перед самим З'їздом, прибулі делегати, що жили в призначених для них гуртожитках, стали об'єктом агітації і пропаганди з боку «демократичних сил». Делегатів засипали легочками, відозвами і брошурами лівих партій (навіть і неукраїнських), намагаючись перетягнути їх на крайні політичні або соціалістичні позиції, щоб тільки відірвати від «шовінізму і націоналізму» та схилити на бік «демократизму і автономії України в складі Російської федеративно-демократичної республіки».

Аж неприємно і смішно було дивитися, як у день відкриття З'їзду по обидвох боках входу до залі засідань стояли рядами столики численних партій, за якими сиділи і стояли, в розпущених ззаду (наопашки) шинелях, хлопці та якісь дівчата, що переконували делегатів,

мовляв, «так не можна — треба записатись до якоїсь партії». Не було тільки столика НУП, бо Міхновський був проти такої методи вербування членів.

У віці кидався різкий контраст між високим національним піднесенням прибулих делегатів і цими маркітантами соціалізму.

Перший Український Військовий З'їзд відкрив проф. М. Грушевський, як голова Української Центральної Ради. Він був незаперечним авторитетом для всіх українців і З'їзд привітав його бурхливими оваціями. Коли проф. М. Грушевський скінчив свою вступну промову, делегати, голосами з місць, вимагали вибрати мандатну комісію, пропонуючи на її голову полк. Глинського. Наслідок цієї пропозиції був такий, що кандидатура полк. Глинського до президії З'їзду була провалена.

В той час до президіального столу пропхався В. Винниченко — в розпущеній ззаду солдатській шинелі наопашки, він — в імені Центральної Ради — запропонував вибрати на голову З'їзду Симона Петлюру.

— Хто він такий, Петлюра? — почувись голоси делегатів.

Винниченко, клептячи по-приятельському С. Петлюру по плечі, знову звернувся до делегатів:

— Товариші, оце Петлюра! Свій чоловік. Я ще раз, в імені Центральної Ради, рекомендую його на голову З'їзду.

З місць почувись голоси, що З'їздом повинен керувати тільки військовик. Міхновський теж заявив, що невійськова людина не може належно керувати З'їздом, бо не розуміється на військових справах. Більшість делегатів висунула і дуже енергійно підтримала кандидатуру на голову З'їзду Міхновського.

В той же час з регістратури делегатів З'їзду оголосили, що «солдат (»рядовой») Володимир Винниченко пред'явив мандат від військової команди», що недалеко Києва, а Симон Петлюра має мандат від якоїсь військової частини західного фронту. В «мандатах» не було зазначено ні чину, ні ранги. Між делегатами почувся регіт, бо всі знали, що Винниченко — «білобілетник» (визнаний непридатним до військової служби через хворобу), а С. Петлюра — службовець «Земгора» і теж ніколи у війську не служив. Винниченка, як письменника, знали, але про Петлюру, як журналіста, що писав під різними псевдонімами і жив то на Кубані (працюючи в управлінні приватних козацьких залізниць), то в Москві (редагуючи маловідомий в Україні журнал «Украинская Жизнь»), небагато чули.

На цьому З'їзді я вперше почув офіційне звернення — «товариші». Щоправда, в українців воно асоціювалось з «товариством» запорожців, але ж для Винниченка, згідно з його недавніми статтями, запорожці були негативним явищем в українському історичному житті.

Довкола кандидатури на голову З'їзду розгорілась незвичайно гостра і довга суперечка. Нарешті, Винниченко і Петлюра, побачивши, що

більшість делегатів хочуть Міхновського, запропонували обрати, замість голови, президію З'їзду. Делегати погодилися. Тоді Винниченко сам, тут же, склав список президії в такому порядку: С. Петлюра, В. Винниченко, М. Міхновський, матрос С. Письменний і (недавно призначений командир Богданівського полку) підполк. Ю. Капкан. Хоч підполк. Ю. Капкан недавно прибув із Симбірська до Києва, він уже був сліпим знаряддям Винниченка, Петлюри і проф. Грушевського. Зібрані Освідомчою обслугою (розвідкою) Товариства ім. гет. П. Полуботка відомості переконливо свідчили, що підполк. Ю. Капкан ще в Симбірську був просякнутий соціалістичними ідеями, про що управа Товариства була своєчасно поінформована, але зігнорувала ці відомості.

Делегати з місць вимагали, щоб до списку президії включити полк. Глинського, але Винниченко рішуче спротивився, мовляв, паристе число членів президії буде причиною незгоди в президії. А на пропозицію більшості делегатів, щоб замість підполк. Капкана поставити в список полк. Глинського, Винниченко відповів, що «це буде образою для першого українського національного полку», командиром якого був підполк. Капкан (як треба, то можна грати і на національних струнах для досягнення своєї мети). Пізніше, на протязі двадцяти з лишнім років, я вже привик до таких методів на з'їздах і зібраннях, але на цьому з'їзді я зустрівся з ними вперше.

Делегати вимагали, щоб перше засідання З'їзду провів Міхновський, але Винниченко рішуче заявив, що на списку першим стоїть С. Петлюра — він і розпочне працю З'їзду. С. Петлюра відкинув програму З'їзду, що її заздалегідь приготували і розіслали Товариство ім. гет. П. Полуботка і Український Військовий Організаційний Комітет, і запропонував свою програму, приготовану Центральною Радою. Знову розпочались незвичайно гострі й довгі суперечки щодо програми. Побачивши, що делегатів не переможуть, Винниченко з Петлюрою були примушені доповнити програму Центральної Ради ранішою програмою Міхновського.

С. Петлюра у своїй промові підкреслив, що «не треба в дану політичну хвилину відокремлювати долі України від долі цілої Росії. Якщо Росія потерпить катастрофу — наслідки цієї катастрофи відіб'ються і на її частині: Україні». Пізніше, С. Петлюра сам побачив свої помилки, еволюціонував у бік націоналізму і самостійности мірою все зростаючої ворожості «російської революційної демократії» до всіх прагнень українського народу.

Присутній на цьому засіданні кореспондент газети (московською мовою) «Кіевская Мысль» писав, що по настроях з'їзду помітно піднесення, з перевагою радикальних мілітаристичних тенденцій, але треба сподіватися, що під умілим і досвідченим проводом С. Петлюри і В. Винниченка з'їзд «набере лагідніших форм» і «при спільних напоегсливих їх обох зусиллях українці-військовики будуть визволені від накиннутих їм Міхновським шовінізму й націоналізму».

Коли у своїй промові Винниченко заявив, що «нам не треба війська», то делегати почали сердито гукати:

— Хто це — дурень чи провокатор?

— Витягнути його з-за столу і викинути геть!

Після цього Винниченко втратив свою самовпевненість і притих.

Українському Військовому З'їздові російська «революційна демократія» надавала великого значення. Це видно хоч би з того, що на З'їзді були присутні кореспонденти газет не тільки з України, а також з Петрограду й Москви.

Між російськими централістами цей З'їзд викликав переляк. Так званий Всеросійський Виконавчий Комітет робітничих і солдатських депутатів у Петрограді, що ставав конкурентом Тимчасового уряду й промощував пляново шлях владі большевиків, звернувся до Українського Військового З'їзду з проханням не схвалювати рішучих постанов щодо творення українського національного війська, аж поки це питання не буде вирішене Всеросійським з'їздом советів робітничих і солдатських депутатів, що мав зібратись 14 (ст. ст.) червня. Ця телеграма Всеросійського Виконавчого Комітету робітничих і солдатських депутатів викликала серед делегатів Українського Військового З'їзду велике обурення. Значно більша частина делегатів З'їзду вимагала післати цьому Комітетові найгострішу відповідь. Присутній на З'їзді кореспондент газети «Русское слово» із задоволенням писав, що В. Винниченкові й С. Петлюрі вдалося втихомирити З'їзд, доклавши до цього всіх зусиль. І врешті-решт їм пощастило, крім цього вони досягнули згоду З'їзду вислати до Виконавчого Комітету в Петрограді окрему, спеціальну делегацію від Українського Військового З'їзду для на-в'язання з ним постійних зв'язків, що й було виконано.

Так розпочалось кокетування Центральної Ради із Всеросійським Виконавчим Комітетом робітничих і солдатських депутатів. Центральна Рада час від часу схилялась то в бік Тимчасового уряду, то в бік Всеросійського Виконавчого Комітету робітничих і солдатських депутатів, сподіваючись, що їй вдасться виторгувати в них якнайбільше автономних прав для України. Але російська «революційна демократія», як з Тимчасового уряду, так і з Всеросійського Виконавчого Комітету, в цьому питанні була напроцуд однозгідна: все, що тільки можна — обіцяла в майбутньому, проте зовсім нічого не давала і навіть не дозволяла, умовляючи українців терпеливо чекати, що на це скажуть Російські Установчі Збори.

Український Військовий З'їзд розглядав такі справи: боротьба з дезертирством, зміцнення дисципліни і бойового духу в армії; згуртування солдатів за національним принципом в окремі військові частини на румунським і південно-західним фронтах; поповнювання військових частин на цих фронтах виключно українцями; комплектування ко-

магдного складу військових частин на тих фронтах офіцерами і генералами української національності.

Агітація соціалістів вже давала свої наслідки. Це було досить помітне на кожному наступнім засіданні після кожної перерви З'їзду.

Треба тут підкреслити демагогічний тон резолюцій, що в усіх питаннях, як стилем так і змістом, нічим не відрізнялись від большевицьких декларацій, відозв, наказів, унапрямлювань тощо. Це був вплив В. Винниченка. Резолюції повністю відображали дух і погляди Винниченка і його товаришів. Відрізнялись вони від «совдепівських» лиш акцентуванням українського регіоналізму.

В питанні боротьби з дезертирством і упадком духу в армії, З'їзд у своїй резолюції пропонував українізацію військових частин, «підтримування свідомої дисципліни, котра одиноко тепер можлива в народній армії, котра повинна опиратись не на страху, а на довір'ї та взаємним розумінні солдатів і офіцерів». . . Бойовий дух армії З'їзд пропонував «підняти тільки якоюсь великою спільною об'єднуючою ідеєю, а одною з таких ідей для українців єсть ідея національного відродження». Щодо гуртування вояків за національним принципом у військові частини, то «з'їзд вважає за потрібне негайну організацію армії на національним принципі. Разом із підняттям дисципліни щезне й дезертирство». Відносно комплектування командного складу, З'їзд «висловлює переконання, що під своїми національними прапорами, під проводом своїх рідних по крові й по духу офіцерів, за свої народні ідеали українські солдати підуть у бій як один. А хто не піде, проти таких перекинчиків народу ми уживемо всіх способів боротьби і доб'ємось того, що дезертирів у народній українській армії не буде». В справі поповнювання військових частин на південнім і південно-західніх фронтах резолюція вимагала спрямовувати на ці fronti виключно маршові частини з українізованих запасних полків.

Але вище російське командування знало ліпше причини розвалу російської армії та упадку її боєздатности, ніж Центральна Рада і Винниченко зі своїми одностудцями на цьому З'їзді. Тому вище російське командування ігнорувало постанови Українського Військового З'їзду, але використало для своїх російських інтересів відроджений Українським Організаційним Військовим Комітетом і Товариством ім. Полуботка український національний дух та національну завзятість і войовничість.

На З'їзді було порушено й питання про «відношення до війни». В тій справі схвалено таку резолюцію: «Прилучаючись до декларації Ради робітничих і солдатських депутатів (Всеросійський совет робітничих і солдатських депутатів у Петрограді, — Н. К.), що її видано до народів усього світу, до позиції Тимчасового уряду в справах війни. . . з'їзд підтримуватиме всіма силами мир без анексії і контрибуцій на підставі самовизначення народів. . . оборона свободи всеросійської на фронті повинна провадитися твердо й непохитно, і не тільки пасивно, а й активно». . . »З'їзд визнає необхідним, щоб на мировій конференції

була представлена Україна в лиці своїх делегатів від організованого народу в усій його суспільності».

Клич «мир без анексій і контрибуцій» був видуманий найагресивнішою частиною російської «революційної демократії», яка намагалась повернути status quo ante bellum, себто — зберегти цілість кол. Російської імперії в передвоєнних кордонах, бо велика частина її колишніх територій у ході воєнних дій опинилась у руках німців і австрійців. Дуже тяжко було припустити, щоб на такий мир погодились держави Антанти, які мали в своїх руках всі німецькі колонії та арабські землі Турецької імперії. Крім цього, одною з головніших причин війни Франції було її бажання відібрати Ельзас-Льотрінґію, що її захопила Німеччина під час війни в 1870 році.

Російська «революційна демократія» хоч і обіцяла полякам самостійність, але остаточно це питання мали вирішити Російські Установчі Збори, на яких ця «демократія» мала б абсолютну більшість. А наявність російського війська після очищення окупованих територій була запорукою, що населення цих територій обов'язково «бажатиме залишитись у складі Російської республіки».

Коли ж мова про участь України на мировій конференції «в лиці своїх делегатів від організованого українського народу в усій його суспільності», то це було завуальоване бажання російської «революційної демократії» захопити, обіцяні Лондонським протоколом на початку війни, Галичину й Буковину. Власне цього вимагали своєю резолюцією і українські підголоски цієї «демократії».

Як висновок з цієї резолюції, в якій говорилось про самовизначення народів, націоналісти-самостійники з НУП — М. Міхновський, д-р І. Луценко, В. Павелко та інші — підняли питання про Соборну Самостійну Українську Державу, як мету війни для українського народу. Покликаючись на 14 пунктів американського президента Вілсона про самовизначення народів, що їх він недавно був уперше проголосив (пізніше, в 1919 році, повторив вдруге), Міхновський запропонував З'їздові резолюцію з домаганням створити Самостійну Соборну Українську Державу після закінчення війни і перемоги Антанти над Центральними державами, в яку він глибоко вірив. На цю пропозицію М. Міхновського дуже гостро відповів В. Винниченко. Він казав, що самостійна Українська держава неодмінно буде продовженням і повторенням Гетьманщини, в якій, нібито, гетьмани, полковники і сотники гнобили й хижко використовували український народ, що нібито єдиною захисницею простого народу в Гетьманщині від сваволі гетьманів, полковників і сотників була Московія чи пізніше Росія, що гетьмани з полковниками продали свободу українського народу і самостійна Українська держава, про яку мріють націоналісти-самостійники, потрібна тільки панам капіталістам та поміщикам, а не працюючому людові України.

Присутні на цьому З'їзді інші члени Центральної Ради мовчали, не піднесли голосу протесту проти цих Винниченкових наклепів. Отже

виходило, що вони погоджувались із Винниченковими твердженнями і солідаризувалися з ним.

А все ж таки за самостійну Українську державу була віддана велика більшість голосів делегатів З'їзду. Як же ж було дивно, прочитавши цей пункт у резолюціях З'їзду, опублікованих у пресі пізніше, що нібито З'їзд висловився за автономію України в складі Російської республіки!

Крім цього схвалено на З'їзді резолюцію в справі творення «народної армії» чи українізації військових частин. В ній було сказано, що для здійснення цих завдань необхідно створити «Український Військовий Генеральний Комітет при Українській Центральній Раді, який має відати українськими військовими справами і працювати в тіснім контакті з російським генеральним штабом».

Членами Українського Військового Генерального Комітету обрано: С. Петлюру, В. Винниченка, генерал-майора Михайла Іванова, полковника авіації Віктора Павленка, полк. Олександра Пилькевича, підполк. Юрія Капкана, підполк. Віктора Поплавка, штабскапітана Миколу Міхновського, д-ра Івана Луценка, поруч. Арсена Чернявського, прапорщика авіації Михайла Полозова, прапорщика Аполлона Певного, прапорщика Федора Селецького, прапорщика Василя Потішка, військового урядовця Івана Горемика-Купчинського, матроса Степана Письменного і солдатів Давида Ровінського (по національності жид) та Степана Граждана.

З'їзд схвалив політику Центральної Ради і висловив їй довір'я, як найвищому українському керуючому органу. В резолюції зазначено, що З'їзд «вважає Центральну Раду єдиним компетентним органом, призначивши рішати всі справи, що стосуються цілої України та її відносин до Тимчасового правительства і вимагає, аби з огляду на те, що Українська Центральна Рада робить велике державне діло, були асигновані Центральній Раді кошти з казни на українські національні потреби».

Як вислід схвалення і підтримки політики Української Центральної Ради, З'їзд вимагав негайного оголошення національно-територіальної автономії України і створення при Тимчасовім уряді окремого міністерства для справ України та встановлення в ній (Україні) чогось подібного до генерал-губернаторства, що видно з наступної резолюції:

«Вимагати від Тимчасового правительства і Ради (Всеросійського совета, — це вперше українські офіційні чинники звертаються до цього «Совета», як до найвищого органу Росії, — Н. К.) солдатських і робочих депутатів негайного проголошення національно-територіальної автономії України, як найкращого забезпечення національно-територіальних прав українського народу і всього краю... ». До реального здійснення цього акту З'їзд вважає необхідним негайно призначити при Тимчасовім правительстві міністра в справах України».

»Підтримуючи вимогу Українського Національного Конгресу 7-8 квітня, представлену Українською Центральною Радою Тимчасовому правительству, на яку й досі ще нема відповіді, Український Військовий З'їзд в цій справі вважає необхідним негайно заснувати на Україні обласний орган, який би мав працювати разом з представником Центрального правительства на Україні — комісаром на всі губернії, заселені українською людністю«.

Дивним і незрозумілим було домагання З'їзду, як повторення домагання Українського Національного Конгресу, про створення в Україні якогось »обласного органу« при одночасній наявності Української Центральної Ради.

Виходить, що найвизначніші діячі Центральної Ради, які керували Національним Конгресом і Українським Військовим З'їздом, не уважали Центральну Раду за такий всеукраїнський орган, хоч резолюція З'їзду досить рішуче підкреслювала, що він (З'їзд) »вважає Центральну Раду єдиним компетентним органом, призваним рішати всі справи, що стосуються цілої України«. На ці й подібні недоречності звернув увагу на Українському Національному Конгресі полк. Глинський, а на Українському Військовому З'їзді — д-р Луценко, Міхновський та інші. З ними погоджувались, але в опублікованих у пресі резолюціях, як Конгресу так і З'їзду, ці »ляпсуси« все ж таки були надруковані. Так само, як і в резолюціях про міністра в справах України при Тимчасовім уряді, невідомо з яких причин, чомусь »повипадали« примітки, що все це зобов'язує лиш »до Українських Установчих Зборів, які мають остаточно вирішити питання державности України«.

З'їзд вимагав, щоб — починаючи з осені 1917 року — в школах по всій Україні, від початкових до університетів включно, навчання велось українською мовою, з забезпеченням права національним меншостям мати школи з навчанням їхньою мовою. Щодо військової освіти, то до часу відкриття Української військової академії у наявних в Україні військових школах навчання, по змозі, повинно було вестись українською мовою і в українському військовому дусі.

З'їзд всебічно й ґрунтовно розглянув земельне питання; для вирішення цього питання запрошено представників Союзу сільсько-господарських кооператив і Селянського союзу, які брали в нарадах участь нарівні з членами Військового з'їзду. В резолюції З'їзду в тій справі читаємо: »Умови розподілу землі установить український сейм на основі справедливості і рівності всіх тих, що живуть на Україні. Користування лісами, водними й мінеральними багатствами повинно бути уладжене на принципі загальности. До остаточного розв'язання цього питання, Тимчасове правительство повинно негайно припинити всякі акти купівлі та продажу і взагалі передачі землі з рук до рук, в першу чергу закордонним товариствам та окремим особам, а також урегулювати орендні відносини«.

Крім цих, головних, на З'їзді обмірковано ще багато інших питань та схвалено резолюції. Але всі ті постанови і резолюції залишились тільки на папері. Російський Тимчасовий уряд і Всеросійський Совет солдатських і робітничих депутатів, до якого З'їзд, за порадою членів Центральної Ради, звернувся за підтримкою, — знехтували ці постанови, крім створення Українського Військового Генерального Комітету.

Військовий Генеральний Комітет узявся по-своєму за українізацію війська. Його метою було завербувати якнайбільшу кількість вояків до українізованих частин на фронтах і в запіллі. Спираючись на тих українізованих військових частинах, вимагати від Тимчасового уряду, щоб він надав Україні автономні права.

У зв'язку з такими засадами українізації війська, люди у Військовому Генеральному Комітеті розпочали шалену, демагогічну, а то й шкідливу агітацію у військових частинах на фронті і в запіллі «за записування в українці». Українізацією охоплено не тільки мешканців України, себто суцільної території заселеної українським народом, а й українців мешканців таких губерній, як Саратовська, Самарська, Уфінська, Казанська, мешканців Сибіру, Середньої Азії, Далекого Сходу, долю яких аж ніяк не можна було в'язати з долею автономної чи самостійної України. Раніш Український Організаційний Військовий Комітет проводив між цими українцями належну організаційну роботу, але ніколи не в'язав їхньої долі з долею України і не баламутив їх, що їхні землі могли колинебудь стати частиною Української держави, здаючи собі справу з того, що кордони України туди не сягнуть.

До Військового Товариства ім. П. Полуботка чи то, як казали в народі, «Клубу Полуботківців», почали надходити тисячі листів з усіх фронтів і запасних полків із цілої кол. Російської імперії з протестами проти таких способів українізації. В цих листах говорилося, що «в українці» записують мешканців не тільки України, а навіть і неукраїнців і з неукраїнських територій, що розсудливі старшини, які дотепер були дуже активними і діяльними в українському русі, особливо вищих військових ранг, тепер охололи і відвертаються від українського руху взагалі, хоч і були дуже діяльними у формуванні українського війська. Що старші віком і досвідченіші старшини — полковники і т. д. — тепер уникають навіть зустрічі з українцями, а їхні місця зайняли унтерофіцери (підстаршини), військові писарі, ротні фельдшери та прапорщики останніх випусків.

На засіданні управи Товариства ім. П. Полуботка полк. Глинський поставив питання про вихід членів Товариства з Військового Генерального Комітету. Для цього заплановано якнайшвидше скликати загальні збори Товариства. Полковник генерального штабу Глинський був всебічно освіченою людиною, великим українським патріотом, членом НУП ще з 1905 року. Його підтримав полк. Піщанський — теж член НУП з 1906 року.

В самому Військовому Генеральному Комітеті розпочалась шалена акція В. Винниченка і С. Петлюри проти М. Міхновського. З-поміж його членів військовиків вирізнявся своєю енергією, рішучістю і неабиякими здібностями полк. В. Павленко, член НУП з 1905 року, який до революції завідував повітряною охороною ставки Верховного головнокомандуючого. Його, як найенергічнішого й найрішучішого в Комітеті, а тому і найнебезпечнішого, постарались швидко позбутись, виславши як представника при ставці Головнокомандуючого до Могилева на Дніпрі, де він ниїв без діла. Генерала М. Іванова, який міг зробити багато цінного й корисного для української військової справи, звели до становища дорадника у військових справах при Петлюрі й Винниченкові, які, до речі, рідко коли прислухались до його порад. Полковник Ол. Пилькевич — прекрасний знавець української літератури, що й сам писав непогані вірші з військового побуту, лицар-ідеаліст, великий український патріот — міг бути ідеальним виховником майбутніх офіцерів в українській військовій школі, але в Комітеті для нього не було роботи. Підполковник В. Поплавко був большевицьким агентом, а прапорщик М. Полозов — членом большевицької партії (пізніше — нарком фінансів УССР в «кабінеті» Х. Раковського). Про них та ще про декого з членів Військового Генерального Комітету своєчасно повідомляла керівників Центральної Ради Освідомча обслуга Товариства ім. П. Полуботка, але там полуботківцям не вірили. Підполковник Ю. Капкан віддавав свій час справам Богданівського полку, командиром якого він був. Решта членів Генерального Комітету — молоді старшини, що ввесь час були в постійних роз'їздах по фронтах і запасних полках, спричинюючи різні конфлікти на місцях, пов'язані з українізацією. Вся українізація війська концентрувалась у руках С. Петлюри.

Перед самими загальними зборами Товариства ім. П. Полуботка ми обговорювали деякі питання. Присутніми були полк. Глинський, М. Міхновський, кап. Ган і я. До кімнати зайшов один член, що прийшов на збори, і несподівано звернувся до мене з запитанням, чи я знаю, що діється за кулісами Генерального Військового Комітету, Центральної Ради, Київського совета солдатських і робітничих депутатів та Ісполнительного комітету? Чи я знаю, що вночі проф. М. Грушевський, С. Петлюра і В. Винниченко щотижня відвідують інженера Моркотуна (масон, що насаджував масонство серед українців Києва) і що Винниченко зустрічається з большевиками, а Шерля Бош приходить до нього додому, нібито лікуватись «у його так званої жінки»? Такий несподіваний потік питань мене збентежив, але мене виручив полк. Глинський, запитавши його, чому він думає, що все це цікавить наше Товариство? Той відповів, що кожна військова організація повинна цікавитись такими справами та тим, що діється навколо неї з метою самооборони. Капітан Ган зауважив, що не обов'язково: адже Генеральний Комітет не цікавиться цим і щасливо існує. На запитання

М. Міхновського, чому він звертається з цим саме до мене, він відповів, що прийшов до такого висновку, слідкуючи за тими, хто зі мною зустрічається.

Після таких відповідей, я запитав його, чи — на його думку — про такі речі повинні знати всі члени Товариства? Він відповів, що ні. »Все те, — сказав я йому, — про що ви питали, ми знаємо, і ті, хто повинен про це знати, своєчасно повідомлені«.

Довелося змінити спосіб одержування відомостей від інформаторів. Наш інформатор з допомогою полк. В. Павленка був влаштований при ставці Головнокомандуючого й подавав нам дуже цікаві й важливі відомості. Не називаємо його прізвища, бо, можливо, він ще живий і є десь у т. зв. СССР.

Загальні збори Товариства ім. П. Полуботка висловили побажання, щоб наші члени вийшли з Генерального Комітету. Генерал Іванів, підкресливши, що він цілком згідний з таким рішенням зборів, зазначив, що все ж таки треба, щоб дехто з наших там залишився, бо російські військові чинники, які і так не рахуються з Комітетом, скажуть, що в ньому нема ні одного солідного військовика і цілком зігнорують його, а це для загальної української справи шкідливе. Отже він, хоч як відчуває свою зайвість там, думає, що мусить залишитись. Полковник В. Павленко сказав, що він тільки номінально пов'язаний з Комітетом, що треба думати про майбутнє, він тепер, хоч відрекомендований до ставки Головнокомандуючого, дещо робить для створення справжніх українських збройних сил. Полковник О. Пилькевич зазначив, що для престижу Військового Генерального Комітету треба в ньому залишитися, бо це в інтересі української справи. Якщо вони (ген. Іванів, полк. Павленко і полк. Пилькевич) вийдуть з Комітету, то С. Петлора і В. Винниченко залишаться з прапорщиками й солдатами і ніхто не буде рахуватися з таким Комітетом. Натомість з Комітету повинні вийти М. Міхновський і д-р Луценко, як ідеологи іншого способу формування українського війська.

Після зборів Товариства ім. П. Полуботка М. Міхновський вийшов із Генерального Комітету, а д-р І. Луценко виїхав до Одеси і в Комітеті більше не появлявся.

Невдовзі на наступному засіданні управи Товариства, на якому були присутніми ген. Іванів, полковники Глинський, Піщанський, Павленко, Пилькевич, Сокира, підполк. Волошин, капітани Міхновський і Ган, д-р Луценко, В. Павелко і я, полк. Глинський порушив питання, яким способом можна привернути проф. М. Грушевського до нашого середовища, як це було напочатку, після його повернення до Києва, і продовжувалось майже до Українського Національного Конгресу, коли він уже »згечкався безповоротно«, »стрибнувши у федералістичний табір«. Я звернув увагу на те, що про причину »охолодження« проф. Грушевського своєчасно повідомляла Освідомча обслуга і її (причину) треба шукати в інж. Моркотуні. Крім цього, зали-

цяння Центральної Ради через Український Військовий З'їзд до Всеросійського совета солдатських і робітничих депутатів дало вже свої наслідки: Всеросійський совет наказав своєму Київському советові та Ісполнительному комітетові всіма силами підтримувати Центральну Раду в її боротьбі з українськими націоналістами, що звили собі кубло отруйливих змій, яке відоме під назвою військового товариства полуботківців». Цю інструкцію Всеросійського совета ми щойно вчора дістали до рук. До того ж на останньому зібранні масонів в минулому тижні інж. Моркотун обіцяв керівникам Центральної Ради всебічну підтримку російських масонів у Тимчасовому уряді в справі надання Україні автономії та що в найближчому часі це буде здійснене. Тому проф. М. Грушевського вже не можна назад привернути до нас.

Генерал Іванів іронічно додав, що з розвитком революційних подій Україна, як виявилось, стала надто тісним полем для діяльності проф. М. Грушевського і тому він вирішив стати федералістичним месією для всіх просторів кол. Російської імперії, а не тільки для України.

Найбільше на українізації скористало... вище командування російської армії. Воно приділяло для українізації найслабші військові з'єднання — дивізії і корпуси, наповнюючи їх українцями. Українське національне піднесення робило чуда, але слава обминала українців. І ось чому саме: згідно з Винниченковими твердженнями, що нібито червоний колір — колір свободи, українські частини йшли в наступ під червоними прапорами величезних розмірів, а українських жовто-блакитних, удвічі-тричі менших розмірами, в порівнянні з кількістю червоних прапорів, було мало. Отже російське командування відносило успіхи цих зукраїнізованих частин на рахунок «общеросійського революційного червоного знамені», про що й заявляло представникам Українського Військового Генерального Комітету. Про ці московські трюки Товариство ім. П. Полуботка дістало сотки листів з усіх фронтів.

І врешті прийшло до того, що «українізований» згаданими методами вояк за найменшого натяку про можливість збройної боротьби з москалями відповідав: «Хе!? Я три роки з русским їв з одного котьолка, нас обох в окопах одна воша їла, а після цього я буду проти нього вховати?»

Це вже було цілковите «визволення українців-вояків» від «накинутих їм Міхновським шовінізму й націоналізму», про що писав присутній на Українським Військовим З'їзді кореспондент «Кіевской мысли». Отже — не віщувало нічого доброго.

12-го (ст. ст.) травня через Київ проїжджав на фронт новий військовий міністер Тимчасового уряду А. Ф. Керенський. Ми вже згадували, що у зв'язку з опублікуванням ноти міністра закордонних справ Тимчасового уряду про бажання «російської революційної демократії» негайно скласти мир та у зв'язку з більшовицькими демонстраціями 3-4 травня, в Петрограді прийшло до міністерської кризи. Як наслідок

цієї кризи військовий міністер А. Гучков залишив міністерський пост і на його місце прийшов А. Ф. Керенський, дотеперішній міністер юстиції.

Про переїзд Керенського через Київ було відомо заздалегідь і всі соціалістичні кола настирливо й дуже вперто робили рекламу: не було ні одного числа будь-якої газети, в якому не вихвалялося б «політичного генія» Керенського. Тому перед прибуттям потягу з Керенським, на залізничній станції зібралось багато цікавих глядачів, як на самому пероні, так і на площі перед станцією. Прийшли і представники різних офіційних установ та громадських організацій. Прибув і ген. Ходорович з цілим своїм штабом та всіма співробітниками Військової округи, щоб привітати свого нового найвищого зверхника. Не бракувало й українців на чолі з верхівкою Центральної Ради і Українського Військового Генерального Комітету. Не було між ними тільки М. Міхновського, д-ра Луценка і полк. В. Павленка, не було й інших членів Товариства ім. П. Полуботка.

Підійшов, врешті, до перону потяг і зупинився перед самою станцією так, що останній вагон стояв проти самих дверей. На східцях цього вагона стояв Керенський, його гістично нервово обличчя привітно усміхалось. Два вагони потягу були заповнені півнотою солдатів Преображенського гвардійського полку та півнотою матросів гвардійського екіпажу, що ним командував великий князь Кирило Володимирович — пізніший претендент на російський престол (батько теперішнього претендента Владимира Кириловича).

Ті солдати й матроси супроводжали Керенського в усіх його подорожах, як найвірніші пси свого господаря. Вистачило було бачити, з якою побожністю вони дивились на нього і як світилися їхні обличчя із задоволення, що їм припала честь охороняти свого божка. Треба сказати, що попередник Керенського, військовий міністер Гучков, приїжджав тільки з ад'ютантом і чотирма дорадниками в цивільному.

Мимохіть мозок свердлила вперта думка, що цей народ (москалі), вихований на протязі багатьох століть у рабстві, ще довго залишиться духовим рабом, не зважаючи на всі «революції» і «свободи»...

Солдати і матроси оточили тісним колом Керенського, розчищуючи йому, не дуже-то делікатно дорогу в найгустішому натовпі. Керенський швидким, нервовим, нерівним кроком пройшов до середини залізничної станції в кол. царські покої. Тут на нього чекали представники різних установ і громадських організацій із привітанням. На привітання він відповів промовою, що складалася з викриків та гістичного вереску. А закінчив він свою промову цілком несподіваними й недоречними словами, що не мали жодного зв'язку з його промовою.

— Поздоровляю вас з новим командувачем військами Київської округи, полковником Оберучевим!

Російська «революційна демократія» божеволіла. Крики «ура!» довго негавали. Нарешті схопили Оберучева, що стояв тут же як «воєнний комісар Тимчасового уряду», і почали підкидати догори, все вище й вище («качать»). Потім схопили Керенського і також почали «качать».

Генерал Ходорович зі своїм штабом стояв тут же пригноблений, принижений і, як видно було, тяжко переживав таке несподіване звільнення з посту командувача військами Київської округи, розгубленими очима дивився на цю «революційну» комедію.

Потім Керенського посадили на крісло і група російських «революційних демократів» понесла його понад своїми головами (на кріслі) показувати юрбі, що прийшла зустрічати чи подивитись на нього, скупившись на площі перед залізничною станцією. Кількатисячна юрба ревіла й верещала у якійсь шаленій екстазі, побачивши свого божка. Дивлячись на це божевільне шаленство, мимохіть напрошувалось порівняння бачених мною випадків подібного божевілля і фанатичної екстази на мусулманських святах «шахсей вахсей» в Середній Азії і на Кавказі. На обличчях якесь фанатичне отупіння, шалена екстаза — все це саме. Різниця тільки в тому, що там в екстазі розсікали собі кинджалами обличчя і груди, обливаючись власною кров'ю, а тут задовільнялись тільки звірячим ревом і гістеричним вереском. Курсистки, гімназистки і якісь підозрілого вигляду дівчата, побачивши Керенського, зняли неймовірний, нестерпний вереск і крик.

Ось як приймала Керенського в Києві російська «революційна демократія». Навряд, чи думав Керенський, що його так зустрічає український нарід, — його обличчя, мова і акцентування ясно свідчили про те, що ні, хоч у юрбі траплялись і «малороси».

Показавши Керенського «народові», його понесли на тому ж кріслі назад до вагона, а за ним пішов і Оберучев.

Безконечні інтриги вишколеного, досвідченого інтригана Оберучева проти ген. Ходоровича, закінчились повним успіхом. Як знаємо, особливо розгорнулись ті інтриги тому місяць, з днем проголошення закінчення формування I-го Українського ім. гет. Б. Хмельницького Полку. Тоді Оберучев намовляв ватажків Київського совета солдатських і робітничих депутатів посилати численні делегації до Петрограду і ген. Брусілова з проханням звільнити ген. Ходоровича з посту командувача військами Київської округи і призначити на його місце Оберучева. З цією метою він і сам часто їздив до ген. Брусілова.

Тепер російські централісти в Києві врочисто святкували звільнення ген. Ходоровича і призначення на його місце Оберучева. Хвалились, що незабаром «прикончать» український рух не тільки в Києві, а й у цілій Україні. Кілька днів пізніше сам Оберучев обіцяв своїм ад'ютантам «скоро вирвати отруйливі націоналістичні жала у полуботківських змій» та «розорати гніздо мазепинських шершенів» (Центральну Раду).

(Далі буде)

Іван СВІТ

УКРАЇНСЬКО-ЯПОНСЬКІ ВЗАЄМИНИ

(Продовження, 11)

Влітку 1934 року д-р Д. Барченко був примушений виїхати з Харбіну, бо через систематичну московську провокацію, спрямовану проти нього, його лікарська практика почала занепадати. Він залишив посаду голови управління Українського Національного Дому, передавши свої обов'язки П. Яхнові.

Восени (7 листопада) 1934 року пішов у відставку (у зв'язку із своїми особистими справами) П. Марчишин і до управління УНДому кооптовано Юрія Шахрая, що в той час був скарбником Союзу Українських Емігрантів. У грудні того ж року д-р Д. Барченко вернувся, але знову виїхав, одержавши відпустку до січня 1935 року.

Восени 1934 року на Далекий Схід приїхав визначний тюрко-татарський діяч Аяз Ісхакі. Його приїзд до Харбіну мав особливо виїмкове значення, бо місцева тюрко-татарська колонія переживала політично-громадську кризу. Москалі з допомогою малосвідомих членів тюрко-татарської громади намагалися перетягнути тюрко-татарів до своїх організацій. Головою тюрко-татарської громади був старий діяч Агеїв, здібний колись купець, але без належного досвіду в політично-громадських справах. Крім цього, він мав чимало приятелів серед московських і жидівських купецьких середовищ, які на нього впливали.

В тюрко-татарській громаді було й кількох активних національних діячів, між ними й визначних, як ось секретар цієї громади Девлет Кільді, що пізніше переїхав до Мукдену і став секретарем її (громади) централі, поет Абдюш, що працював у мусульманській школі та був автором кількох книжечок для учнів і збірки своїх поезій. Він також давав доповіді про визначних діячів тюрко-татарського руху.

Татари мали свій власний будинок, у якому приміщувались школа, канцелярія і зала зі сценою. А на площі, на якій стояв будинок, була ще і їхня мошія. Вони втримували добрі зв'язки з китайськими мусульманами, що мали свої значні колонії в Манджурії.

З нагоди приїзду до Харбіну Аяза Ісхакі, тюрко-татарська громада влаштувала для нього прийняття, запросивши також гостей інших національностей, серед яких були члени клубу «Прометей», представники адміністрації УНДому, багато японців, офіційних представників та представників преси.

Серед привітальних промов японців вирізнялися своїм теплом промови К. Хоріе і кап. Ямаоки, представника Японської Військової Місії. Також цікавою була й промова самого А. Ісхаки, ідель-уральського лідера. Від клубу «Прометей» виступав із привітанням Іван Світ, редактор «Маньджурського Вістника». Його промову татари прийняли особливо тепло, зокрема тому, що на самому початку він заявив: «Дуже прошу пробачити мені, що я примушений говорити чужою для нас усіх московською мовою, мовою наших ворогів, бо вашої мови я не знаю, а ви не розумієте моєї, української».

Ця промова надала певного характеру цілій вечірці й була стимулом для інших промовців. На другий день місцева московська преса писала, що на прийнятті в татарів були ворожі для рускої еміграції промови. Обурилися москалі зокрема тому, що побачили прихильне ставлення японців до антимосковських виявів. Подаємо тут у перекладі текст найяскравішого виступу цієї преси:

«Антирусські промови на бенкеті.

В приміщенні мусулманської громади вчора відбувся прощальний бенкет управління місцевої мусулманської громади в честь Аязи Ісхаки, тюрко-татарського письменника і громадського діяча, що покидає Харбін. На бенкеті були члени управління Громади. Тюрко-татарів було, однак, менше як 90 осіб, хоч ціла їх колонія в Харбіні досягає майже 1 000 осіб.

Між гістьми були Хоріе, капітан Ямаока, деректор харбінського відділу японського інформаційного агенства Ниссо-Цусин п. Косиро Касивага, представники клубу «Прометей», що складається з українців та окремих представників кавказьких народностей і тюрко-татарів, які мають за мету повну свою національну незалежність.

Як у привітальних промовах представників «Прометей» на честь Аязи Ісхаки, так і в його слові-відповіді, всі доречно і правильно зазначали велике значення Японії і Маньджу-Ди-Го в Азії, при чому підкреслювали дружність у відношенні тих держав.

На цьому фоні дивно, однак, звучали слова ворожості на адресу великорусского народу, вказуючи, що його історична місія вже закінчена і що вина за те, що в Росії большевики, спадає виключно на великоросів.

Малочисельність зібраних тюрко-татарів давала, проте, підставу думати, що далеко не всі місцеві колонії згодні з такими поглядами»⁶⁰.

«Заря» не назвала прізвищ промовців на бенкеті. Промовчала, що в імені клубу «Прометей» говорили І. Світ і М. Малько, що був при-

⁶⁰) «Заря», щоденник, ч. 311, 15 листопада 1934 р. Цей часопис заснував С. Лембіч, кол. кореспондент відомого щоденника «Русское Слово» (Москва), обмосковлений поляк. По його смерті часопис дістався в руки Е. С. Кауфмана, що був родом з Амурщини (вихрест). Згадане видавництво видавало три часописи: в Харбіні, Таньтзіні і Шангаї. Крім цього видавало й журнал-тижневик «Рубеж».

сутнім п. Симакура, голова представництва міністерства закордонних справ Маньджу-Го для північної Манджурії. Не згадано й того, що К. Хоріє вітав А. Ісхакі як радник Японської Військової Місії. Його промова була дуже добра і своєю правдою просто демаскувала москалів.

Через кілька днів фашистівський часопис «Наш путь» теж відгукнувся на цей бенкет статтею п. з. «Россия в придверии окончательной гибели».

Треба зазначити, що після цієї події розпочалася плянова московська акція проти українців, головню проти адміністрації УНДому і часопису «Маньджурський Вістник». Не подаємо тут усіх деталей — полеміки і провокацій, але скажемо, що фашисти пробували організувати в себе «українську секцію», притягнувши до неї кількох українців, які пізніше залишили цю невдачу акцію, наробивши лиха собі та українській справі взагалі. Українське Пресове Бюро у Харбіні було розіслало виїмки з цієї полеміки та коментарі до української преси за кордоном, головню до Львова (з датою 20 січня 1935 р.).

Українська колонія вітала А. Ісхакі в себе на спеціальній вечірці.

Цікавим було й ставлення японців до тюрко-татарів. Тут виразно було видно дві лінії. В Харбіні Японська Військова Місія намагалася тримати татарів під своїм впливом, точніше — під контролем, а з боку московських середовищ був натиск, щоб не дозволити татарам виявити своє негативне ставлення до московської еміграції. В Мукдені на чолі Японської Військової Місії був ген. Доїхара, який схвалював гостре антимосковське ставлення татарів. Таку саму політику вів і його представник полк. Терада в Хайларі, де була мала татарська колонія, на монгольських землях (т. зв. Барга), в західній частині Манджурії, що належала до загальної манджурської адміністрації.

Згадуємо про татарське питання тому, що на протязі кількох років татари добре ставились до українців і допомагали нам своїми зв'язками. З українського боку татари також мали допомогу, зокрема тижневик «Маньджурський Вістник» давав татарським активним діячам постійні інформації та інші матеріали у їх боротьбі з москвофільством. Не тільки в Манджурії, а також і в Кореї, Японії та Китаї татарські діячі одержували наш часопис. Про українсько-татарську співпрацю можна написати окрему розвідку, бо головні її етапи зафіксовані в полемічних і інформаційних статтях в «Маньджурському Вістнику» і в татарському тижневику «Мілі Байрак», що виходив у Мукдені, як також в іншій пресі та в збереженому листуванні.

Японська Військова Місія мала певні труднощі з тюрко-татарськими справами. Татарські провідники вірили, що японці повинні їх краще розуміти, бож вони — азійський народ. Але Японська Військова Місія у Харбіні з адміністраційних причин, щоб мати контроль на еміграцією, хотіла всіх емігрантів різних національностей підпорядку-

вати спеціально створену органів — «Бюрові для справ російських емігрантів», зараховуючи до «російських емігрантів» усіх тих, що походили з кол. Російської імперії. На чолі цього «Бюра» був кол. ген. Ричков. Велика частина московської еміграції поставилася негативно до «Бюра», бо воно не визнавало всіх її організацій, напр., «Обще-Воїнського Союзу», як і членів політичних угруповань. Одним із таких невизнаних був і Н. Горчаков, журналіст, що друкував свої статті в часописі «Последняя Новости» в Парижі, а редагував цей часопис кол. міністер закордонних справ проф. П. П. Мілюков.

Українці, тюрко-татари і грузини також негативно ставились до «Бюра». К. Хоріє та інші члени Японської Військової Місії намагалися нас переконати, що «Бюро» має бути захисником інтересів усієї еміграції і не буде втручатися у внутрішні справи різних національних груп.

Натомість сильну піддержку дала цьому «Бюрові» т. зв. російська фашистська партія, на чолі якої були Н. Родзаєвський (родом з Амурської області) та інж. Матковський. Як «Бюро», так і московська фашистська партія, вживали назви — «російські емігранти» або «російська фашистська партія», а не «руські» чи «руская», бо терміном «російський» вони окреслювали всіх кол. громадян Російської імперії⁶¹. Таким чином термін «росіянин» набирав специфічного політичного значення, визначував територію імперії, а не національність москалів, хоч у нашій пресі почали широко вживати цього терміну замість історично правдивого — Московщина, москаль, московська мова і т. д.

Орган московських фашистів «Наш путь» постійно підкреслював імперіальне значення терміну «російський».

«Бюро» мало піддержку від японської жандармерії, капітан якої, Накамура, був офіційним радником московської фашистської партії, і це давало московським фашистам свободу рухів у їх доносках та провокаціях. Японська Військова Місія, як ми вже згадували раніше, ставилася негативно до цієї діяльності жандармерії, але уникала відвертого конфлікту. Ясним було тільки те, що українці та національні групи, об'єднані в клубі «Прометей», були поза впливами «Бюра» і жандармерії.

Таке корисне становище українці повністю використовували і мали певні успіхи аж до 1937 року, коли керівництво українськими політичними справами перейшло до Ради Української Національної Колонії, а Союз Українських Емігрантів був примушений обмежити свою діяльність, про що скажемо пізніше.

Союз Українських Емігрантів (СУЕ), як ми вже зазначили, швидко розгортав свою діяльність і поширив свої впливи на українське громадське життя, що відбилося також і на політичній активності.

⁶¹ Див. інтерпретацію терміну «російський» у праці Ю. Липи: «Вій за українську літературу».

Діяльність СУЕ була спрямована на видавання «Маньджурського Вістника», поглиблення української організованості, зміцнення контактів з українським життям в Європі, зокрема в Галичині, на акцію проти комуністів із постійним гострим наставленням проти москалів усіх кольорів, на мобілізацію антимосковських сил через клуб «Прометей». Крім цього велася інформативна праця серед японців у користь української справи.

Були ще й інші способи діяльності СУЕ, приховані від людського ока, напр., допомога втікачам з СРСР. Їх, звичайно, намагалися обдурити московські фашисти, які вживали шантажу, погрожуючи втікачам відіслати їх назад, якщо не стануть їх співробітниками. Для цього вони використовували свої зв'язки з японською жандармерією.

Український політичний центр, що був за спиною як «чwórки», так і СУЕ, мав свою групу довірених людей, що подавали інформації про ворожі українцям групи і партії. Особливо дуже цінним був п. П., який завдяки випадковим обставинам опинився у фашистській централі й мав можливість брати участь у різних важливих засіданнях фашистів, а на другий день подавав нам точні відомості про те, що фашисти плянують проти українців. Завдяки його інформаціям нам не раз щастило заздалегідь нищити фашистські пляни. Знав український політичний центр і про різні доручення японської жандармерії, що їх виконували фашисти.

Ця гра велася декілька років із досить добрим успіхом, хоч фашисти намагались дізнатись, хто і як виявляє їх таємниці. Допомогала розкривати певні таємниці й сама японська жандармерія своїм дуже примітивним способом одержування інформації. Щоправда, кажуть, що таких примітивних способів японці вживали виключно в московських справах або у справах пов'язаних з москалями, але не в тих справах, що стосувалися до японських діячів і установ.

Треба ще згадати про діяльність московських фашистів і монархістів, спрямовану проти жидів. Газета «Наш Путь» друкувала відповідні статті, а відомий правий політичний діяч В. Ф. Іванов видав навіть двотомову працю про масонів і жидів, широко використовуючи літературу, що була поширена за царських часів, зокрема т. зв. «Протоколи сіонських мудреців» (цю працю у свій час був написав К. Нилус на замовлення «Союзу Русского Народу» і т. зв. Охоронного відділу міністерства внутрішніх справ царського уряду).

Фашисти в Харбіні постійно шантажували заможніших москалів і, зокрема, жидів. Японська жандармерія знала про цю «фінансову операцію», але не втручалась, хіба в таких випадках, як ось убивство викраденого сина багатія Каспе. Тоді японці були примушені провести арештування, але потім деякого з заарештованих випустили і вони вільно виїхали з Манджурії.

Цікавою подією був теж приїзд до Харбіну Н. Рериха, який присвятив своє життя таємницях Сходу, зокрема Тибету. Він приїхав з Нью-

Йорку на Далекий Схід на запрошення японської Пан-Туранської Асоціації, що в 30-их роках почала була розвивати свою діяльність. Згідно з повідомленням преси, Н. Рерих хотів одержати від Японії, Маньджу-Го, Китаю та інших держав Далекого Сходу згоду на підписання т. зв. Пакту Рериха, що зобов'язував членів цього пакту стриматися від повітряних бомбардувань тих міст, які мають історичне або велике культурне значення.

Пан-Туранська Асоціація допомагала Рерихові в його подорожі й від неї був постійний представник К. Китагава. Рерих виступав із спеціальними лекціями в Харбіні та інших містах, відбув ряд зустрічей із представниками урядів і мав досить великий успіх, але проти нього виступили з незвичайно гострою критикою праві московські кола.

Ми мали спеціальну зустріч з Китагавою, а з його допомогою — і з Н. Рерихом. Проте наша розмова з Рерихом не мала для нас бажаного політичного значення, бо вона обмежувалась виключно азійськими питаннями. Натомість наша зустріч з Китагавою відновила наші старі приятельські взаємини. Під час розмови він показав нам мапу, видану Пан-Туранською Асоціацією, що охоплювала північну частину Азії від кордонів властивого Китаю, себто — великого Китайського муру. Мапа була незвичайно цікава тим, що на ній були позначені розселення різних народів і племен, зокрема в СРСР, а в тому й місця поселення українців на Сибірі й Далекому Сході.

На наше прохання Китагава обіцяв нам прислати цю мапу з Токіо, де була центральна Асоціація. На жаль, наше пізніше листування з ним не дало бажаних наслідків. Зверталися ми в справі цієї мапи до К. Хоріе, але також без успіху. Через деякий час він повідомив нас, що цю мапу заборонено розповсюджувати поза межами Японії. Шукали ми за цією мапою і після закінчення другої світової війни, але безуспішно. На нашу думку, розповсюдження цієї мапи було заборонено тому, що вона показувала японські політичні заміри щодо народів туранського походження, які мали виїмкове становище в Азії. Отже вона, ця мапа, могла зрадити японські політичні задуми. Крім цього, японці не хотіли викликати цією мапою певних ускладнень з СРСР. Подібні турботи перед нами постали тоді, коли ми хотіли одержати дозвіл від цензури на власне видання мапи Зеленої України, про що буде мова далі.

*

До 1932 року в житті емігрантів у Манджурії дуже болючою була справа одержання китайського паспорту на право перебування у цій країні. Після ліквідації царської влади і революції 1917 року, адміністрацію і поліцію перебрала тут китайська влада. Згідно зі старою системою, всі мешканці мусіли мати зі собою паспорти і кожний переїзд з одного місця на інше, навіть і на тимчасове перебування, обов'язково треба було реєструвати в місцевому поліційному уряді. Навіть зупинка в гостиниці мусіла бути зареєстрована в поліції.

Адміністрацію і поліцію в 1918 році перебрала китайська влада, але все залишилося без змін, тільки на документах, поруч московських текстів, були також їх китайські переклади. В паспорттах було написано, що дана особа — «русский», себто московський громадянин, але після 1920 року з'явилася еміграція, яка не мала жодного формального відношення до советської Росії.

Під час існування Далеко-Східньої Республіки в Манджурії появилися також люди з паспортами, виданими цією республікою. Крім цього в консуляті Далеко-Східньої Республіки зареєструвалося біля 5 000 осіб. Китайська поліція не турбувалася різними паспортами і всім видавала китайські документи, що фактично були дозволом жити в тій країні. Оригіналами паспортів вона майже не цікавилася.

Китайський паспорт треба було щороку обмінювати на новий і платити за нього. Затримання обміну паспорта каралося гривною, часом дуже високою, або навіть ув'язненням.

Коли постала держава Маньджу-Го і виникла потреба певних змін, японці досить швидко їх запровадили, що й спричинилося до розвитку української праці. Певна незалежність українських організацій і розвиток їх діяльності викликали велике зацікавлення серед української народної маси. Дотепер, за виїмком малої групи свідомих українців, ніхто не звертав уваги на те, чи в нього, в його китайському паспорті, було написано українець, а чи «русский», зокрема в китайському перекладі. Хто дістав китайський паспорт в 1922-1925 роках на основі українських документів, той не мав клопотів із зазначенням своєї правдивої національності.

Перший випадок непорозуміння з паспортом трапився тоді, коли дружина скарбника «Просвіти» Ая Дахнович пішла на поліцію обміняти свій паспорт. В новій анкеті, в рубриці про національність, вона написала — українка. Урядничка відмовилась прийняти «неправильно виповнену» анкету, бо — мовляв — пані Дахнович не українка, а русская («це все одно», — казала вона). Пані Дахнович обурилась і запротестувала.

Насправді, пані Дахнович не була й українкою, а татаркою з походження. Ця справа опинилась на розгляді нашої «чвірки» і вирішено твердо поставити японцям питання про дискримінацію українців. Представник управління УНДому офіційно відвідав Головне поліційне управління і по довгих розмовах його вислали з паспортного відділу до т. зв. Окремого відділу головної поліції, який займався справами політичного характеру.

В цьому Відділі відбулася довга дискусія і наш представник подав усі вияснення і інформації. Новий директор Окремого відділу зацікавився цією справою і наш представник мав можливість вияснити йому, що записування українців як кол. російських громадян неправильно, поперше тому, що Російської імперії вже нема, а подруге тому, що в

наслідок революції 1917 року багато національностей, що входили до складу кол. Російської імперії, оголосили свою незалежність і мають свої національні держави. Менш щасливі народи, як ось українці, білоруси і кавказці, втратили свою державну незалежність у боротьбі й тепер їх території окупували московські більшовики.

Ще іншим головним аргументом було те, що в Манджурії є українці, які ніколи не були громадянами Росії, ось, напр., українці-галичани, земля яких до 1918 року належала до Австро-Угорської імперії, а тепер окупована Польщею. Показано також український паспорт Івана Світа, на якому була віза, харбінські поліційні печатки, ствердження про одруження і, головне, напис «препятствий к выезду не встречается» та підпис І. І. Соболева, губернатора Владивостоку. Отже той паспорт був визнаний адміністрацією Приморщини в час існування там досить правого уряду (в жовтні 1922 р.).

Після наради директора і його заступника, представник УНДому одержав запевнення, що справа ця буде вноrmована, що міністерство в Сінкінгу (столиця Маньджу-Го) одержить відповідні інформації, потрібні матеріяли і докази. На другий день «чвірка» повідомила про цю справу К. Хоріе.

Невдовзі окремий відділ головної поліції викликав українського представника і опрацьовано текст в справі зазначувань національності в нових паспортах, який був надрукований у «Маньжурському Вістнику» (ч. 16, 19 травня 1934 р.). В тексті було ясно сказано, що відтепер українці, татари, кавказці й інші національності мають право подавати в паспортних анкетах свою правдиву національність, як і виправляти паспорти, де зазначено, що вони «руські».

Позитивне ставлення японців у 1933-34 роках до українського національного руху можна бачити і в тому, що щоденник «Харбинское Время» (виходив із 1932 року) почав друкувати і українську сторінку. Головним редактором цього часопису був п. Озава, що перед тим працював в Економічному бюро Мантецу. На початку 1933 року до нас звернувся І. А. Михайлів з пропозицією організувати редакцію для спеціальної тижневої сторінки, яка мала б бути присвячена вісткам з українського життя.

Часопис «Харбинское Время» видавався московською мовою, японці, очевидно, хотіли поширити свої впливи на еміграцію в Манджурії, головню на москалів, що мали свою пресу — п'ять ранішніх щоденників, два вечірні видання і один советський офіціоз. Продовжувалося також видавання китайського (московською мовою) часопису «Гунбао», про який була згадка раніше.

І. Михайлів мав перебрати редагування часопису «Харбинское Время», а п. Озава залишався тільки офіційним редактором. Часопис належав японському видавництву «Харбін-нічі-нічі» («Харбінський щоденник»), фінансувався засобами Мантецу. Згідно з нашою умовою, українська редакція мала давати кожного тижня весь матеріал для

сторінки «Украинская жизнь». «Харбинское Время» було часописом великого розміру (шість і більше сторінок щодня, а спеціальні числа — 10-12 стор.) та виходив накладом біля 6-7 тисяч. Також інші харбінські часописи мали багато сторінок (в неділі та свята — до 36-48), на яких була велика кількість оголошень, отже фінансово, завдяки платним оголошенням, були добре забезпечені.

І. Михайлів з нагоди появи першої української сторінки вмістив редакційну статтю, в якій з'ясував не тільки користь з такої сторінки, а теж і прихильне ставлення цього часопису до українських справ.

На жаль, цей початковий успіх із видаванням української сторінки був короткий. Японська Військова Місія з якихось причин вирішила пов'язати редакцію української сторінки з Комітетом Українських Громадських Уповноважених, який доручив редагування сторінки д-рові Д. Барченкові, але потім він відмовився і сторінка зазнала багато криз. Треба думати, що причиною усунення першого складу редакційної колегії української сторінки було те, що ця колегія складалася майже з тих самих людей, що й редакційна колегія «Маньджурського Вістника». Дуже можливо, що до зміни спричинилась і московська рука. К. Хоріє не надавав великого значення цим змінам і не хотів робити спеціальних заходів у тій справі. Між ним і Озавою був удар персонального характеру, бо він — військовий, а Озава — звичайний урядовець залізниці в ділянці економічних дослідів.

«Харбинское Время» друкувало й інші спеціальні сторінки — мусулманську й кавказьку. Треба підкреслити, що в 1935 році в редакції цього часопису зайшли зміни. М. Михайлів відійшов з редакції ще 1934 року і з того часу в часописі почали появлятися постійні напади на лідерів українського руху в Харбіні, зокрема на адміністрацію УНДому. Напади ці дуже часто мали забарвлення московського шовінізму і ми про них скажемо в черговому розділі. В тому ж часописі велась також акція проти провідника Ідель-уральського руху А. Ісхаки та його ближчого оточення.

Можна з певністю сказати, що редакція часопису «Харбинское Время» пробувала робити заходи, щоб знайти прихильність серед читачів різних національностей, подібно, як у 1929-1930 роках робив це часопис «Гун-бао», але вона не зуміла використати своїх великих технічних можливостей. Ще не раз доведеться нам згадувати цей часопис, бо з 1936 року він почав прихильно ставитись до московської фашистівської партії І. Родзаєвського, його антисемітської групи, а зокрема розпочав ворожу акцію проти українців. Такій зміні політиці цього часопису допомагала й велика зміна в настроях московської еміграції, серед якої відбувався процес у користь правих елементів. Ліберальна течія ставилась до японців негативно, але ця течія не була добре організована. Вона також зазнала репресій, бо ряд її визначних діячів виселено з Манджурії до Китаю, між якими були ген. Вержбицький, колишній командувач капелівської армії, голова «Обще-Воинского

Союзу» (централю якого була в Парижі), проф. Головачев, сибірський лідер-обласник, і журналіст Н. Горчаков.

Московські фашисти й монархісти знайшли собі добрий ґрунт між колишніми військовими, їх родинами та численними купцями, які у співпраці з японцями бачили забезпечення своїх інтересів. Фашисти ж, завдяки своїм зв'язкам з японською жандармерією, мали великі впливи і можливості, а це надавало їм великого значення.

Головою «Бюра для справ російської еміграції», про яке ми вже згадували, був спочатку ген. Ричков, людина досить ліберальних поглядів. За нього це «Бюро» не виявляло своїх амбіцій підпорядкувати собі всю еміграцію, але по його смерті на чолі «Бюра» став ген. Кислицин — малорос-реакціонер із походження і переконання, дуже обмежений; його генеральської ранги багато військових не визнавало, бо дістав він її від от. Г. Семенова. За його керівництва дуже поширилися впливи фашистів, які захопили головні посади в тому «Бюрі».

Група фашистів викрала сина Каспе, місцевого жидівського багатія, і вимагала великого викупу. Здається, що фашисти дістали гроші, але молодого Каспе не повернули живим — убили його. Переховували молодого Каспе біля невеличкого містечка Ажихе. В переговорах про його звільнення брав участь навіть французький консулят, бо молодий Каспе був французьким громадянином. Учився мистецтва в Парижі й приїхав до Харбіну відвідати свого батька. Слідство, що відбулося в тій справі, бандитів виявило, але повний суд не відбувся, бо він міг виявити діяльність фашистів і їх протектора — японську жандармерію. Жидівська громада пробувала протестувати перед японцями, але не могла добитися запевнення, що бандити будуть покарані, а погромницька преса буде контрольована. Японська жандармерія була на боці фашистів, а Японська Військова Місія офіційно не втручалась у ті справи.

К. Хоріе, як вищий урядовець міністерства закордонних справ Маньджу-Го в представництві міністерства в Харбіні, на чолі якого був Симамура, мав великі можливості й авторитет. Виконуючи обов'язки радника Японської Військової Місії в українських та іншонаціональних (немосковських) справах, він виявив своє позитивне ставлення до українського руху, добре його розумів і симпатизував йому.

Йому імпонувала незалежна поведінка й ідейність адміністрації УНДому і групи, яка з нею співпрацювала, хоч часто він ставив і перешкоди нашій діяльності. Причини ми добре розуміли, бо знали, що це наслідки певної японської політики. К. Хоріе до фашистів та інших московських течій ставився негативно, навіть глузуливо. Так було й десь наприкінці 1934 року, коли він скликав нараду представників емігрантської преси для обговорення справ радіопередавань місцевої радіостанції.

Від редакції «Маньджурського Вістника» на цій нараді були д-р М. Мілько, ред. Іван Світ і д-р Д. Барченко. Московська преса мала 10 чи 12 представників, в тому числі й редактора фашистського щоденника «Наш Путь» К. Родзаєвського та його помічника інж. Матковського. Були також представники «Зарі», «Рупора» та інших московських часописів.

Від японців були К. Хоріе, як представник Японської Військової Місії, та двох урядовців радіостанції.

К. Хоріе з'ясував присутнім завдання наради і повідомив, що радіостанція хоче поліпшити свою програму для місцевої еміграції. Одночасно з тим завданням радіостанції є давати таку програму, яка може мати певний вплив і на слухачів на території ССРСР.

Після кількох виступів московських журналістів, редактор «Маньджурського Вістника» запропонував поширити українські радіопередавання, а в програму радіостанції включити також бодай короткі радіопередавання тюрко-татарів і, можливо, грузинів, які мають потрібні сили для таких виступів. Зокрема підкреслив необхідність татарських радіопередавань, бо на Далекому Сході є значні татарські колонії.

Д-р М. Мілько заявив, що головним у радіопередаваннях повинно бути підкреслення повного звільнення різних народів Далекого Сходу, Сибіру й Туркестану від московського імперіялізму.

Обидва виступи українських представників викликали негайну реакцію московських фашистів. Родзаєвський вимагав, щоб радіостанція підготувала окрему програму, присвячену царській родині, яку знищили більшовики... Хоріе, перервав йому, заявляючи:

— Ви вже не раз говорили про це, але радіо потребує конкретних речей, наприклад, скажіть, що ваш цар зробив доброго для народу? А цього ви не сказали дотепер.

Тоді виступив ще раз представник редакції «Маньджурського Вістника» і запропонував, щоб у радіопередаваннях про царя згадати про відому Ходинку, розстріл робітників у Зимовому палаці (справа Гапона), зокрема тому, що в Харбіні живе кол. секретар о. Гапона, який керував цією патріотичною демонстрацією, або про затоплення китайців у Благовіщенську та провокації Безобразова на корейському кордоні, що привели до японсько-московської війни... Про переслідування українців і русифікацію, про погроми ген. Куропаткіна в Туркестані...

Московські представники гостро zareагували, але Хоріе раптово заявив, що «всі питання ясні» і він пропонує К. Родзаєвському «справді подумати про те, що ваш цар доброго зробив».

На цьому нарада закінчилась.

З того часу українські радіопередавання місцевої радіостанції набрали регулярного характеру. Згадаємо лиш про ті, що були найуспішніші. Зокрема гарними були програми, присвячені С. Петлюрі, Іванові Мазепі, річниці Полтавської баталії та інші. Добрими були й окремі українські концерти у виконанні українського хору під керів-

ництвом С. Т. Кукурудзи. Українським програмам допомагав головний «спікер» радіостанції В. Горбатенко, який потім став членом Української Національної Колонії і дбав про наші програми.

Цікавими були відгуки советських радіостанцій, зокрема Хабаровської, радіомовлення якої передавались на коротких і середніх хвилях. В Манджурії радіоприймачі працювали тільки на середніх хвилях: Харбінська радіостанція працювала на хвилі 455 м, а Хабаровська — на хвилі 450 м. Очевидно, не зважаючи на заборону, большевицьку пропаганду можна було слухати, як хто мав добрий радіоприймач. Коли ж українські радіопередавання стали дуже популярними, а Харбінську радіомовню зміцнено, українські радіопередавання можна було чути на більшій частині советського Далекого Сходу. Тоді Хабаровська радіостанція змінила хвилі своїх радіопередавань, пристосувавши їх так, що коли в Харбіні передавали промови чи вістки, то Хабаровська радіостанція передавала музику чи співи.

Редакція «Маньджурського Вістника» була добре поінформована про всі ці зміни в советській системі радіопередавань, бо мала доброго співробітника п. Літинського, кол. активного українського діяча з міста Свободного на Амурщині. Він працював у головному радіоуправлінні манджурського міністерства зв'язку — телефону і телеграфу. З його допомогою нам удалося зробити схему радіопередавань на цілому Далекому Сході. Завдяки окремим радіопередаванням советської адміністрації для своїх установ, можна було слідкувати за її працею. На жаль, ми не могли використати всіх тих матеріалів, бо в нас не було ані людей, ані засобів для такої важливої праці.

(Далі буде)

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

» В І С Н И К «

суспільно-політичний і науково-літературний місячник

Організації Оборони Чотирьох Свобід України,

що стоячи на християнських національно-соборницьких засадах, на світлі проблеми українського національно-визвольного руху, містить статті на міжнародні, крайові, внутрішньоукраїнські, політичні, економічні, суспільно-виховні, наукові, літературні та мистецькі теми; друкує твори сучасних українських письменників і поетів, а також містить критичні літературно-мистецькі огляди.

Адреса: "VISNYK" — THE HERALD

P. O. Box 304, Cooper Station — New York 3, N.Y., U.S.A.

УКРАЇНА НЕ МОВЧИТЬ

РУХ СПРОТИВУ ОКУПАНТАМ В УКРАЇНІ

Публікуємо ще один з документів, що широко розповсюджується у відписах в Україні. Він, як і інші матеріали, частину яких ми опублікували в грудневій книжці «В. Ш.» (1967), яскраво показує не тільки колоніальне становище України, а також і спротив московсько-більшевицьким окупантам. Матеріал цей подаємо за журналом «Сучасність» (ч. 12, 1967).

Редакція

Іван О. КАНДИБА

ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КП УКРАЇНИ ШЕЛЕСТОВІ ПЕТРОВІ ЮХИМОВИЧУ

Політичний в'язень
КАНДИБА ІВАН ОЛЕКСІЙОВИЧ,
Мордовська АРСР, п/в Явас, п/я 385/11

Таємно
Справа №..... 1961 г.

ВИРОК

Ім'ям Української Радянської Соціалістичної Республіки.

1961 року травня 20 дня Судова колегія в кримінальних справах Львівського обласного суду в складі:

Головуючого — Рудика С. І.

Народних засідателів — Люборець П. М., Гершуненко К. М.

При секретарі — Любащенко В. Г.

З участю прокурора — Небяменко І. І.

Та адвокатів — Органовича С. М., Ковалю Я. Т., Бардякова Б. А.,

Ткаченко Г. Н., Гончарова В. В., Юрко А. Ф., Сапович Т. А.

розглянули у закритому судовому засіданні в м. Львові справу про обвинувачення: (стор. 1 вироку — виписки).

1) Лу к'яненка Льва Григоровича, 1927 р. народження, уродженця с. Хрипівка Городнянського району Чернігівської обл., українця, гр-на СРСР, із селян, чл. КПРС (виключеного із рядів КПРС у зв'язку з даною справою), одруженого, з вищою юридичною освітою, у 1957 р. закінчив юридичний факультет Московського Держуніверситету ім. Ломоносова, після чого працював штатним пропагандистом у Радехівському і Глинянському райкомах партії, а з 1 лютого 196... року адвокатом Глинянської юридичної консультації Львівської області;

2) К а н д и б и Івана Олексійовича, 1930 р. народження, уродження с. Стульно Володавського повіту (Підляшшя, нині Польща), українця, гр-на СРСР, із селян, безпартійного, неодруженого, з вищою юридичною освітою — у 1953 р. закінчив юридичний факультет Львівського Держуніверситету ім. Ів. Франка, після чого працював в органах юстиції м. Львова і Львівської обл. — нотаріусом Шевченківського району м. Львова, адвокатом Глинянської, а на день арешту адвокатом Перемишлянської юридичних консультацій Львівської обл., проживаючого в м. Львові по вул. Декабристів, 57/37;

3) Ві р у н а Степана Мартиновича, народження 1932 р., уродження с. Стремільне Лопатинського (нині Бродівського) р-ну Львівської обл., українця, із селян, гр-на СРСР, чл. КПРС (виключеного із рядів КПРС у зв'язку з даною справою), одруженого, з незакінченою вищою освітою — закінчив 1955 р. вищу партійну школу у м. Львові, після чого працював на комсомольській і партійній роботі в Івано-Франківському райкомі комсомолу, Львівському обкомі комсомолу, а на день арешту штатним пропагандистом Радеківського райкому партії;

4) Л і б о в и ч а Олександра Семеновича, 1935 р. народження, уродження с. Глудно Березівського повіту (Лемківщина, у Польщі), українця, із селян, гр-на СРСР, безпартійного, одруженого, з вищою освітою, закінчив у 1958 р. Львівський сільськогосподарський інститут, працював інженером-землепорядником Львівського обласного управління сільського господарства;

5) Л у ц ь к і в а Василя Степановича, 1935 р. народження, уродження с. Павлів, Радеківського району, Львівської області, із селян, українця, гр-на СРСР, чл. КПРС (виключеного із рядів КПРС у зв'язку з даною справою), неодруженого, з освітою 9 кл., працюючого до арешту зав. клубом с. Павлів —

у звинуваченні вище перелічених осіб по ст. ст. 56, ч. 1, 64 КК УРСР.

6) Б о р о в н и ц ь к о г о Йосипа Юліановича, 1932 р. народження, уродження м. Сянік (Лемківщина, у Польщі), із робітників, українця, гр-на СРСР, чл. КПРС (виключеного із рядів КПРС у зв'язку з даною справою), одруженого, з вищою юридичною освітою — закінчив у 1956 р. юридичний факультет Львівського Держуніверситету ім. Івана Франка, працюючого до арешту слідчим прокуратури Перемишлянського району Львівської області і

7) К і п и ш а Івана Захаровича, 1923 р. народження, уродження с. Глудно, Березівського повіту (Лемківщина, у Польщі), українця, із селян, гр-на СРСР, безпартійного, одруженого, з освітою 8 класів, працюючого до арешту в органах міліції м. Львова — у звинуваченні обох по ст. ст. 19, 56, ч. 1 КК УРСР.

Усім нам пред'явлено звинувачення, яке заключається в такому (подається нижче точна виписка з протоколу):

»Підсудний Лук'яненко Л. Г., будучи ворожо антирадянськи настроєний, з 1957 р. виношував ідею відриву Української РСР від Союзу РСР, підриву авторитету КПРС, зводив наклепи на теорію марксизму-ленінізму.

Знаючи про розгром українських буржуазних націоналістів і зокрема організації українських націоналістів (ОУН) в західних областях України після Великої Вітчизняної війни і надіючись мати сприятливе середовище для своєї ворожої діяльності, Лук'яненко Л. Г. добився призначення на роботу у Львівську область. Лук'яненко Л. Г. в час праці в Радехівському районі ввійшов у злочинний зв'язок з підсудним Віруном С. М., також антирадянськи настроєним, з яким у 1959 р. договорився про створення націоналістичної організації — Української робітничо-селянської спілки (УРСС).

Програму УРСС пізніше склав Лук'яненко Л. Г. Як видно з програми, УРСС своїм завданням ставила: боротьбу проти радянського державного і суспільного устрою, проти КПРС і Радянського уряду, за відрив Української РСР від Союзу РСР і створення так званої «Самостійної України», в програмі фальсифікувалась історія України, оправдувалась діяльність бувшого націоналістичного підпілля, в програмі вказувалось на глибоку конспіративність всієї діяльності УРСС.

Підсудні Лук'яненко Л. Г. та Вірун С. М. погодили між собою текст програми УРСС. Лук'яненко Л. Г. на друкарській машинці віддрукував текст програми і разом з Віруном С. М. розгорнув організаційну роботу по розширенню УРСС, втягнувши в її склад підсудних Кандибу І. О., Луцьківа В. С., Лібовича О. С.

Будучи членами УРСС і розділяючи її програму, підсудні Лук'яненко, Вірун, Кандиба, Луцьків, Лібович між собою вели розмови на антирадянські теми, підбирали з нестійких людей і бувших членів ОУН для вербовки в УРСС, роз'яснювали програму УРСС і шляхи її реалізації.

З метою розробки форм і методів боротьби проти радянського ладу, активізації ворожої антирадянської націоналістичної діяльності, 6 листопада 1960 р. в м. Львові в квартирі підсудного Кандиби було проведено зборище керівних учасників УРСС, в роботі якого прийняли участь Лук'яненко Л. Г., Вірун С. М., Кандиба І. О., Луцьків В. С.

На зборищі була обговорена програма УРСС, завдання та методи боротьби організації.

В виступах на зборищі Лук'яненко, Вірун, Кандиба, Луцьків погодились, що кінцевою метою УРСС є відірвання Української РСР від Союзу РСР, на зборищі робились наклепи на теорію марксизму-ленінізму, на даному етапі учасники зборища особливу увагу приділяли організаційним питанням, розширенню організації і створення осередку в підприємствах, установах, районах і областях Української РСР,

підсудний Луцьків закликав до посилення роботи в армії і збройної боротьби проти радянського ладу.

Друге зборище учасників УРСС було призначено на 22 січня 1961 р., але не відбулося в зв'язку з арештом її керівників.

Таким чином Лук'яненко Л. Г., Вірун С. М., Кандиба І. О., Луцьків В. С., Лібович О. С. зрадили Батьківщині — Союзу РСР, створили ворожу організацію УРСС, ставили своєю метою боротьбу проти радянського державного ладу, КПРС і її марксистсько-ленінської теорії, відірвання Української РСР від Союзу РСР і створення так званої «Самостійної України».

Підсудний Кіпиш і Боровницький одержали текст програми УРСС, заздалегідь знавши про їх антирадянську суть і таку, що направлена проти радянської держави і КПРС, читали програму і переховували як знаряддя і засоби вчинення злочину, направленого на зраду Батьківщини — Союзу РСР, відірвання Української РСР від Союзу РСР і створення так званої «Самостійної України».

Вирок закінчується так (стор. 2-3 вироку):

»При обранні мір покарання Судова колегія враховує, що підсудний Лук'яненко на час організації УРСС був штатним пропагандистом Радехівського РК КПУ, його керівну і організуючу роль в УРСС, виключний цинізм, з яким вів боротьбу проти радвлади і КПРС.

При обранні міри покарання Віруну, Кандибі, Луцьківу, Лібовичу, Кіпишу і Боровницькому Судова колегія враховує особовість підсудних, ступінь їх вини і небезпечність скоєних злочинів.

Керуючись ст. ст. 324, 333, 334, 335 КПК Української РСР, Судова колегія Львівського обласного суду

ПРИГОВОРИЛА:

Лук'яненка Льва Григоровича на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР до смертної кари — розстрілу, з конфіскацією належного йому майна, на підставі ст. 64 КК УРСР до 15 років позбавлення волі в виправних трудових колоніях, а по сукупності вчинених злочинів на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР вважати засудженим до смертної кари — розстрілу з конфіскацією належного йому майна.

Кандибу Івана Олексійовича на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР, на 15 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна, на підставі ст. 64 КК УРСР до 12 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях, а по сукупності вчинених злочинів на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР вважати засудженим до 15 (п'ятнадцяти) років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна.

Віруна Степана Мартиновича на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР на 11 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна, на підставі ст. КК УРСР до десяти років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях, а по сукуп-

ності вчинених злочинів на підставі ст. 56, ч. 1 КК УРСР вважати засудженим до 11 (одинадцяти) років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна.

Луцьківа Василя Степановича по ст. ст. 56, ч. 1, 64 КК УРСР по кожній з них зокрема на 10 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна, а по сукупності вчинених злочинів вважати засудженим до 10 (десяти) років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна.

Лібовича Олександра Семиновича по ст. ст. 56, ч. 1, 64 КК УРСР по кожній з них зокрема на 10 років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна, а по сукупності вчинених злочинів вважати засудженим до 10 (десяти) років позбавлення волі в виправно-трудових колоніях з конфіскацією належного йому майна.

Термін відбуття міри покарання зарахувати Віруну С. М., Кандиби І. О., Луцьківу В. С., з 20 січня 1961 р., Лібовичу О. С. з 25 січня 1961 р., Кіпишу І. З. з 23 березня 1961 р., Боровницькому Й. Ю. з 24 березня 1961 р.

Стягнути з майна засуджених Лук'яненка Л. Г. та засуджених Віруна С. М., Кандиби І. О., Луцьківа В. С., Кіпиша В. З., Боровницького Й. Ю. по 50 (п'ятдесят) карб. судових витрат в дохід держави.

Міру запобіжного заходу відносно всіх засуджених залишити попендю — тримання під вартою.

Вирок може бути оскаржений до Верховного суду Української РСР в 7-ми денний термін з дня вручення копії даного вироку.

Головуючий — Рудик

Народні засідателі — Люборець, Гершуненко

З оригіналом згідно: Голова Львівського облсуду
підпис

(С. Рудик)

(стор. 7-8 вироку)

*

Як видно з вище наведеного, нам пред'явлено дуже грізне звинувачення, а у зв'язку з цим і обрано відносно нас такі суворі кари. Але таке звинувачення, не відповідає фактичним обставинам нашої справи, тому що наші діяння такі, яких не тільки немає жодних підстав кваліфікувати як зраду Батьківщині, а й злочинними взагалі.

Я не заперечую того факту, що брошуру під умовною назвою «Проект програми УРСС», автором якої являється Лук'яненко, ми мали у своєму розпорядженні, читали її самі та й багатьом другим давали її читати, але зміст її не являється аж надто таким грізним, як це вказано у вирокі.

У брошурі «Проект програми УРСС» з марксистсько-ленінських позицій розглядався існуючий лад. З таких же позицій у ній піддано гострій критиці політику партії і уряду в роки голоду на Україні,

1933-1934 роки, масових репресій 30-х років у східних областях України — період, який прийнято делікатно називати «культу особи». Оцінка цього періоду майже не розходила з офіційною оцінкою керівниками партії і уряду на 20-ому з'їзді КПРС і пізніше.

Критиці піддавалися недоліки післякультурницького періоду: бюрократичні методи керівництва народним господарством, засуджувався централізований метод планування в промисловості і сільському господарстві, вказувалося на обмеження прав профспілок, керівники яких стали правою рукою директорів в порушенні соціалістичної законності, різко піддано критиці політику щодо селян, які терплять соціальний, політичний і культурний гніт, що їх становище таке, яке нічим не відрізняється від становища кріпосних селян 17-19 століть.

Особливій критиці піддавалась національна політика на Україні на протязі всього періоду існування радянської влади; масове звинувачення мільйонів українців в націоналізмі і фізичне їх винищення, в тому числі тисячі політичних, наукових і культурних діячів України; заборона сотень українських поетів і письменників, істориків, діячів мистецтва і культури.

Вказувалося на обмеження України в її політичних, економічних правах, що вона позбавлена суверенітету, позбавлена права вступати в зносини з другими державами нашої планети в політичному, економічному відношеннях. Українська мова не стала державною мовою, вона витіснена з органів державної влади, з наукових установ, вищих і середніх учбових закладів, зі сфери промислових підприємств, з громадсько-культурного життя нації, що Україна являється справжнім придатком Росії, дві-третьі її багатства вивозяться за межі України, що над Україною тяжіє в усіх її галузях господарства політика великодержавного російського шовінізму.

А тому на підставі такого становища України робився висновок, що Україна в складі Союзу РСР не має можливості нормально розвиватися як в політичному, так і в економічному і культурному відношенні, що в деяких випадках її становище далеко гірше від становища при царському режимі і, фактично, являється колонією Москви, а в кращому випадку культурною автономією.

При таких обставинах автор її приходив до висновку, що для нормального розвитку української нації і її державності, Україна повинна вийти згідно ст. ст. 14 і 17 Конституції УРСР і СРСР із складу Союзу РСР та стати абсолютно ні від кого незалежною, самостійною державою.

Вказувалося, що для здійснення такого акту необхідно створити організацію з умовною назвою УРСС, котра легально, згідно Конституції вела б агітацію і пропаганду серед українського народу за вихід Української РСР із складу Союзу РСР, з постановкою цього питання для здійснення його перед найвищими органами влади.

Також вказувалося, що коли б більшість української нації не підтримала такої ініціативи, то організація підлягає саморозпуску.

На випадок здійснення такого акту, то в самостійній Україні політичний лад повинен бути радянським, а економічний — соціалістичним.

Україна, як самостійна і соціалістична держава, повинна була б залишитися в співдружності соціалістичних держав.

»Проект програми УРСС« долучений до справи у томі 10.

Ось кілька виписок із нього:

»Ми боремося за таку самостійну Україну, яка високо забезпечуючи матеріальні і духові потреби своїх громадян на ґрунті усупільненої економіки, розвивалася б у напрямку до комунізму, по-друге, в якій би всі громадяни дійсно користувались політичними свободами і визначали напрямок економічного і політичного розвитку України — такою є остаточна боротьба нашої «партії»«.

(Стор. 3 »Програми«).

»Засобом нашої боротьби, боротьби за певний наш ідеал, яким є самостійність України з широко розвиненим соціалістичним державним устроєм.

»Справа утворення Самостійної України кінець-кінцем вирішуватиметься не лише партією, а усім українським народом.

»Отже мета цього першого етапу нашої боротьби полягає в завоюванні демократичних свобод, необхідних для організації всього українського народу на боротьбу за утворення незалежної національної держави. Методи досягнення цієї мети мирні, конституційні«.

(Стор. 3 »Проекту програми УРСС«).

Суд у своєму вироді зфальсифікував »Проект програми УРСС«, називаючи його програмою УРСС. З вироку суду випливає, що:

- 1) організація під назвою УРСС уже існувала;
- 2) організація під назвою УРСС мала свою програму, і члени УРСС вели практичну роботу по реалізації її.

Але усе це не відповідає дійсності. Така ідейна визначеність і організована закінченість створена слідчими органів КДБ Львівської обл. у своїх кабінетах, а суд оформив це остаточно у так званій нарадчій кімнаті під час складання вироку, а серед нас подібного до арешту не існувало.

Було нас кілька осіб, які бачили навкруги себе багато різних негодобств — масові порушення соціалістичної законності, політичних прав громадян, національний гніт, розгул великодержавного російського шовінізму, знущання над селянами і багато, багато других ненормальностей.

Отже, не існувало жодної організації і її програми, ніхто не приймав будь-якої присяги, не платили членських внесків, не було відповідно встановленої дисципліни, не було керівного ядра її, кожен вважав себе вільним у всіх відносинах.

Для того, щоб створити організацію, 6/XI-1960 р. зібралось нас 5 чоловік, крім згаданих у вироді 4, був ще Вашук Микола, який тоді вчився у вищій партшколі, родом з бувшого Ново-Милятинського (нині Кам'яно-Бузького) р-ну Львівської області, який і доніс про нас органам КДБ, що явилось причиною наших арештів і даної справи. На цьому зібранні, а не »зборищі«, як це називає суд, ми обговорили »Проект програми УРСС« та вирішили по деяких причинах відхилити. та скласти новий проект програми, який би відображав положення боротьби в основному за українізацію і за необмежені політичні права громадян і взагалі за демократизацію і другі питання. Питання про вихід України із складу Союзу РСР у новий проект програми не повинно було входити. Було вирішено зібратися знову, коли буде складено новий проект програми для обговорення його та затвердження, після чого він (проект) став би програмним документом, тоді була б створена організація, члени якої зобов'язані були б дотримуватись викладених у ній положень і проводити їх у практичне життя для досягнення відповідної мети. Ось тільки тоді була б організація і її програма.

Про це все ми дали докази, як на попередньому, так і на судовому слідстві, крім того, в справі мається такий документ, як »Нотатки« Лук'яненка, які він склав після нашої наради 6/XI-1960 р. ще до арешту, в яких повністю відображено хід наших зборів, які питання розглядалися і які прийняті рішення.

Однако, слідчі органи і суд усе це не прийняли до уваги і цілком про це замовчують як у звинувальному висновку, так і у вироді, а це тому, що їм таке не підходить, бо в такому разі не було б підстав притягати до кримін. відповідальності, а якби одного-двох і притягнули, то в такому разі не могло б бути і мови про таку кваліфікацію, як зрада Батьківщини, а найгірше могли б кваліфікувати такі дії, як антирад. агітацію і пропаганду.

Таким чином, слідчим органам і суду, щоб над ними розправитися, було вигідно взяти за основу звинувачення »Проект програми УРСС«. Але, як сказано вище, то і при таких обставинах не може бути і мови про таку кваліфікацію наших дій, як зрада Батьківщини, навіть і при цій повній фальсифікації »Проекту програми УРСС«.

Так, у вироді, суд критику викладену у »проекті« партійних і рад. органів та їх керівників називає боротьбою проти радянського держ. ладу і суспільного устрою, боротьбою проти КПРС і її марксистсько-ленінської теорії; а поставлене питання про вихід України із Союзу РСР згідно ст. ст. 14 і 17 Конституцій УРСР і СРСР підмінив словом »відрив«, щоб надати, для практичного здійснення цього питання, насильницького характеру, в чому вони і вбачають так звану зраду Батьківщини, яка передбачається ст. 56, ч. 1 КК УРСР; і зокрема нам дають зрозуміти не тільки в розмовах, а прокурор висказав у свій

звинувальній промові, що зрада нами Батьківщини полягає в тому, що ми нібито «змовились з метою захоплення влади», тобто в останньому пункті диспозиції ст. 56, ч. 1 КК; але ніде про це не пишуть конкретно, в чому саме полягає ця зрада, нема цього і у вирощі, а на наші безконечні скарги у різні судово-прокурорські і партійні установи вказати конкретно, в чому саме, в яких ділянках полягає зрада нами Батьківщини, то абсолютно усі обходять це питання, а відписують загальними фразами, напр., «кваліфікація судом ваших злочинних дій вірна, а тому немає жодних підстав змінювати вирок»; і так безконечно отримуємо такі відповіді, а навіть судово-прокурорські високі, вищі і найвищі чиновники-бюрократи доходять і до таких наглих відповідей, як, напр., «кваліфікація злочину вірна, міра покарання обрана з врахуванням усіх пом'якшуючих (?) обставин» — виходить, що вони зробили навіть ласку, за що ми повинні їм за таку гуманність бути дуже вдячними.

В «Науково-практичному коментарі кримінального кодексу РСФСР», виданому Всесоюзним інститутом по вивченню причин і розробки заходів попередження злочинності, за редакцією доктора юрид. наук професора В. С. Никифорова, вид. 1964 р., в розділі «Особливо небезпечні державні злочини», в п. 9, сказано, що «змова з метою захоплення влади виражається в змові двох або кількох осіб про повалення радянської влади і встановлення в СРСР іншого державного і суспільного ладу»; таким чином, досягнення якоїсь мети, а в даному випадку виходу України із складу Союзу РСР, шляхом змови повинно проходити тільки насильницьким шляхом.

А де ж тут «змова з метою захоплення влади і т. д.» в наших діяннях, тоді як в «Проекті програми УРСР» малося на увазі поставити питання про вихід Української РСР із складу Союзу РСР мирним шляхом, шляхом всенародного референдуму з абсолютним дотриманням ст. ст. 14 і 17 Конституції УРСР і СРСР? А в чому ж таки зрада Батьківщини?

Згідно п. 2 розділу «Особливо небезпечні державні злочини» згаданого коментаря видно, що «зрада Батьківщини» виражається в діянні або бездіяльності, навмисно вчиненому гр-м СРСР на шкоду державній незалежності, територіальній недоторканості або воєнній могутності Рад. держави, і заключається у виконанні одного або кілька конкретних діянь, перелічених в ст. 64 КК РСФСР (ст. 56, ч. 1 КК УРСР, яка передбачає зраду Батьківщини), а саме:

- 1) перейти на бік ворога (у цьому нас не звинувачують);
- 2) займатися шпигунством (у цьому також не звинувачують);
- 3) видати якусь державну або військову таємницю іноз. д-ві (у цьому нас також не звинувачують);
- 4) втекти за кордон або відмовитися повернутися з-за кордону (теж не звинувачують);

5) подати іноземній д-ві допомогу в проведенні ворожої діяльності проти СРСР (також не звинувачують);

6) змовитися з метою захоплення влади (що подібних злочинних дій ми не вчинили, доведено вище).

Ще раз і ще раз напрошується питання: в чому ж виражається так звана «зрада Батьківщини»?

Але ж для того, щоб її зрадити, то потрібно її мати, а у нас її немає, бо вже століття, як вона стогне у підневільному ярмі, ми позбавлені батьківщини; але нам ясно, чому ми являємося зрадниками Батьківщини, а це тільки тому, що ставили питання про визволення її з ярма. Але це друга сторона справи.

А щоб було ясніше, чому нас зробили зрадниками Батьківщини, слід коротко сказати, що за люди і якими методами вели вони як попереднє, так і судове слідство. Так, зам. прокурора по Львівській обл., який здійснює нагляд за органами слідства Львівського КДБ, Старіков — російський шовініст, наш слідчий відділення Львівського КДБ Сергадєєв — теж стопроцентний русифікований шовініст; обом попереднім ні в чому не уступають ст. слідчий Львівського КДБ Денісов, слідчий Володін, а також і, русифіковані українці, слідчі Клименко, Чорний і другі. Вони прожили на Україні десятки років, а української мови так і не вивчили, і не тому, що це їм тяжко дається, а тому, що вони її цілком ігнорують. А тому слідство велося рос. мовою, чим порушено ст. 90 Конст. УРСР і ст. 19 КПК УРСР, бо вони не хотіли «портити русской речи собачьим наречием».

Прокурор Старіков дійшов до такої наглості, що з відкритою зухвалістю чванився перед Боровницьким своїм незнанням української мови, що українська мова недостойна бути державною мовою, що українська нація не здібна мати свою державність, а тому Б. Хмельницький віддав Україну під рос. державність, а тому у 1922 р. Україна ввійшла в склад СРСР. Абсолютно нічим від них не відрізняється і нач. Львівського КДБ Шевченко.

Усі вони називали нас бандитами, головорізами, відщепенцями і чпляли нам ряд інших ярликів, як ярих націоналістів і т. д.

А коли доходило питання про право виходу України із складу Союзу РСР згідно ст. ст. 14 і 17 Конституцій УРСР і СРСР, то усі згадані люди заявили нам, що ми освічені люди і не повинні притворюватися наївними простаками, бо згадані ст. ст. Конституцій поміщені не для практичного використання, а вони існують більше для світу, що ніби український нарід раз і назавжди вирішив долю України ще в 1922 р., об'єднавшись в СРСР, і нас він на таке не вповноважував, бо українському народові вихід не вигідний і не потрібний і т. д., ми відщепенці його.

Прокурор Старіков, нач. слідчого відділу Сергадєєв і ст. слідчий Денісов заявляли Лук'яненку і Вірунові, що коли б навіть і дійшло до

того, що більшість укр. народу виявила бажання вийти із складу Союзу РСР, то рад. уряд не зупинився б перед приміненням збройних сил для затримання України в складі Союзу РСР.

Крім того, на протязі усього попереднього слідства порушувалась ст. 22 КПК УРСР, яка забороняє домагатись показань від обвинуваченого слідчим органам шляхом насильства, погроз та інших незаконних заходів.

Так, Шевченко заявляв Лук'яненку, що він може впіратися, закон дає їм два місяці для ведення слідства, але якщо буде потрібно, то вони будуть тримати 5, 6, 8 місяців, а доб'ються того, що він і другі підпишуть те, що їм буде потрібно. Аналогічно заявляли нам слідчі Денісов, Клименко і другі.

До кожного з нас підсажували в камери своїх агентів. Так, з Лук'яненком сидів таємний агент розвідки Львівського КДБ, з Кандибою — агент Хом'як Степан та Сокирко Микола, з Кіпишом — Олекс. Тарасович, а він же з Віруном вже проходив під прізвищем Вахула. Усі вони представляли себе за укр. націоналістів і арештовані ніби по тих чи інших вигаданих справах: Увесь час вони спровоковували на різні антирадянські теми, розказували про різні страхіння, які можуть чинити органи КДБ щодо арештованих, що єдиний вихід, щоб уникнути різних тортур, то краще зізнатися у своїх злочинах і піти на розкаєння, і др. провокаційні різні заходи.

Шляхом погроз, обіцянок нач. слідчого відділу Сергадеев, ст. слідчий Денісов добилися від Луцькова давати вигідні їм, а нашій справі на шкоду, покази, за що пообіцяли звільнити його ще до суду.

Так, Луцьків на протязі усього слідства заявляв, що ніби Лук'яненко схилив його готуватися до збройної боротьби проти рад. влади, бо мирним шляхом неможливо буде добитися виходу України із складу СРСР, що ніби на зборах 6/XI-1960 р. Лук'яненко, Кандиба і Вірун заявляли про необхідність готуватися як можна скоріше до збройної боротьби, засилати своїх людей в армію, вербувати офіцерів і т. д.

Але Луцьківа обманули і разом з другими засудили як зрадника Батьківщини, після чого йому заявили, що так потрібно було, і він вийде через два роки, якщо буде продовжувати співпрацювати з ними в таборі. Однак, минуло вже 5 років, а Луцьків, як і другі, досі в таборі. З початку 1964 р. він почав писати скарги у різні судово-прокурорські і партійні органи з вимогами звільнення його з табору на волю, в яких викриває усіх тих осіб, які його завербували, та розказує, що давав відносно усіх нас неправдиві покази. Відповідним властям це не сподобалося і тому вони вирішили Луцьківа заховати в божевільнім домі, де він і перебуває уже другий рік у центральній лікарні Мордовських таборів — п/я 385-3. Про згадане яскраво свідчать дві копії його заяв, які при цьому додаю.

А тому напрошується питання, чи могли такі люди — ярі великодержавні російські шовіністи і їх підголоски, русифіковані українці —

об'єктивно підійти до розслідування справи тих людей, які попали у їх руки в основному тільки за те, що стали на шлях захисту своєї рідної мови, захисту своїх прав, своєї нації і її державності, від подібних у всьому їм типів? Безумовно — що ні. Вони підійшли до розслідування справи явно однобічно, з позицій насильства, фальсифікації, злоби і помсти відносно нас, поробивши з нас ярих ворогів народу у вигляді так званих зрадників Батьківщини.

Не кращим було відношення відносно нас і під час судового розгляду справи. Так, замість розгляду справи у приміщенні обласного суду або в клубі чи в іншому приміщенні, куди мали б широкий доступ громадяни, справа розглядалася у приміщенні ізолятора КДБ, де нас тримали під час ведення попереднього слідства. А це зроблено з метою проведення судового слідства (розгляду справи) в абсолютній ізоляції від громадськості і взагалі народу, незважаючи на те, що згідно ст. 91 Конст. УРСР і ст. 111 Конст. СРСР «Розгляд у всіх судах СРСР відкритий, оскільки законом не передбачені винятки». Але що для них Конституційний (основний) закон, коли для таких людей кримінальний закон вищий від найвищого закону, де вони і знаходять «лазейки». Так згідно ст. 20 КПК УРСР (гласність судового розгляду) говориться, що «Розгляд справ у всіх судах відкритий, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам державної таємниці». А тому суд прийшов до висновку, що наша справа являє собою таке, що «суперечить інтересам охорони державної таємниці», і вирішив ще більш — абсолютно ізолювати від оточення, вирішивши слухати справу в ізоляторі та ще і при закритих дверях. І так, на протязі п'яти днів (16-20 травня) судовий розгляд справи проходив з участю тільки трьох суддів (а фактично одного, гол. облсуду Рудика, бо т. зв. народні засідателі — це тільки форма — для пропаганди), секретаря, прокурора, нас семи підсудних та цілого відділу охоронців (солдатів) з карабінами та ще й з відкритими багнетами. При таких обставинах, де нас ніхто не підтримував хоча би морально, не тільки у цій клітці за ґратами, а й зовні, бо майже ніхто, крім наших рідних, не знав, що ми попали у такі руки і що над нами чиниться розправа, не суд, а судилище, наші протести абсолютно не мали жодного значення, так як при таких обставинах з нами робили все те, що їм хотілося, а ми були безсильні протидіяти цьому.

Наші найближчі рідні усі ці дні розправи над нами зіходились біля цього страшного будинку десь за десятима дверима від нас, бо ближче їх не допускали.

Під час зачитання вироку також не допустили не тільки сторонніх осіб, а не пустили у цю кімнату з заграбованими вікнами і наших найближчих рідних, хоч згідно згаданої вище статті 20 КПК УРСР «вироки судів у всіх випадках проголошуються публічно», а в науковому практичному коментарі «К основам уголовного судопроизводства

Союза ССР и союзных республик», вид. 1960 р. в ст. 12 «Гласность судебного разбирательства», в п. 12, говорится: «Основы устанавливают, что приговор суда во всех случаях провозглашается публично... Обществом всегда должна знать и тот рассмотрение любого дела, иметь возможность составить мнение о правильности принятого решения независимо от того, в каком порядке — открытом или закрытом — проводилось судебное разбирательство». Таким чином мається явне порушення гласності судового розгляду, згідно п. 9 ст. 370 КПК УРСР такі вироки являються незаконними і підлягають відміні. А чи відмінюють його? Незважаючи на багаточисленні наші скарги і скарги наших рідних, явно незаконний вирок у ж е ш о с т и й рік тяжіє над нами усіма, і незважаючи на те, що живемо у самій демократичній із усіх демократичних держав нашої планети, у якій законність сама стабільна і сама справедлива із усіх існуючих законностей, незаконному вироку створені всі умови для «свободной и вольготной жизни на Руси».

Із згаданого видно, який дух панував як під час попереднього, так і під час судового слідства, а тому про будь-яку об'єктивність при розгляді справи не могло бути й мови. Люди, які мали відношення до нашої справи, являються усі, як один, якими великодерж. рос. шовіністами і т. д.

Не погоджуючись з наслідком — вироком щодо нас, кожен із нас склав скарги у Верховний суд для розгляду справи в касаційному порядку, на що нам нач. слідчого відділу КДБ Сергадеев і старший слідчий Денісов заявили, що нам скарги нічого не допоможуть, бо вирок повністю узгоджений з партійними органами і тому його ніхто не буде змінювати. Але ми скарги подали.

У Верховному суді наша справа була назначена для розгляду на 27/VI-61 р. І як нам стало відомо із цілком достовірних джерел, що в процесі підготовки справи до розгляду у суддів складалася думка, що вирок відносно нас являється явно незаконним по причині неправильної кваліфікації наших дій, а тому його слід замінити, перекваліфікувавши наші діяння із ст. 56, ч. 1 КК УРСР на ст. 62 ч. 1 КК УРСР, тобто відкинути звинувачення у зраді Батьківщини, а наші дії кваліфікувати як антирад. агітацію і пропаганду. І то тільки відносно Лук'яненка, Кандиби і Віруна, а остальных мали з-під варті взагалі звільнити.

Але сталося не так; у цей період органи Львівського КДБ викрили ще одну підпільну українську організацію під назвою «Український Національний Комітет» (УНК) — всього двадцять чоловік. А тому тим більше органи Львів. КДБ були зацікавлені, щоб вирок щодо нас був залишений без змін, бо це ж їх «праця», їх «заслуга», їх авторитет, і тому вони ревниво слідкували за ходом підготовки справи до перегляду. А коли почули, що судді мають намір змінити вирок, то

нач. Львів. КДБ полковник Шевченко з'явився у ЦК КП України з протестом, бо, як він заявив, антирад. організації зростають, а послаблення каральної політики негативно відіб'ється на ведення слідства по їх новій справі і взагалі активізує антирад. діяльність інших підпільних організацій.

І як видно, то таке втручання зробило різкий поворот у відношенні до нашої справи. Справу для розгляду було перенесено із 27/VI на 26/VII-61 р., тобто на місяць пізніше. А 26 липня Верховний суд УРСР частково змінив щодо нас вирок Львівського суду.

Відносно Лук'яненка смертна кара — розстріл — була замінена на 15 р. позбавлення волі, а щодо Кіпиша і Боровницького, то змінено кваліфікацію, а саме зраду Батьківщини (ст. 56, ч. 1 КК УРСР) замінено на антирад. агітацію і пропаганду (ст. 62, ч. 1 КК УРСР) і по ст. 187, ч. 1 КК УРСР за недонесення органам влади того, що вони знали про організацію, і знизили обом міру покарання із 10 років на 7 років кожному, а відносно нас остальных вирок залишено без будь-яких малішніх змін.

Подано випуску із Ухвали Верх. Суду.

»Справа №36кб1. Таємно (як бачимо, то кругом таємно, а від кого ховатися? Адже політику партії і уряду підтримує в усіх відносинах весь радянський народ! — І. К.). Вирок ухвалено за головуванням тов. Рудика. Доповідач Загороднюк.

У Х В А Л А

Ім'ям Української Радянської Соціалістичної Республіки.

1961 року липня 26 дня Судова колегія в кримінальних справах Верховного Суду Української РСР в складі:

Головного т. Загороднюка В. М.

Членів суду т. т. Леднікової О. В., і Євдокімової В. С.

За участю пом. прокурора УРСР т. Погорілого В. П.

та адвокатів т. т. Коваля Я. Т. і Бардякова В. А.

розглянула у закритому судовому засіданні справу... Судова колегія

В С Т А Н О В И Л А :

...Кандиба, як інші учасники створеної націоналістичної організації УРСС, не тільки вели розмови на антирадянські теми. Вони, в тому числі Кандиба, як один із самих активних учасників УРСС, підбирали з нестійких людей і бувших членів ОУН осіб для вербовки в УРСС. Кандиба, зокрема зтягнув у цю ворожу організацію засудженого Боровницького і Козика, давши їм для ознайомлення програму.

В судовому засіданні Кандиба визнав, що був націоналістично настроєний, членом УРСС став тому, що зійшовся з думкою засудженого Лук'яненка і погодився з програмою. Визнав Кандиба і те, що говорив Боровницькому про необхідність, на його думку, відокремлення Української РСР від Союзу РСР і створення «Самостійної України».

Цю ж ворожу ідею Кандиба підтримував при обговоренні програми УРСР на зборищі, яке відбулося у нього на квартирі.

Такі дії Кандиби, як і дії засуджених Лук'яненка, Віруна, Луцьківа, Лібовича Львівський обласний суд за ст. ст. 56, ч. 1, 64 КК УРСР кваліфікував вірно.

При обранні міри покарання засудженим Кандиби, Віруну, Луцьківу, Лібовичу суд виходив з небезпечності вчинених ними дій, ступінь вини кожного з них та особи засудженого.

Судова колегія вважає, що засуджені Кандиба, Вірун, Луцьків, Лібович на шлях вчинення державного злочину стали свідомо і проводили небезпечну ворожу діяльність. Виходячи з таких обставин, Судова колегія не вбачає підстав для пом'якшення обраного покарання цим засудженим» (стор. 6 ухвали).

І далі

» У Х В А Л И Л А

... Касаційні скарги засуджених Кандиби І. О., Віруна С. М., Луцьківа В. С., Лібовича О. С. і його адвоката залишити без задоволення, а вирок Львівського обласного суду від 20 травня 1961 року відносно них і в решті відносно Лук'яненка, Кіпиша та Боровницького без змін.

Голова суду: підпис; члени суду: підпис.

Згідно: член Верховного суду УРСР підпис:

(Загороднюк).

12 екз. 1/VIII-61 р. В. К. «.

Як видно з цього, то і у самому Верховному суді ці ж Леднікові та Євдокімові, Загороднюки і Погорілові майже абсолютно нічим не відрізняються у підході до нашої справи від таких людей, як Старіков, Сергадєєв, Денісов, Рудик, Нетименко і др. Вони не тільки проштампували зфальсифіковану нашу діяльність слідчими органами та судом Львова та ще й самі вдалися до фальсифікації у своїй ухвалі. Як Кандиба міг втягнути в організацію Боровницького, коли вони у цій же ухвалі визнали, що Боровницький не належав до організації; а щодо Козика, то він взагалі не має жодного відношення до нашої справи і не проходив навіть свідком, не говорячи про участь в організації. Був націоналістично настроєний, але тільки проти великодержавних російських шовіністів — тих чиновників, у яких повнота влади знаходиться в їх руках і поводять себе на Україні, як повні господарі, як окупанти, і чинять усе те, що вигідно їм, а що йде на шкоду українській нації і її державності.

Не відповідає дійсності і те, що ми ніби підбирали в організацію бувших членів ОУН, такого не було, і це є видумка. Але це не значить, що вони погані люди, навпаки — вони дійсні патріоти України; про це ми переконались, знаходячись з ними в одному концтаборі. А в чому ж таки полягає наша діяльність, як зрада Батьківщини? Невже думка про необхідність виходу України з СРСР? А для кого й для

чого тоді ст. ст. 14 і 17 Конституцій? Верховний суд не тільки проштампував вирок облсуду, а й надав йому т. зв. законної, а по суті незаконної сили!

Подібних справ до нашої було багато. Так, наприклад, Станіславська (Ів.-Франківська) справа. У грудні 1958 року було арештовано ряд молодих робітників і студентів, які створили організацію під назвою «Об'єднана партія визволення України» (ОПВУ), мета якої була національне визволення і створення самостійної незалежної України. Зокрема, арештовані із цієї організації і засуджені Станіславським (нині Івано-Франківським) облсудом при закритих дверях 4-10 березня 1959 року такі особи:

1) Гарматюк Богдан, 1939 р. народж., із сер. спец. освітою — технік будівельник, 2) Ткачук Ярема Степанович, 1933 р. народж., із сер. освітою — токар, 3) Тимків Богдан Іванович, 1935 р. народж., студент другого курсу Львів. лісотехн. інституту, 4) Площак МIRON, 1932 р. народж., робітник, 5) Струтинський Іван Вас., 1937 р. народж., з середньою освітою, диригент при заводському хорі худ. самод. — відносно цих осіб прокурор вимагав засудити до смертної кари, але судом засуджений кожен до 10 років позб. волі; 6) Юрчик Микола, 1933 р. народж., робітник і 7) Коневич Іван, 1930 р., робітник — обидва засуджені на 7 років позб. волі — усі засуджені по ст. ст. 54 ^{1а}, 54 ¹¹ КК УРСР (старого) — як зрадники Батьківщини, що відповідає новому кодексу ст. 56 ч. 1 КК УРСР; а також 8) засуджений по цій справі Площак Василь на 2 роки позб. волі за недонесення орг. КДБ на свого рідного брата Мирона про його участь в згаданій організації. На сьогодні троє останніх уже звільнені по закінч. терміну кари, а перші п'ятеро ще відбувають ув'язнення тут же, у Мордовських концтаборах.

16-23 грудня 1961 року відбулося аналогічне судилище у Львові над двадцятьма особами за створення організації «Український національний Комітет» (УНК), метою якого було також домагання про вихід Української РСР із складу Союзу РСР. Це в основному були робітники львівських заводів, а саме:

1) Коваль Іван Тедорович, 2) Грицина Богдан — обидва засуджені до смертної кари і їх розстріляно, обидва ще цілком молоді хлопці, робітники, 3) Гнот Володимир, слюсар політехнічного інституту, і Гуриний Роман, 1939 р., народж., працював на з-ді п/я 47 — обидва були засуджені до смертної кари, але вирок замінено до 15 років позб. волі кожному, 5) брати Зелिमаш Григ. і Олексій — колгоспники, засуд до 15 і 12 років, 6) Мелих — філолог, закінчив Львівський держуніверситет — засуджений до 15 років, 8) Кіндрат Василь — молодий хлопець, засудж. до 13 років, після чого збожеволів, 9) Кирило — зас. до 12 років, 10) Машталер Микола — до 10 років, 11) Сорока Степан — до 15 років, 12) Покора — до 12 р., 13) Іовчик — 15 р., 14) Каспри-

шин — до 5 р. (уже звільнився), 15 Минько — 10 років, 16) Тегивець — до 12 років, 17) Мельничук Микола — до 10 років, 18) Хом'якевич — до 12 років, і ще двох — всього 20 (двадцять) чол.

До усіх них, як під час попереднього слідства, так і під час судового розгляду був повністю такий же підхід, як і до нас, бо з нами мали справу ці ж самі люди, що й з ними, а вирок Львів. суду щодо них (за винятком Гнота і Гурного) повністю проштамповано і узаконено, а точніше, — незаконний вирок узаконено. Цілком подібне явище і щодо групи по Станіславській справі.

Подібних, але менших справ багато, а одиноких по справі сотні із різних областей України.

Хрущов в доповіді «Про контрольні цифри розвитку народного господарства на 1959-65 роки» на 21 з'їзді КПРС сказав:

«В Радянському Союзі зараз немає фактів притягнення до судової відповідальності за політичні злочини. Це, безумовно, велике досягнення. Воно говорить про небувалу єдність політичних переконань всього нашого народу, про його спаяність навколо Комуністичної партії і Радянської влади» («Правда» за 28/І-59 р.).

Так, це правда, бо і в нашому кодексі — з 1961 р. не знайдеш і слова «політичні злочинці», але зате на місці колишнього кримінального кодексу, який діяв по грудень 1958 р., замість розділу «Контрреволюційні злочини» у новому кодексі появився розділ «Особливо небезпечні державні злочини». Але хоч і змінено назву, суть залишається попередня. І хоч у цих в'язнів, яких безкоштовно групами направляють у табір з усіх республік СРСР, в тому числі з Москви, з Ленінграду, а найбільше з України, у вироків записано, що вони являються особливо небезпечними державними злочинцями, кожен з них вважає себе тільки політичним в'язнем. І вважаю, що від зміни назви не кращою стала єдність політичних переконань, від цього не зміцніла спаяність їх навколо Компартії і Радянської влади.

Царський уряд таку велику людину, як М. Чернишевського, теж засудив як державного злочинця, але від цього в очах прогресивної громадськості він не переставав бути політичним діячем і політичним в'язнем. Але хіба можна рівняти такого великого політичного діяча, яким був Чернишевський, до нас, простих смертних. Він в очах царської влади був всього навсього державним злочинцем і засуджений всього навсього на 7 років каторги, зате ми в очах радянської влади не тільки державні злочинці, а й небезпечні державні злочинці і не тільки небезпечні, а й особливо небезпечні державні злочинці, і нас карають не на 7 років каторги, а на десять-п'ятнадцять років каторги — розстрілу; таким чином ми на два поверхи вище стоїмо Чернишевського і у два-три рази несемо тяжчі карі. А

таке «щастя» нам дістається тільки завдяки Радянській гуманності, як «вищому типу гуманності».

Але чомусь у цьому питанні не достає логіки. Так, особи, які засуджені в сорокових, п'ятдесятих роках як політичні злочинці, з 1959 року стали називатися особливо небезпечними злочинцями, — раптово перестали бути політичними злочинцями, а таких є ще багато. Крім того, згідно нового законодавства передбачено найвищу міру покарання до 10 років, а як виняток до 15 років чи смертна кара. В радянському праві є таке правило, що закон має зворотню силу, коли він пом'якшує кару. Але на ділі воно не так. Новий закон вступив в силу в грудні 1958 року, а над багатьма людьми тяжіє вирок і по сьогоднішній день — 25 років.

Так, наприклад, відомий український адвокат доктор Володимир Горбовий, 1899 р. народження, гр-н Чехословацької республіки, засуджений без слідства за так званим ОСО (особое совещание — трійка) до 25 років тільки за те, що в 1935 р. захищав на Варшавському процесі Степана Бандеру, який звинувачувався у вбивстві міністра внутрішніх справ Польщі, і сидить з 25 роками по сьогодні уже більш як 20 років.

2) Зарицька (Сорока) Катерина Миронівна, 1914 р. народження, у 1947 р. засуджена на 25 р. тюрми за організацію Червоного Хреста для УПА і ось уже на протязі більше 18 років сидить у Володимирській тюрмі, а її чоловік Сорока Михайло, 1919 р. народження, сидить у радянських тюрмах і таборах з 1940 року майже безвихідно по сьогоднішній день, тільки у 1948 р. був звільнений після восьмилітнього відбуття, але через 8 місяців висланий на заслання. В 1952 р. арештований знов і в 1953 р. засуджений до розстрілу з пізнішою заміною на 25 років позбавлення волі тільки за те, що протестував проти сваволі в таборах, про яку частково описали Солженіцин, Галицький, Горбатов, Дьяков, Алдан-Семйонов і др. В 1957 р. його реабілітовано за перший т. зв. злочин, який полягає в тому, що ніби хотів в 1940 р. організувати повст. проти рад. влади, але цих вісім років не зараховують у новий термін покарання — виходить просидів їх даром. Їх син Богдан родився у Львівській тюрмі у 1940 р., де сиділа мати, ріс і виховувався без батьків.

Разом з Зарицькою Катериною сидять в одній камері ще такі жінки, як Дідик Галина, 1912 р. народжена, арештована у 1950 р. і засуджена на 25 р. тюрми за співучасть в організації Червоного Хреста для УПА, а також Гусяк Дарія, 1924 р. народження, арештована теж у 1950 р. і засуджена на 25 р. тюрми за участь в ОУН (кур'єр при проводі) і багато-багато других мужчин і жінок різних націй сидять безвихідно по 15-20 і більше років і це тільки тому, що радянська влада така гуманна, і ця гуманність заключається в тому, що радянський закон має зворотню силу в тому випадку, коли він пом'якшує

кару. А на ділі, навпаки. І особливо це видно по згаданих жінках, які безвихідно томляться в тюремній камері уже більше, як по 16-18 років.

Крім вище згаданого, Хрущов кілька років пізніше, здається, у 1962 чи 1963 рр., заявляв ще і таке, що у 1965 р. він сфотографується з останнім злочинцем. Правда, кажуть тепер, що Хрущов пустомеля, але він же був і вірним ленінцем. В'язнів не тільки не стало, а їх чим далі, то збільшується.

Царський уряд політичних в'язнів відправляв для відбуття кари у далекі східні райони імперії — Сибір, Далекий Схід, Північ; так поступає і радянський уряд. Але за царизму національні меншості терпіли національний гніт і не мали своєї національної незалежності, а тепер, при радянській владі, кожна нація, в тому числі й українська, має свою державну незалежність, так чому ж у такому разі ми навіть позбавлені права відбувати кару на своїй рідній землі, і щоб нас »перевиховували« українці, а не чужинці за тисячі кілометрів від рідної землі та від наших рідних. З рідними дозволяється одне побачення у рік, особисте дають на час до трьох діб, а фактично на три ночі, а то і дві і навіть одну ніч, бо днем виганяють на роботу, а вечір і ніч залишаються на побачення. Скільки дати ночей, то залежить від нач. табору і вважається, що повезло тому, кому дали побачення на три ночі, дуже часто дають дві, а то й одну ніч. Так, мені у 1965 р. у грудні дали побачення з батьком тільки на одну ніч з 6-7 грудня і не дозволили ні одного грама передачі з продуктів і взагалі нічого. Так дуже часто буває, а цим нещасним родичам приходить їхати і мучитися за тисячі кілометрів, щоб побачитись зі своїми дорогими їм дітьми та допомогти їм матеріально, але продукти їм приходить везти назад. І так вони нещасні, горем прибиті, змучені вертаються додому за тисячі кілометрів.

За новим режимом з 1952 р. нам взагалі нікому не належиться ні продовольчих пачок, ні передачі, і тільки після відбуття половини строку можуть дозволити на отримання 3 пачки в рік по 5 кг. Як виняток тільки тим в'язням, які повністю розкаялися у своїх т. зв. злочинах і стали повністю на »путі исправления«.

І так, ми позбавлені матеріальної допомоги від рідних, чого навіть не робив і царський режим, бо тоді в'язні мали право одержувати матеріальну допомогу без обмежень, зате гуманна Радянська влада цього позбавляє.

Видають пачки продовольчі вагою до 10 кг. тільки тим в'язням, яким присилають з-за кордону рідні чи знайомі, або і цілком чужі. Їх адресують не на адресу місця перебування в'язня, а на таку адресу: Москва, п/я 5110/1 ЖХ (далі прізвище в'язня), а Москва пересилає туди. Такої пачки не повертають, а віддають, щоб не викрити себе перед світом. Їх отримують німці, литовці і деякі другі, а з наших ніхто

не отримує. Слід зауважити, що їх можна отримувати з-за кордону навіть по кілька пачок в місяць. Як бачимо — кругом політика.

Переважає більшість в'язнів перебуває на напівголодному пайку. Нам дають харчів, які ніби становлять 2300-2400 кал., але добре, якщо там є 1500 кал., бо продукти самої низької якості, особливо весною і літом до нового врожаю. Оселедці гнилі і смердючі, у сушеній картоплі, макаронах, крупі, м'ясі кишать черви. Ось денна норма хліб — 700 г. (чорний і завжди кислий), крупа — 110 г., мука пш. 2-го гат. — 20 г., макарони — 10 г., м'ясо — 50 г., риба — 85 г., олія — 15 г., комбіжир — 0,4 г., картопля — 400 г., овочі — 250 г. Це все рівняється 2300-2400 кал.

Тюремний пайок: 1937 кал., а так званий строгий 1324 кал., а саме: хліб — 450 г., мука пш. — 10 г., крупа — 50 г., риба — 60 г., олія — 6 г., картопля 250 г. і овочі — 200 г. На цьому пайку тримають тих, хто відмовляється від роботи.

Нас заставляють виконувати норми на 100 відсотків, і на таких роботах, які ми виконуємо, витрачається 3500-4000 кал. (ж. «Здоровье», № 9 за 1966 р., стор. 26-27). Ось і живи.

Від такого існування дуже багато хворих на сухоти, на серцеві хвороби і др. Медична допомога дуже погана, ліків необхідних мало або і цілком не буває, а щоб отримати їх від рідних в бандеролі — не дозволяється, бо їх відправляють назад, як це зробили відносно моєї, 27 вересня цього року, або ліки знищують на місці. Зате кругом висять лозунги, напр.:

1) Производственники, добивайтесь повышения производительности труда!

2) Пр-ки, работайте производительно каждый час, каждую минуту!

3) Пр-ки, дорожите каждой минутой свободного времени!

4) Пр-ки, не допускайте преждевременного ухода с работы!

5) Пр-ки, Ваша задача выпускать продукцию только высшего качества.

6) Пр-ки, не допускайте потерь рабочего времени. Работайте производительно все 480 минут рабочей смены! — і десятки їм подібних.

Робочий день — 8 годин щодня, немає скорочених роб. днів перед вихідними і святами.

Свій одяг заборонено носити, лише всі носять єдину форму із тканин бавовняно-паперових.

Не маємо права передплачувати таких журналів, як «Кур'єр Юнеско», «Америка», «Англія» і др. Заборонена передплата газет і журналів з країн народних демократій. Таким чином, ми майже ізольовані від світу, позбавлені майже усіх прав; але зате маємо право на рабську працю і на напівголодне існування у повній неволі, у повній ізоляції від цивільного світу.

Нашою Батьківщиною являється Україна і якщо ми її зрадили, то чому нас не тримають на Україні і не виховує та перевиховує український нарід? А може тому, що Радянська Україна — це не Україна; а права, які надані гр-нам Радянської України згідно її Конституції, не являються реальними правами і ними немає можливості практично користуватись, а якщо хтось посміє використати таке право, наприклад, як право виходу Української РСР із складу Союзу РСР, то такий намір здійснення його боком вилазить, бо до цих осіб зразу чіпляють ярлик зрадника Батьківщини на довгі-довгі роки.

А може ми все-таки не являємося зрадниками Батьківщини?

Як відомо, в таких містах України, як Київ, Львів, Луцьк, Івано-Франківськ у вересні минулого року були проведені арешти багатьох інтелігентів за ніби антирадянську діяльність, а у цьому році — у березні і квітні відбулися над ними процеси, внаслідок чого їх засуджено по ст. 62 ч. 1 КК УРСР на терміни від одного до шести років, кваліфікувавши їх злочин як антирадянську пропаганду і агітацію. Ці особи знаходяться разом з нами.

У травні цього року до нас, у табір, приїжджали представники органів КДБ із західних областей України і викликали на бесіди в'язнів-українців. В одній із таких бесід представник Івано-Франківського КДБ, Козаков, 8 травня заявив в'язневі Площаку Мирону, який засуджений по Станиславській груповій справі (8 чоловік) у 1959 р. до 10 років, як зрадник Батьківщини, що коли б тепер їх судили, то не були б засуджені, як зрадники Батьківщини, а як за антирадянську агітацію і пропаганду і їх би засудили не більше, як на 3-5 років. Точно так же заявляв мені представник КДБ Української РСР капітан Гаращенко 16 травня, тобто, що нас тепер не судили б як зрадників батьківщини, а як за антирадянську агітацію і пропаганду на терміни не більше п'яти років. А на моє запитання, чому ж не переглянуть нашої справи і подібних друтих, то він відповів, що ніхто на себе такої місії не візьме, бо нас було засуджено в період керівництва Хрущова. Але якщо Хрущов виправляв деякі неподобства, натворені Сталіним, то чому теперішні керівники не можуть виправити тих чи інших неподобств, у тому числі справ політичних в'язнів, які натворено за період перебування при владі Хрущова? Подібне заявляли згадані представники КДБ і другим в'язням. Але нам від цього не легше.

У 1964 р. приїжджав сюди представник від Львівського КДБ Марусенко, який вихвалявся, що тут знаходиться багато його хресників, тобто в'язнів, яких він ловив і арештував, як в'язня Скіру Богдана і других. Він же приїжджав сюди в перших числах квітня цього року. В числі інших в'язнів він викликав і мене. У нашій розмові він заявив, мені, що на наші неодноразові скарги, ЦК КП України зажадав, щоб представник Львівського КДБ доклав нашу справу в ЦК, щоб вирішити, правильно чи неправильно ми засуджені.

Доповідати в ЦК нашу справу їздив він, Марусенко. Він сказав мені, що по тих офіційних даних, які маються в справі, то в дійсності не було підстав судити нас як зрадників Батьківщини. Такої думки він і другі представники КДБ, прокуратури, суду, а також представники ЦК України. Але тут же він мені заявив, що коли він виклав у ЦК усі неофіційні дані, як програвання магнітофонної плівки (на якій були записані наші розмови на нараді 6/XI-60 р., як встановлено, то вже тоді, на зборах 6/XI та й раніше до них, Ващук був агентом КДБ і мав з собою у портфелі магнітофон), в квартирах наших і камерах та інші агентурні неофіційні дані, але яких вони не можуть офіційно долучити до справи, бо таке не дозволено законом, то він цим самим переконав працівників ЦК КП України в тому, що ми правильно засуджені в якості зрадників Батьківщини. Ось так вирішилась наша доля і доля багатьох подібних нам.

Можливо, що цей же людолов 20-го віку і залазив таємно у мою квартиру 30 грудня 1960 р., але цей таємний агент погорів, бо зайшовши в квартиру, там побачив мою племінницю, яка приїхала до мене в гості, і якої він не сподівався там застати, а тому змушений був негайно тікати із четвертого поверху і так біг аж до провулку, де і скрився. Ось таким методом і діють подібні молодчики навколо усіх підозрілих їм осіб, а підозрілих для них мається дуже багато, які заповнюють чорні списки. Таким же чином фабрикуються справи за справою.

Тут дуже коротенько сказано лише про деякі питання і моменти з них. Для того, щоб висвітлити усю нашу справу по сьогоднішній день, то потрібно на це списати тисячі сторінок.

Поскільки слідчі органи КДБ, прокурорські й судові робітники весь час покликаються, що усі питання щодо нашої справи узгоднені з партійними органами, то по нашій справі ми в дальнішому будемо звертатися тільки у ЦК КП України з вимогою перегляду нашої справи і перевезення нас із чужини на свою Батьківщину — Україну.

Якщо в найближчий час наша справа не буде переглянута, і не буде знято з нас тавро зрадників Батьківщини, та не будемо повернуті на Україну, то ми змушені будемо звертатися в дальнішому за допомогою нам у згаданих питаннях до прогресивної громадськості України та прогресивної громадськості усієї нашої планети.

Підпис: І. О. Кандиба

ПЕРШІ КРОКИ В ПОЕЗІЇ

На півночі Канади, в місті Едмонтоні, мабуть немає людини, яка не знала б рухливої і працьовитої пані Федорів. Чи за справами ОЖ ЛВУ, чи при хорі «Верховина», що його провадить талановитий проф. С. Яременко, — всюди бачимо цю по-скромному діяльну людину, всюди позначається праця її рук. З приємністю довідуємось, що Татяна Федорів вже давно пише ліричні вірші. Друкувати не поспішає, на це їй не дозволяє делікатна скромність. А ми думаємо, що її задушевна лірика таки повинна дійти до широкого читача. Нижче подаємо кілька зразків її творчості.

Ред. «Визвольного Шляху»

Татяна ФЕДОРІВ

РОЗКАЖІТЬ МЕНІ, ЗОРІ

Я шукаю хвилини спокою
І злітаю думками туди,
Де цвітуть і сміються весною
Мої рідні, вишневі сади.

Подивіться туди, любі зорі,
Розкажіть про далекий мій край...
Чи весна сповиває надворі
Мій, з дитинства загублений, рай?

Чи сестра моя там, у городі,
Посадила квітки як колись?
Рідна мати тудою, чи ходить,
Де барвінки густі розцвілись?

І дивлюся на небо безкрає,
І питаюся зір в даліні:
Чи щось кращого в світі буває,
Як весна у моїй стороні?

МАК ЧЕРВОНИЙ...

Я пташиною там залітаю,
Де ліси так хороше шумлять
І Карпати німіють в зажурі,
І на кручі глибокі глядять.

Чи до вас ще повернуся знову
З посивілим волоссям колись?
Принесу подорожнього втому
В ліс, з яким так давно розійшлись?

Чи знайду серед лісу могили?
Ворог вирівняв їх . . . Але путь —
Я таки віднайду! Таж весною
На них маки червоні цвітуть.

* * *

Ой піду я в чисте поле,
Де вітер гуляє,
Щоб ніхто не чув, не бачив —
Хай ніхто не знає.
Там я мої співаночки
Нишком заспіваю,
Там я тихі співаночки
По ниві розмаю.

Пуцу я їх за вітрами,
За синєе море
Хай понесе буйнокрилий
Понад рідні гори.
Хай понесе в Україну
В сади зелененькі,
Щоб зайшлися соловейком
Для моєї неньки.

Щоб забула всяке лихо
Хоч би на хвилину,
Щоби горе не давило
Її без упину.
Щоб за мною не плакала
І не голосила,
Хай би кожна співаночка
Її звеселила!

* * *

Шумить до мене Верховина,
Чудова, рідна сторона . . .
Чом хвиля смутку звідтам лине,
До мене в гості заліта?

І шепче: квіти в полонині
Грізний наїздник потоптав,
Німі серця банують нині,
Від горя падають до трав.

Шумить до мене Верховина
Але не плаче, не рида,
Москвин не варт її сльозини...
Це грізно так шумить вода!
Едмонтон, 1962-1967

Увага, Читачі!

Вже появилася в продажі дуже цінна праця

д-ра Д. ДОНЦОВА

» НАЦІОНАЛІЗМ «

третє видання, справлене автором.

Книга ця вперше появилася 30 років тому (Львів-Жовква, 1926) і мала величезний вплив на формування ідей українського націоналізму, який витворив новий тип українця — борця за українську державність, і пірвав цілий український народ до боротьби за волю.

Книгу перевидано заходами Української Видавничої Спілки в Лондоні (Велика Британія) при співучасті Ліги Визволення України в Торонті (Канада).

Сьогодні, коли «Націоналізм» Д. Донцова не менш актуальний ніж 30 років тому, пропонуємо його найширшим колам українського суспільства.

Ціна примірника в м'якій оправі — 18/- або \$3.50.

Ціна примірника в твердій оправі — £1. 5.0 або \$4.50.

Замовлення разом з готівкою просимо слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Road,
London, N.1.
Great Britain

В. СІМ'ЯНЦЕВ

З ДНІВ НЕЗАБУТНІХ

БІЛА ШАПКА

В околицях Єлисавету ми розташувалися в районі, що його зайняли повстанці отамана Гулого-Гуленка. Був наказ, щоб ми вдавали з себе повстанців того отамана. В сусідніх селах були розташовані й большевики. Нам наказано не чіпати їх і поза межі свого розташування й носа не показувати.

Між большевицькими частинами були й відділи лотишів. Тут і найсуворіші накази не могли б нас стримати, бо лотиші особливо погано пописалися під час революції і виявили дуже мало людяности в ті несамовиті часи, головню в запіллї. Вони були справжніми лютими катами. Всюди там, де большевики хотіли жорстоко, немилосердно покарати населення, посилали лотишів. Спеціальні відділи ЧеКа для розстрілювання, всілякі каральні загони, боротьба з «бандитизмом», викачування всіляких «продналогів», палення непокірних сіл, криваві розправи над безбронним населенням, — ось головніші «подвиги» тих лотиських відділів.

Пізніше я чув такий дотеп: «Революцію в Росії зробили — жидівським розумом, лотиською жорстокістю і московською глупотою». Можна сперечатися над ролю в революції жидів і москалів, але роля лотишів була безспірна.

Чув я й таке, що коли постала самостійна Латвія, то лотиші, вже у своїй державі, видавали всіх тих, що так криваво насаджували, а потім закріплювали «здобутки революції» на «окраїнах Російської імперії».

Отже, чіпати ворога заборонено, боронитися від нього теж не можна було, бо він нас не чіпав. Проте лотиші — просто «зникали». Створився маленький відділ, але з великим «мисливським» хистом, і лотиші канули, як у воду.

Це були якісь чудні дні... Ми опинились не «у своїй тарілці». Мене викликали до якогось штабу і я потрапив до того полковника, що був влаштував мені «гостину в денікінців».

Частує мене полковник тютюном, питає, чи добрий. А тютюнець таки дуже добрий. Після всіляких бакунів, він просто аромат. Хвалю тютюн, хвалить і полковник і, ніби від тютюнового диму, жмуристь око.

— У Єлисаветі тютюну повно, — каже полковник.

— Але й червоних там повно, — відповідаю, — ще й заборонено нам носа там показувати.

— Цивільним погуляйте! — каже полковник і пояснює, що мене повинно там найбільше цікавити.

Іду. Везе мене дядько, дуже говіркий і веселий. Увесь час оповідає і все таке, що тільки смійся.

Приїхали до Єлисавету, я швидко справився із своїм завданням, а тютюну купив дядько. Та який би не був тютюн, навіть найкращий, скручений у газетному папері — втрачає смак. Журимося з візником і нарікаємо на погані часи, що навіть »дурних« папірців до тютюну нема. Зате тепер газет багато друкують, бери, скільки хочеш. Взагалі, каже дядько, сміття все більше й більше...

Так нарікаючи, в доброму гуморі, ми виїхали за Єлисавет, і дядька осіяла »геніяльна« думка:

— А ось там — показує пужалном — школа, вчителька добра знайома й напевне має ліпший папір для тютюнцю.

Я не заперечував, але просив дядька довго не затримуватись. Зайшли до учительки, дістали папірець, трохи ліпший від газетного, але ось із сусідньої кімнати до нас прийшло трьох військових. Виникла непевна ситуація, бо учителька пізнала в мені нетутешнього. Я не сподівався такого, а дядько теж, як було видно, відчув, що і він на слизькому...

Але за хвилину виявилось, що всі три військові — денікінські офіцери, що переховуються у школі. Один із них був якимсь родичем учительки. Вони бачили, що ми приїхали з міста і хотіли дізнатись, що нового у світі.

Дядько розказує їм, що їх цікавить, а мене дивує те, що ті офіцери так добре говорять по-українськи.

Врешті ми попрощалися і поїхали далі. Вже було по полудні, коні потомилися.

— Треба десь нагодувати коней, — каже дядько і пропонує заїхати на лісничівку, до його кума.

— Кум і ще якась несподіванка? — питаю дядька.

Дядько запевняє, що там нікого нема.

— Хто ж — каже він — схоче там їхати. В лісі військо не стоїть.

Завернули до лісу. Заїжджаємо у двір, а там з десятеро прив'язаних коней і вештаються большевики. Дивлюсь я на дядька, а він на мене: ото вскочили!

Вийшов нам назустріч кум. Привітався і я з ним, як »старий знайомий«, і пішов у хату, залишивши кумів »поговорити«.

В хаті рушниці між рогачами, шаблі, де хто кинув, шинелі на лавах. Видно, червоні приїхали тут надовше.

Треба щось робити, це золоте правило виробилося у мене підсвідомо. Навіть у найгіршій ситуації, слизькій, не можна скласти рук і чекати, що буде. Треба якось відвернути увагу від себе, а потім буде видно.

Чую гамір у сінях, ідуть »товариші«. Мені впала в око біла шапка (папах), висока, смушкова. Надів я ту шапку на голову і примірюю перед дзеркалом, що висіло на стіні.

Увійшли »товариші«. Я ніби не звертаю на них уваги, чепурюся біля дзеркала в новій шапці. Один з »товаришів« каже до мене:

— Не твоя шапка, поклади на місце.

Я кинув йому свою, теж гарну, чорну, смушкову, але низьку. Він уважно розглядає мою шапку.

— Поміняймося! — кажу йому.

Тепер уже кількоро большевиків розглядає мою шапку і власник білої шапки каже, що моя шапка теж непогана, але гірша ніж його. А я намовляю, щоб обміняв свою шапку на мою. До торгу приєдналися й інші. Власник білої шапки погодився, якщо додам до своєї шапки ще три пляшки самогону. Я давав одну, врешті «вдарили по руках».

Торгувався не так власник білої шапки, як його «брашка», яка думала про могорич, а не про шапку.

Пішов я в другу половину хати і кажу своєму дядькові, на злість йому, ще й весело:

— Дві пляшки самогону, хоч вроди, але щоб були.

Не знаю, як це сталося, але за хвилину дядько приніс самогон.

Прийшлося й мені випити з червоними...

Коні відпочили і ми надвечір виїхали з лісничівки. Дядько зітхає, а я мовчу. Не витримав дядько і врешті питає:

— І навіщо вам та шапка?

Що вона мені непотрібна, то я і сам, без дядька, знав. Знав, що носити її не буду, але коли я не міг нічого іншого придумати, щоб відвернути від себе увагу большевиків, то що тепер порадиш.

— Краще біла шапка, ніж лишити свою голову, — відповідаю дядькові.

— Та ж ваша шапка була ліпша!

— А голова хіба гіршою стала? — глузую з дядька.

— І ще дві пляшки перевару, с... синам, — не вгамовується дядько. — Обіцяв привезти п'ять, а тепер везу тільки три.

Зрозумів я журбу і злість дядька — обіцянки не дотримав.

Коли в штабі я розповідав про шапку і могорич — усі добре посміялися. Але в лісничівці, де я «примірював» білу шапку, було не до сміху...

ГОЛОВАНІВСЬКЕ

В моїй пам'яті цей спогад починається з того моменту, коли наша сотня під'їхала під залізні ворота якоїсь державної установи, обведеної високим, міцним муром. Правдоподібно, до революції це були канцелярії і касарні військового керівництва.

Хочеться пригадати і віддати заслужену подяку тим місцевим людям, нашим дядькам, що добровільно й безкорисливо брали на себе завдання провідників і блискуче його виконували. Вони знали всі стежки-доріжки і без них ми не могли б дістатися у вороже запілля, в саму середину міста, як у цьому випадку.

Була темна ніч. Через ґрати воріт видно чималу ватру, біля якої товпилися червоні. Вогняні язики ватри то спалахували, то пригасали і тяжко було роздивитися, скільки тих червоних та що вони роблять. Ліворуч від воріт стояв будинок — канцелярії і касарні.

Наша сотня не підходила до самих воріт, тільки кількох старших і козаків зізліз з коней і оглядали двір крізь ґрати воріт. Тут же і наш кулемет всунув свою шию поміж ті ґрати.

Сотник Соловійов наказав Терешкові й мені перелізти чавунні ворота, спробувати підійти ближче до ватри і розглянутись у ситуації, але не перешкоджати, покищо, «товаришам» робити далі те, чим вони зайняті.

Ми перелізли ворота й обережно підійшли ближче ватри. А там смажать кабана. Біля нього товпляться червоні, радять один одному, де ще треба підсмажити. Так захоплені кабаном, що й нас не бачать. Постояли ми, послушали, але їм не перешкоджаємо. Вони роблять своє, а ми своє.

Напроти ватри вихід з будинку. Одні виходять, інші заходять усе-редину. Хоч і ніч, але тут рухливо. Праворуч, у темряві, двір заповнений військовими возами.

Ми завернули за ріг будинку, а там — другі ворота, навстіж відчинені. У воротях вартовий з рушницею проходить усе в один, то в другий бік.

Як на нічну пору ми побачили досить багато, а в будинку, ми чули, гуде як у вулику.

Коли верталися від других воріт, на Терешка хтось «налетів» і вилаявся:

— Чого плентаєшся під ногами!

Терешко справді малий, як «пацан», сердито відповів:

— А тобі що — повилазило? Не бачиш?

І оте його «не бачиш?» сказав так, ніби йому справді було жаль, що большевиків «повилазило» і він нас не бачить.

Тому, що ми ходили по дворі не разом, а у певній віддалі один від одного і говорили тільки «на мигах», тепер, зближаючись до перших воріт, ми перевірили, хто що з нас бачив і чув. В усьому в нас повна однозначність. Головне, що на воротях тільки один вартовий, а решта большевиків порастєсь біля кабана. У «вулик», себто в дім, ми не заглядали, але там гуде. Вікна будинку ясно освітлені, вони високо і знадвору нічого не видно.

Все, що ми спостерегли й почули, переказали сот. Соловійову. Терешко застеріг собі «право» самому «зняти» вартового у воротях. Запечень не було, бо це ж його «фах».

Тихцем підійшли до других воріт. Терешко зачекав, щоб вартовий зблизвся до нього... За хвилину вартового вже не було...

Ворота вільні, але з двору над'їхала підвода й зупинилась у брамі. На возі було двох вояків. Один з них, большевик з рушницею, пішов слідом за вартовим, а другий, без рушниці, як виявилось, був поло-

ним нашим козаком. Він допомагав большевикові складати на віз смаженого кабана, бочку самогону та ще якісь харчі.

Дали ми нашому козакові рушницю і казали бігти до своїх, до полонених, яких — як ми довідалися від нього — було більше. Я вже не пригадую собі точно, але — здається — саме визволення наших полонених було головною метою нашого рейду в большевицьке заплілля.

Передні козаки подали гасло до бою. Від воріт майдану відкрили вогонь, а ті, що були вже на подвір'ї, крізь вікна кидали гранати до касарень. Крізь залізні ворота «кропив» наш кулемет...

Касарні наші, але зруйновані гранатами. Большевики, мабуть, готувались до якогось свята, бо, крім смажених кабанив і горілки, в касарнях було багато печива — всяких солодких хрунделиків.

Ми забрали з касарень незнищені папери й печатки, які потім не раз стали нам у пригоді.

Поставили довкола двору варту і ось на нашу охорону налетів на коні якийсь большевицький комісар і «накрив» її лайкою. Він думав, що це «свої». Наші зсадили його з коника, витрусили в нього дуже дорогий портсигар з барельєфом «Ранок у лісі» (з відомої картини Шишкіна). Тягав Ванька, потягли і Ваньку...

БІЛЯ АНАНЬЄВА

Говорилось, що їдемо на з'єднання з повстанцями Ананьєвського повіту. Чи повстанці поспішили, а чи ми спізнилися — точно не пригадую, але большевики довідалися про підготовку повстання і напали на села.

В пам'яті лишилися сумні-пресумні картини спалених сіл: стирчали тільки димарі над купами обгорілих решток хат, благально просили про пімсту...

Переїжджаємо вулицею. Де-не-де видно людей, що — зігнувшись — розгребали чорні купи з надією щось знайти в тих руїнах пожежі.

Оповідали, що большевики зігнали людей на майдан, запалили хати, казали дивитись, як їхнє майно пожирає вогонь. Чекали, аж вогонь дощенту знищить вікову працю людей. Ще й помагали страшній стихії вогню там, де вона, ніби лякаючись свого ганебного діла, хотіла виявити милосердя, обминала якісь хати...

Ми виїхали за село і наскочили на червоних, що зустріли нас спершу рушничним вогнем, а потім і кулеметним, з добре закритих перелісками, кущами і ярами позицій.

Ми відступили. Здається, нашим завданням було тільки викрити ворога, але не нав'язувати з ним безпосереднього бою.

Якби не те спалене село і випадок, що потім трапився зі мною, того дня я напевно і не запам'ятав би.

Тут був цілий полк Чорних Запорожців і ми відходили — не поспішаючи. Коли почали бити большевицькі гармати, козаки одержали

наказ знову розсипатись по полі. В той час ми вже вийшли із засягу рушничного і кулеметного вогню, тому сотні вже були почали стягатися до колон.

Нас їхало трьох: Михайло Р., Терешко і я. Були останніми, бачили, як за нами червона піхота вилазила з кущів у поле. Десь узявся хорунжий Бубон і нагрімав на нас, що їдемо «купою» і відстаємо від наших. Миттю ми відскочили один від одного і погнали коней чвалом — старшин треба слухати. Але Михайло Р. відповів хорунжому щось таке, що мене «вкололо». Він же «мудра голова», все безвинний.

Розсмаковуючи оте Михайлове «виправдання», я навіть не стримував свого «Мудея», що не любив гарматної стрілянини, був неспокійний і гнав гальпом. Врешті, коли біля мене вже не було нікого з наших, я пустив поводи «Мудесві», давши йому волю гнатися з вітром.

Нараз перед нами, себто перед мною і «Мудеем, на зеленій луці показалась сірувата пляма ніби сухої землі. «Мудей» міг її перескочити, бо у Хащоватій, де був несподіваний наскок, він перескочив ще й більшу калабаню, але тут це сталося зовсім несподівано...

З розгоном «Мудей» вскочив у трясовину й відразу загруз по живіт. Рвонувся вперед, але на середині болота став, сильно б'ючи передніми ногами. Цілий його зад уже був під болотом. Ця несподівана пригода мене приголомшила. Думати ж не було часу... Та й що видумаєш: або кидай коня, виривайся з болота й тікай пішки, або — може?

«Мудей» почав кластися набік, я хотів стати біля нього, але мусів лягти, бо груз у чорне, лишке, смердюче болото. Проповз якось до берега на тверде.

Червоні наближались, а я не хотів залишити «Мудея». Бачив, як він далі бив передніми ногами і, як мені здавалось, просувався вперед до сухого. Я знову підповз до нього... «Мудей» тяжко дихав, вибивався зі сил... Зубами (руки ковзаються, таке слизьке болото) я відпустив попрягу, щоб йому легше дихалось. Він знову, ще сильніше, почав бити передніми ногами, високо підносив їх угору, але зад його все більше груз у болоті...

Я вже прощався з конем, та й червоні все ближче й ближче... Поклався так, що простягнутою рукою торкався голови «Мудей», а він увесь час змагається, щоб вирватись із болота. І врешті, мабуть таки надкінськими зусиллями, ще раз рвонувся вперед, зачепився передніми ногами за щось тверде, потягнувши поводом і мене до берега...

Ми на сухому... «Мудей» аж тремтить. Я підтягнув зубами попрягу й аж тепер почув, що червоні вже стріляють... Стріляли, але в «Мудея» знайшлися ще сили... Я скочив на нього і він вихром понісся вперед. Ох, летіли ж ми!

Зупинились за річкою перед спаленим селом. За містком я зліз з коня. Він цілий обліплений болотом, бачу як крізь болото під животом, біля задніх ніг, виступає кров... В мене серце тьохнуло... Стираю болото. Знаю, в коня така ніжна шкіра, що кожна панна позаздрила б. Болото швидко засихає і міцно стягає шкіру...

Чищу »Мудея« і думаю: де ж тепер полк? В село одинцем їхати не хочеться.

Та все закінчилось добре, на дорозі показався полк.

— Де ж ти, чортів сину, був? — питали мене.

— Був! — відказав я, не промовивши більше ні слова.

Довго не хотілось мені признаватись до цієї »купелі«. А коли, врешті, й розповів, то тільки через »Мудея«, бо я мав утратити голову, а він її врятував своєю силою.

ОСТАННІ ГОДИНИ В ЗИМОВОМУ ПОХОДІ

Не можливо послідовно й ясно розповісти про все те, що діялось у той день.

Ситуація, напрямки фронту — постійно, несподівано мінялися не тільки на протязі годин, а й хвилин. Ось праворуч свої, а за кілька хвилин уже червоні, ліворуч червоні, а за кілька хвилин наші...

Тільки об'єднані спільним прагненням ми зуміли пробитися до своїх. Це спільне прагнення унапрямяло й дії наших окремих частин і дало нам перемогу.

Бували випадки, що виникало таке замішання, що ні ми, ні червоні не знали, де свої, а де ворог.

Пригадую, як ми зсіли з коней і тягнули гармату, допомагали нашим гармашам. А ті гармати, що били щойно, скажім, на північ, тепер обстрілювали ворожі лави на півдні, що наступали на нас.

Перед нами ворог — атакуємо, погнали його. А за нами чуємо: »Ура!« Завертаємо коней і мало не почали рубати нашу піхоту, бо большевики десь зникли.

Навіть обози — оце нещастя нашої армії, тепер також воювали, відбивали у ворога втрачені вози. Наш сотенний обоз тричі був у полоні большевиків, але все ж виривався, аж врешті проголошено, що він втрачений.

Вечоріло. Відпочиваємо по дворах. На сотню дві-три хати. Але ніхто й не думає про сон, бо цієї ночі маємо з'єднатися з нашою армією.

З усіх боків б'ють гармати, цокочуть кулемети, тріщать рушничні постріли. В нас алярм за алярмом.

Вже пізно вночі ми виїхали за село, а там, на дорозі — гармати, піхота, обози, тільки нас ще бракувало. Дорога забита так, що наша кіннота просувається рівнобіжно полем.

»Намацала« нас большевицька артилерія й почала бити по дорозі. Та нас схоронила ніч, хоч де-не-де гарматні стрільна рвались досить близько. А кілька останніх стрілен розірвалось зовсім близько нашої сотні.

Засичали скалки і мій »Мудей« застрибав на трьох ногах. Хтось пропонує мені сісти за ним на його коня, хтось кричить не затриму-

ватись, коня дострелити... А мені вірити не хочеться — мій »Мудей« на трьох ногах? Хочу подивитись коневі на ногу... Та де там, він рветься, як скажений, навіть не підпускає близько до ноги.

»Мудея« хотіли дострелити, але я не дав. Сотня пішла далі, а зі мною залишився Ярмач. А це ж він, ніби з моєї якоїсь вини, втратив свого »Азора«. Веду »Мудея« і разом з Ярмачом міркуємо, що робити, що сталося з конем?

Навкруги спокійно... Ми, мабуть, вже зближаємось до своїх і будемо »вдома«. »Мудей«, хоч і скаче на трьох, жвавий далі. Ярмач навромацьки шукає на дорозі слідів крові з »Мудеєвої« ноги, але не знаходить.

Що ж сталося з »Мудеєм«?

Сотня посувалася уперед помало, ми, хоч і пішки, із шкандибаючим конем, дігнали її на якомусь роздоріжжі.

Наказ — наша сотня має залишитись на цьому роздоріжжі і скеровувати обози в назначеному напрямі. Змішані обози розсортовуються, кожний іде до своєї частини.

Коли на дорозі вже було порожньо, ми в'їхали до села Писарівки, що було призначене для нашого відпочинку.

Так Зимовий Похід закінчився вночі з 5-го на 6-те травня 1919 року.

В Писарівці я розсідлав »Мудея«. Він стояв на трьох ногах, але їв із звичайним апетитом. Ярмач лишився зі мною біля коня. Пробували дивитися, що з його ногою. Нічого не видно, бо темно.

Приходять хлопці, подивляться, скаже хтось якесь слово розради, але що це допоможе? Сидимо з Ярмачом і чекаємо дня.

Врешті дочекалися світла — його стільки з усіх боків, скільки хочеш. А на нозі »Мудея« нічого не видно, я аж розсердився на нього. Штовхнув його в ребро, вхопив за ногу і підняв, як до кування. »Мудей«, побачивши, що я не жартую, спокійно тримав ногу, а Ярмач обмацував її і встановлював діагносту. Він був фельдшером по фаху.

— Скалка з гарматного набою, сантиметрів три або чотири, зачепила ногу коня, зрізала шерсть і трохи шкіри. Кістка ціла. Ясно, коня болить, бо це удар по кістці. Ось якби ти так ударився спереду по гоміляці, — пояснює Ярмач, — то знав би, як це болить. Трохи спухло.

Така діагноста мені дуже подобалась. І справді, за кілька днів мій »Мудей« вже стояв на чотирьох і незабаром зовсім забув про біль у нозі.

*

Проїшли роки, розгублювались колишні друзі, багато що змінилось, але залишився жаль, зросла туга за всім тим, що було, що ми пережили в ті буремні дні.

На чужині, 1959-1962 рр.

Марко ТВЕН

ПРАВДИВА ПОДІЯ

ОПОВІДЖЕНА ДОСЛІВНО ТАК, ЯК Я ЇЇ ЧУВ*

Був літній вечір. Смеркалося. Ми сиділи на веранді дому, що стояв на верху холму, а тітка Речел чемно підсіла до нас, але кілька сходів нижче, як і личить служниці, та ще й кольоровій. Це була жінка на зріст висока, кріпкої будови, і хоч вона вже перескочила шістдесятку, проте очі її були ясні та й сили ще не покинули її. Була вона веселого характеру, добродушна, а сміятись їй було так легко, як пташці співати.

Ось так вечорами, звичайно, тітка Речел опинялась »під вогнем«, іншими словами — під градом наших жартів, але саме це справляло їй величезне задоволення. Вона зі сміху просто качалася і, закриваючи руками обличчя, тряслася ціла й задихувалася від нападу веселости. Одного разу, ось у такий саме момент, я — подивившись на неї — запитав:

— Тітко Речел, як це ти зуміла прожити на світі шістдесят літ і ні разу не переживати горя?

Вона завмерла. Настала тиша. Потім, повернувши голову і вдивляючись на мене почерез плече, дуже поважно запитала:

— Місту Клеменс¹, ви не жартуете?

Я здивувався і теж перестав сміятися. На її запитання відповів:

— Так, я думав... я сподівався... що ти ніколи не мала горя, бож ні разу не чув, щоб ти зітхала, а очі твої завжди сміються.

Вона схвильовано повернулася до мене:

— Чи зазнала я горя? Місту Клеменс, я вам розповім, а ви потім самі зміркуйте. Народилася я між невольниками, знаю, що таке неволя, бо сама була рабинею. І ось мій старий — чоловік мій — кохав мене і був ласкавий зі мною, цілком так, як ви ласкаві зі своєю дружиною. І були в нас діти — семеро діток, і ми їх любили цілком так, як ви любите своїх діток. Правда, вони були чорні, але навіть Бог не може зробити їх аж такими чорними, щоб мати не любила їх і згодилася розлучитися з ними, — ні, ні за що, навіть за всі скарги світу.

Я виростала у Вірджинії, а моя мама — у Меріленді. Ох, як же вона гордилася тим, що народилася в такому аристократичнім місті! Вона

*) "A True Story Repeated Word for Word As I Heard It", 1874.

1) Марко Твен — псевдонім, а справжнє його ім'я: Семюел Ленгтон Клеменс, — Д. К.

мала одне своє улюблене прислів'я. Бувало, випростається, візьметься в боки та й каже: »Що я в хліві народилася, щоб усяка голота з мене насміхалася? Я з тих курчат, що від Старої Синьої Квочки, — ось хто я!« Це вони себе так величають — ті, що народилися в Меріленді, і дуже горді тим.

Так, це було її улюблене прислів'я. Я ніколи не забуду його, бо вона дуже часто його повторювала. Повторила його і в той день, коли мій Генрі обдер собі руку і мало що не зломив собі шию, а негри не поспішили йому на поміч та ще й сказали їй щось навпоперек. Тоді вона, взявшись у боки, сказала: »Слухайте, негри, хіба я у хліві народилася, щоб усяке дрантя наді мною каверзувало? Я з тих курчат, що від Старої Синьої Квочки, — ось хто я така!« — і понесла дитину до кухні зробити перев'язку. Я теж, коли розсерджуся, радо повторюю це мамине прислів'я.

Ну, і ось одного разу каже моя стара місис: я, мовляв, збанкрутувала і продаю всіх своїх негрів! Як тільки я почула, що вона повезе всіх нас до Річмонду на продаж, — Господи Боже Ти мій, — я відразу зрозуміла, чим це пахне...

Проймаючись своїм оповіданням, тітка Речел випростовувалась усе вище і тепер стояла перед нами на увесь зріст — чорна силуета на зорянім небі.

— Нас закували в кайдани і виставили на високім підвищенні, — ось як ця веранда, — двадцять стіп високім. Люди юрилися довкруги, багато людей. Підходили до нас, оглядали нас, мацали нам руки, змушували вставати й ходити та примовляли при цьому: »Цей дуже старий«, »Цей нікудишній«, або ще: »Цей і гроша невартий!«

Продали мого старого і відвели його, а потім розпродали моїх діток і також відвели, а тоді я почала плакати. Один чоловік каже до мене: »Заціпий тобі, проклятуща плаксію?!« — і заїхав мені кулаком по зубах.

А коли їх усіх, крім маленького Генрі, відвели, я вхопила його, притиснула до грудей і кричу: »Ви, кажу, цього не візьмете, я, кажу, вб'ю кожного, хто доторкнеться до нього!« А Генрі, притулившись до мене, шепче: »Я втечу, працюватиму і відкуплю тебе на волю«. О, коханий мій хлопчику, — він завжди був таким добрим! Але вони, ті люди, забрали і його... вони, ті люди, відвели його... Я билася з ними, рвала одяг на них, молотила їх своїми ланцюгами, а вони били мене теж, але я вже не відчувала цього...

Так забрали мого старого і всіх діток моїх, усіх семеро, — шестеро з них я з того часу вже ніколи не бачила. На минулу Пасху пройшло з того часу двадцять і два роки. Чоловік, який мене купив, був сам із Ньюберну, туди він і мене відвіз.

Так час минав і минав, почалась війна. Мій господар був полковником Південної армії, а я в нього куховаркою. Коли військо Північних

забрало наше місто, південні втекли, залишаючи мене з рештою негрів у великій домі цілком самих. Дім зайняли північні старшини і питають мене, чи я згідна і для них куховарити.

— Господь з вами, — кажу, — а для чого ж я тут?

Були ж це не будь-які люди, а всі дуже поважні офіцери! А яка була в них суворість до вояків! Генерал наказав мені розпоряджатися на кухні й сказав: »Якщо хтось чіплятиметься до вас, так без усяких балачок гоніть його. Не бійтесь, каже, ви тепер між приятелями«.

Я почала міркувати: якщо, думаю собі, моєму Генрі пощастило втекти, то він напевно подався на Північ. І ось саме тоді, одного разу, коли зібралися офіцери, я увійшла до них у гостинну кімнату, чемно підсіла та й розповіла їм про свого Генрі, а вони мене так уважно слухали, немов білу жінку. Я й кажу: прийшла ось чому — якщо Генрі втік на Північ, звідки й ви прийшли, то — може — вам довелося його зустрічати і ви скажете мені, де він тепер, порадите, як його знайти. Він був дуже маленький і має шрами — на лівій руці й на чолі. Обличчя в них посумніли, а генерал питає: »Давно ви з ним розлучилися?« А я відповідаю: тринадцять літ. »То значить, — каже генерал, — що тепер він уже не малюх, а доросла людина«.

А мені це й до голови раніш не приходило. Для мене він усе був ще маленьке хлоп'ятко, я й не подумала, що він уже за такий час виріс. Одне зрозуміла, що ні один із тих панів із моїм Генрі не зустрічався і ніхто з них не може мені щось про нього сказати. А тим часом, коли мій Генрі був утікачем, він став циркульником і заробляв гроші, але я про це нічого не знала. А коли прийшла війна, він каже: »Досить уже мені циркульнювати, треба спробувати знайти мою стареньку маму, якщо вона ще десь живе«.

Продав він свою циркульню, найнявся на послуги полковникові й пішов із ним на війну. Всюди побував і все шукав своєї старої мами. Наймався то одному, то іншому офіцерові: ввесь Південь, мовляв, обійду. А я нічогосінько не знала! Та й як мені було про щось довідатись?

Та ось одного вечора в нас відбувався великий вояцький бал. Вояки в Ньюберні завжди влаштовували балі й не раз робили це в моїй кухні, — кухня ж дуже простора. Мені це було, розумієте, неприємно: я ж служила в офіцерів, а тут прості вояки витанцьовують у мене в кухні. Ну, та я з ними не дуже церемонилася: бувало, як мене розсердять, так я швиденько викидала їх геть із кухні.

Якось одного вечора, а було це в п'ятницю, привалила ціла чота чорного полку, що вартувала дім, а в домі містився головний штаб, розумієте? І тут-о почала в мені жовч розливатися! Щось жахливе! Таке ж мене зло брало! Відчуваю, що мене аж термосить, — і лиш чекаю, щоб хтось із них мене зачіпив. А вони танцюють-витанцьовують, аж гай шумить! Мене так і термосить, так і термосить. Аж ось

трохи згодом прийшов гарно вдягнений молодий негр із якоюсь жовтою панною і почали вертітися; вертілися, аж голова мені почала крутитися, дивлячись на них. Порівнялися вони зі мною і почали підскакувати, робити вихилися та насміхатися з мого червоного турбану. Цього вже було для мене досить і я вигукнула на них: «Геть від мене, кажу, голото!» І в цей час у молодика обличчя раптово змінилося, але тільки на мент, бо зараз же потім він знову насміхався, як і перед тим.

А тут надійшло ще кількох негрів, що грали музику в тім полку й дуже носи задирали. Цієї ночі вони аж занадто робили з себе велике цабе. Я на них і цикнула. Вони засміялися, а це мене ще більш роздратувало. Інші теж почали реготатися і на мене просто цілий сказ надійшов! Очі мої заіскрилися! Я випростувалася, ось так, майже до стелі, взялася в боки та й кажу: «Ось що, негри, хіба я у хліві народилася, щоб усяке дрантя з мене насміхалося? Я з тих курчат, що від Старої Синьої Квочки, — ось хто я така!»

І бачу: той молодик пильно-пильно подивився на мене, а потім на стелю, немовби пригадував собі щось давно забуте. Я, значить, тим часом далі наступаю на негрів, — ось так ніби якийсь генерал, а вони все назад та назад переді мною — і в двері. І чую, як молодик, підійшовши до іншого негра, каже йому: «Джіме, скоч до сотника і скажи, що я прийду о восьмій годині рано; скажи йому, що в мене пильна робота і що я не спатиму цієї ночі. Ти ж іди до себе, каже, і не турбуйся мною».

А була перша година ночі. О сьомій рано я вже вставала і готувала старшинам сніданок. Нагнулася над пічкою, — ось так, нехай ваша нога буде піч, — одчинила її, штовхнула дверцята, — ось так, як тепер штовхаю вашу ногу, і приготувала яєшню на тарілці. Взяла її в руку, аж тут бачу як якесь чорне обличчя з-під моєї руки заглядає мені просто до очей, ось так, як я тепер на вас дивлюся. Я так і завмерла: дивлюсь, дивлюсь і дивлюсь, а тарілка починає трястися... Нараз... я пізнала! Тарілка впала на підлогу, я ж схопила його ліву руку і засукала рукав, — ось так, як вам засуюку, а потім згорнула назад його волосся, — ось так, і кажу: «Якщо ти не мій Генрі, то звідкіля в тебе шрам на руці й оцей рубець на чолі? Дяка Господові Богові на небесах, — я знайшла свою дитину!»

— О ні, місту Клеменс, я не пережила в житті горя, але й радості теж ні!

Переклав
Д-р Дмитро Куликовський

С. НАГАЙ

З ПРИВОДУ ОДНІЄЇ ПРАІСТОРИЧНОЇ ГІПОТЕЗИ ПРО ЗЕМЛІ ТА ВОДИ УКРАЇНИ У ЗВ'ЯЗКУ З ПОТОПОМ

Велика Енциклопедія товариства «Просвещение» (С. Петербург, т. 15, стор. 512) каже, що «переказ про потоп поширений у багатьох старовинних народів Азії і Південної Європи, тільки в Африці й Аравії, де повіді неможливі, немає переказу про потоп». Найбільш до біблійного переказу зближений старовавилонський (знайдений в клинозаписах) переказ про Ксасутру, якому Бог наказав побудувати на нижньому Ефраті ковчег і в ньому він урятував свою родину та насіння життя на землі від страшного потопу, що поглинув все живе. Подібні перекази можна зустріти і в північній та південній Америці.

В цій же Енциклопедії висловлено й думку про причини потопів: «Потопи — дилувіальна теорія, геологічне вчення, за яким розпізнаються осадові породи — приписувалися раптовим переворотам (катастрофам), коли вся поверхня суші покривалася морською водою... після чого кожного разу створювалося нове органічне життя... Звідси виник і поділ геологічної історії на окремі періоди. Останній період пов'язується з переказом Біблії старовинних халдеїв і греків про «всесвітній потоп» (дилувіум)... Сучасна геологія, відкидаючи всесвітні потопи, пояснює це віковим коливанням суходолу і моря та кражотворчими процесами».

Про той же потоп, але вже з виразнішою антирелігійною тенденцією, говорить і Велика Советська Енциклопедія (1940 р., т. 46, стор. 568). В ній зазначено: «Всесвітній потоп є одним із найпоширеніших мітологічних сюжетів. Фразер подає до 150 переказів про потоп у різних народів, в тому числі в австралійців, індусів північної і південної Америки, в Полонезії, Меланезії і т. д. Найвідомішим є біблійний міт про потоп у книзі Биття (див. VI-IX), де легко виділити два закінчені варіанти міту, які відображують різні богословські установа. Біблійний міт про потоп, як це стверджено завдяки знайденому в XIX-му стол. вавилонському текстові, запозичено із старовавилонського епосу про Гілгамешу. Вавилонський міт, у свою чергу, відповідає старосумерійському переказові, що частково зберігся на глиняній таблиці III-го тисячоліття до Хр. ери. В біблії переказ про потоп, як і аналогічне старогрецьке оповідання про Девкаліона та Піррі, набув богословського забарвлення... Потоп посланий Богом як кара за гріхи і тільки праведний Ной та його родина урятувались у ковчезі, до якого взяли по парі всяких земних створінь. Віра в історичність потопу продовжувалася до XIX-го стол. і була великою затримкою в розвитку науки, особливо геології та біології».

Цілком зрозуміло, що за московсько-большевицької влади можна робити розвідки з цього історичного питання тільки в антирелігійній інтерпретації. І коли в 1923 році з'явилася книжка інж. Коняєва «Урал і Біблія» (автор, можливо, українського походження, бо вживає такі українські слова, як «гай» та інші) з новою концепцією про потоп, то її швидко сконфісковано і знято з полиць, бо вона своїм науковим трактуванням підносила авторитет Біблії. Ця маловідома розвідка попала була до моїх рук вже нелегально в 1935 році, а передав її мені відомий науковець інж. Х. (в 1937 році большевики вислали його на заслання, як «шкідника», але, можливо, він ще живий). Розвідка ця була дуже цікава, особливо новою концепцією потопу, всебічною ерудицією і майже новою методою дослідження. Після книжки «Откровение в грозе и буре» шліссельбурзького в'язня Морозова, це була друга, відома мені розвідка, що розв'язувала питання минулого людства математично-астрономічною методою.

В умовах підсоветського життя трудно було поділитись із кимось думками з приводу цієї розвідки, але в 1943 році, залишаючи Київ, я взяв її із собою і довіз до Львова. Там я дав прочитати цю книжку проф. О. Оглоблинові, а він передав її проф. П. Ковалеву. Потім, коли я просив проф. П. Ковалева повернути мені книжку, виявилось, що він передав її ще комусь прочитати і так вона пропала. На Заході ж ця розвідка, очевидно, не була відома, бо коли на одній історичній сесії УВАН в Авгсбурзі її згадано, то виявилось, що ніхто з присутніх про неї не чув (див. С. Н.: «Спогади», «Укр. Літопис», ч. 1). Тому передати тепер зміст цієї розвідки можу тільки з пам'яті.

Десь у 1914 році інж. Коняєв, автор згаданої розвідки, працюючи на південному Уралі, під час розкопів знайшов людського виробу кам'яну річ. Маючи ґрунтовний досвід з археології і старовини, він встановив, що це був жертвний ніж і почав шукати тут же й жертвника. І це йому вдалося. Знайдено чотири наріжні камені жертвника... Чому автор пов'язав цю знахідку з Біблією, тепер не пам'ятаю, але — як видно з його книжки — після того він витратив десять років на дальші дослідження: вивчав ближчі терени, широко користуючись методом порівняльного мовознавства, дошукуючись у різних біблійних назвах пов'язань із місцевими давніми назвами тощо. В результаті йому вдалося там таки, на Уралі, знайти майже всі біблійні назви, навіть ті, що їх ще не були відкрили відомі німецькі дослідники і бібліографи на Близькому Сході та Закавказзі. Власне це зробило на нього враження і він продовжував свої досліді. Використовуючи біблійні дані про висоту піднесення води і спираючись на свої спостереження на місцях, він, нарешті, навіть визначив гору, на якій міг спинитися ковчег. Чи була це гора Іремель, а чи якась ближча біля неї, — вже не пам'ятаю. Після цього в нього вже майже не було сумніву, що біблійний переказ не тільки в основі, а й у багатьох деталях відповідає дійсності.

Використовуючи біблійний переказ про час потопу та інші, пов'язані з історією народів дані, він поставив собі питання: якщо така незвичайна подія відбулася (катастрофічне піднесення води) на цих широтах, то вона неминуче повинна була відбутися і в Китаї. Тоді звернувся до історії Китаю і вже навіть у «Брокгаузі і Євфроні» знайшов, що біля 3.500 р. тому багато китайських імператорів «прославилися тим, що спускали воду з гір». (Між іншим, він зазначає, що ті імператори, за китайськими записами, сідали на престол у пізньому віці, але жили довго — понад сто і більше років).

Спинившись на тій даті потопу, він перейшов до другої стадії розвідки, а саме — шукав, в якій фізичній послідовності та в якому характері сталася ця подія. І знову йому допомогла Біблія, де зазначено велике зрушення в атмосфері, страшні дощі та те, що вода не тільки «ввесь час прибувала», як сказано в нашій Біблії, а й «наступала і відступала», як зазначено в старотебрейській та англійській. Цей характер «відступу і наступу» підказав авторові аналогію і періодичність, яку спостерігаємо (завдяки дії місяця і сонця) й тепер у вигляді припливів і відпливів моря. Іншими словами, він прийшов до висновку, що в час потопу близько землі проходило якесь велике темне небесне тіло, що — поступово наближаючись — викликало катастрофічні переміщення атмосфери і літосфери та створило катаклізм на землі. Переганяючись з ураганом, нагріте близько рівника повітря в холодніших широтах віддавало свою воду страшними зливами, і в той час, мірою наближення небесного гостя до землі, вода все більш і більш (подібно до припливу і відпливу моря) наступала валами потопу. За такого високого піднесення води, а значить і за такої незвичайної швидкості руху припливів і відпливів, навіть трудно собі уявити, яким був той велетенський образ катастрофи. Страшні бурі все змітали з поверхні, вода в ріках пішла проти течії, валились гори і ліси і все підносилося потоками, то знову поверталось.

Сліди такої руйнуючої дії виразно видно на залишених намивах і розмивах ще й тепер. Тільки така раптова і страшна подія на величезних просторах землі, а не спокійні геологічні процеси, могла залишити таку довгу пам'ять про неї у багатьох народів і в багатьох поколіннях.

Відома енциклопедія «Брокгауза і Євфрона» (т. VII, стор. 397, з 1892 р.) каже про цю страшну подію таке: «Води потопу прийшли на землю, розвезли усі джерела великої безодні, »лився на землю дощ 40 днів і 40 ночей, на протязі п'яти місяців усе було покрите водою і тільки з цього часу почався спад».

Трудно уявити собі, щоб геологічний процес пішов у такому зворотному порядку. Отже, все це дійсно говорить не про геологічну, а про якусь іншу причину і тим підтверджує астрономічну концепцію розвідки.

У цитованій Енциклопедії зазначено й таке: «Халдейський переказ, що його відкрив 1872 року англійський асиріолог Джордж Сміт у

славетній Ніневійській бібліотеці Асурбаніпала, майже цілком відповідає біблійному переказові, копія зроблена з найстаршого оригіналу XVI стол. перед Р. Хр.».

Щодо гори Арарату (вулканічний масив у Вірменії, висотою 5211 метрів), в цій Енциклопедії читаємо: «Але в самій же Біблії колиска післяпотопної людини визначається на схід від Месопотамії, тоді як Арарат лежить на північний захід від неї... В Біблії зазначено, що потомство Ноя рушило зі сходу на захід і знайшло на землі Сепар, себто в Месопотамії, рівнину, в якій розмістилося».

Тому Арарат не тільки через свою височінь, як висловлюються тепер учені, не міг бути затопленою горою, на якій спинився ковчег, таку можливість заперечує й сама Біблія. Звичайно, в усному переказі до його запису, як і в самому записі, дуже легко могла зайти якась помилка, але все ж це говорить на користь центру дії не біля Арарату, а десь деінде.

Для критичної оцінки згаданої праці Коняєва варто подати зауваження до потопу нашого визначного археолога праісторії проф. В. Щербаківського. В статті «Цікаві археологічні відкриття» («Визвольний Шлях», кн. 1, 1956, стор. 69) він подає з Біблії (Книга Битія 6-8) слова, які виразно підкреслюють і характер потопу: «і води дуже наливались і збільшувались дуже на землі». А з асирійського варіанту потопу дає уявлення стану атмосфери: «Один день бурі, віяло дуже, брат не бачив брата, шість ночей гуляв вітер, потоп, буря змела землю». А після потопу «ввесь рід людський обернувся в глину».

Розглядаючи і порівнюючи перекази різних народів про потоп, В. Щербаківський твердить (див. «Виз. Шлях», кн. XII, стор. 74, 1955), що «потоп справді існував, але не один, а декілька. Однак не всі вони були великі». Біблія ж, очевидно, говорить про останній і великий потоп.

Щодо самої астрономічної методи дослідження, В. Щербаківський (там же, стор. 86) каже: «Завдяки тому, що деякі астрономічні явища були записані на глиняних таблицях, стало можливим сучасним астрономам перевірити, чи вони були і встановити дати королів».

Це останнє твердження В. Щербаківського вказує на те, що астрономічної методи в дослідженні історії народів, що її вжив Коняєв у своїй розвідці, не можна ігнорувати, а все це разом, що відмітив проф. В. Щербаківський, не заперечує і його астрономічної концепції потопу в цілому.

Инж. Коняєв у своїй брошурі висунув концепцію в розгорнутому плані, демонструє цілу астрономічну схему його концепції потопу з розрахунками й рисунками і досить переконливо доводить можливість цієї космічної інтерпретації потопу.

Не зупиняючись на всіх деталях його розвідки, іноді надто вже сміливих, як наприклад, визначення місця могили Ноя, деталі побу-

дови самого ковчега з надбудовами, дерево, з якого він був зроблений і т. п., загально можна сказати, що подана автором інтерпретація потопу видається зовсім вірогідною, а висліди такої інтерпретації дуже важливі, особливо для Середньої Азії і України.

Автор, між іншим каже, що останній великий потоп відбувся на такому високому рівні, що була залита вся європейська рівнина і на тих же широтах частина Америки. Він пояснює своє твердження існуванням на високих плоскогір'ях системи зауральських і таких же в Америці озер, де ще й тепер рівень води знижується, хоч колись, як видно із залишених ознак (сетерів, урізів води) рівень води був значно вищий. Такі сетери особливо помітні в Скандинавії і він відкидає пояснення, що вони є наслідком льодовикового процесу, бо — на його думку — в час льодовикового процесу всілякі сліди тільки стираються. Він вказує у зв'язку з своєю концепцією на невинне зниження води Каспійського моря, що в давнину було сполучене з Чорним морем, а тепер — не зважаючи на великий вплив до нього ріки Волги і ріки Уралу — все міліє і рівень його сьогодні нижчий на 26 метрів у порівнянні з Чорним морем¹.

Особливо цікаве те, що автор вказує на невинне обміління і навіть повну загибель річок в Україні (Київ, Почайна, Либідь) і пояснює це віковим спадом ґрунтової води після потопу, яка в тяжких ґрунтах (різні глини) справді має незвичайно малу швидкість. Тому для гідрологів цей вислід гіпотези автора має неабияке значення. Вже майже сто років тому один з найвизначніших гідрологів, В. Докучаєв («Предполагаемое обмеление рек Европейской России», т. I, стор. 77, 1876), писав: «Було б трудно знайти друге явище природи, ґрунтове роз'яснення якого мало б таке високе наукове зацікавлення і в той же час таке практичне значення, як припущене обміління річок». Він, що, правда, спочатку був ніби проти такого поспішного висновку про обміління річок, але визнає, що «незалежно від відомих усім і кожному скарг судноводіїв та сільських господарів, ми могли б вказати й на інші факти, що свідчать на користь цього явища».

Крім В. Докучаєва, це питання розв'язували й десятки інших визначних учених, наприклад — Ейхенвальд, Пандера, Куторга, Рупрехт, Бера, Левальський, Головін, Маєр, Крилов, Маркевич, Морозов і т. д. Трудність розв'язати це питання є у тому, що наука вже давно зробила висновок (В. Докучаєв, Ізмаїльський, Воейков, Бер), що «в історичний час постійне прогресує висихування клімату не відбувалося», а ґрунти все ж висихають. Та й сам Докучаєв довів, що за тої самої кількості опадів степ за ряд років зазнав великих змін і констатує «гідрологічне висихання самого степу». Це саме твердять і світової

¹) Поступове зниження рівня води у Каспійському морі примусило зробити наукові спостереження. Рівень води Каспійського моря систематично спостерігається ще з 1830 року. В 1837 році цей рівень становив 296 см, в 1932 р. — 211 см, а в 1945 р. — впав аж до 134 см («Укр. Вісті», 3. 2. 1947).

слави вчені академіки Гельмерсон та Вільд. Вони кажуть, що кількість опадів в Європі за 100-200 років зовсім не змінилася, не зважаючи навіть на вирубування лісів. Отже, мова йде про спад, а не про випаровування. Крім цього треба зазначити, що авторитетний академік Шмідт зовсім не відкидає і якогось підняття материка в Україні, на основі льодовикової теорії. Щодо можливості збільшення випаровування поверхні землі, то, поперше, постійного піднесення температури для цього не помічається, подруге, як справедливо зазначає обережний Докучаєв, «вода завжди повертається туди, звідкіля прийшла», а потретє, вже в минулому столітті гідролог Лотоцький довів практично цифрами, що горизонти води ґрунтів у степу вищі, ніж під лісами. Одночасно з тим багато вчених доказує, що раніше ціла Україна, аж до Чорного і Озівського морів, була покрита величезними лісами, що вказує, як буде видно далі, на вищий рівень ґрунтової води.

Проф. Іностранцев пише: «Я знайшов у річкових нашаруваннях Ворскла, Сули, Псла в межах Кобеляцького, Хорольського і Лубенського повітів Полтавщини 60 екземлярів рогів оленів і велику кількість величезних дерев'яних стовбурів, при чому багато з них були в типових тепер степових умовах».

Але ж випаровування ґрунтів лісами раніше було більше, ніж тепер. Ураховуючи і конденсацію, і затримку збігу води лісами, все ж виникає питання, в чому ж тоді причина зменшення лісів і обміління річок. Про те, що лісів зменшилося, всі знають, а про те, що річки в Україні були значно більші, ніж тепер, свідчать авторитетні вчені, як Боплян, Соловійов, Борисяк, Ейхенвальд, Барсов, що знаходили залишки великих старих суден на річках Снові, Острі, Стужі, Сулі, Ворсклі, Хоролі, Трубежі, Ортиці, Альті, Супої, Переводі та інших. Це залишки тих великих суден, що їх греки називали моноксилами-однодров'яними з бортами на 40 осіб, на яких плавали Олег, Ігор і козаки; французький інженер Боплян у XVII стол. називав їх козацькими човнами.

Те, що річки маліють, можна помітити й на протязі одного життя людини. Навіть дуже обережний у висновках В. Докучаєв нарешті каже, що «при всякому бажанні знайти, якщо не тверді, то хоч побічні докази дійсного джерела обміління рік, ми все ж таки не знайшли таких», «наші ріки, як і все в природі, спокійно й непомітно з'являються на світ, спокійно живуть і також спокійно й незаметно вмирають». Отже, таки вмирають, себто поступово маліють.

Ось тому саме гіпотеза інж. Коняєва в роз'ясненні обміління рік післяпотопним спадом ґрунтової води (за словами Докучаєва, «відходить туди, звідкіля вона прийшла», себто до океанів) має своє підтвердження і в гідрологів, привертає до себе велику увагу. Бо така гіпотеза пояснює не тільки факт обміління рік, а ще й прискорене та поступове посунення лісів далі на північ саме через брак ґрунтової води, як це потім довів у своїй праці проф. Ю. В. Трефілів (засланий на північ, — С. Н.). На півночі України відбувається подібний процес

спаду, як і на півдні, але через холодніший клімат він там іде повільніше.

Виникає далі питання: звідкіля ж узялися ті вікові й величезні запаси ґрунтової води, що раніш жили величезні ліси і тепер ще стікають до океанів? Найвірогіднішою гіпотезою і тут є гіпотеза інж. Коняєва, а саме — гіпотеза про велике пересунення води і насичення ґрунтів під час потопу. Думати ж, що тут відіграє ролю спад води ще з часів останнього льодовика, з-перед якихсь 15-18 тисяч років, було б зовсім невірогідним². Як відомо, льоди наростають і тануть дуже поволі, а вода при розтаванні льоду спливає в океани поступово. Підняти раптом воду в океані до такої висоти, як за потопу, вона не може. Якщо б таке припущення відносно всієї площі океанів справді могло бути, то де ж тоді поділася вода? Щоправда, вода й тепер акумулюється в льодах, але коли б навіть раптом розтанули всі льоди, що є в Антарктиді, Гренляндії і на півночі, то й тоді вони могли б підняти воду в океанах тільки на якихсь 45 метрів³. (Між іншим, відома погроза Хрущова, що він може затопити Америку й Європу розтопленими льодами з допомогою атомової бомби — звичайний блеф, один із способів московського терору, яким Москва тримає у покорі світ).

Щоб підтримати свою концепцію, Коняєв звертається також до геологічного складу й чергування шарів, особливо на українській рівнині, що осіли, згідно з т. зв. дилувіальною теорією XVIII стол., і знову приходять до свого ранішого висновку. Йому ніби заперечують советські вчені, які кажуть: «Сучасна геологія... відкидає всесвітні водні катастрофи» (Велика Советська Енциклопедія, т. 2, 1950, стор. 124) і «ставить стародавній переказ про потоп у зв'язок із місцевими геологічними подіями, напр., Балканського півострова». Але й автор уважає біблійну «всесвітність» лише в тогочасному розумінні, як тільки простори, що про них знали тоді люди⁴.

Крім цього, льокальне розуміння походження котрогось із «потопів» ні скільки не виключає можливості космічної причини біблійного потопу, як і навпаки. За 4 бильйони 200 мільйонів років існування землі могло бути багато геологічних «потопів», але наука не повинна робити плагіят із Біблії і називати ті інші явища тією ж назвою, що в Біблії — потопами. Отже, советська негація біблійного потопу науково не виправдується і пояснюється тільки їхньою антирелігійністю. До того ж якесь льокальне явище не могло викликати в тогочасників

² Й. Віденко: «Дійові причини появи і зникнення льодової епохи», «Наша держава», січень, 1953.

³ Цікаво зазначити, що 45 метрів я визначив пару років тому в цій статті, передавши її до друку до УВУ. Але тому, що УВУ не має відповідного факультету, редакція не пустила її до друку. Потім німецька преса повідомила, що один з Університетів (за кордоном) почав вивчати це питання і орієнтовно також визначив 45 метрів.

⁴ Таку думку висловив тепер і о. Севастіян Сабол ЧСВВ в статті: «Багато людей запитує», «Світло», квітень, 1966.

такого враження, щоб про нього пішов переказ по цілому світі, та ще й на тисячі років. А в той час концепція Коняєва, що потоп прийшов через небесне тіло (по волі Божій), таки з неба, підтверджується самим біблійним переказом. І навпаки, геологічне розуміння у світлі біблійного переказу не витримує жодної критики, бо з цього виключається, найперше, закономірне, гармонійне чергування наступів і відступів води. Могло бути тільки так: або вода залила, або відступила. Біблія також передає, що «шість ночей гуляв вітер». Це явище в геологічному розумінні не має сенсу, але пов'язане з концепцією Коняєва цілком виправдане. Та й не тільки цим пояснюється і виправдується згідність з концепцією біблійного переказу. Все в Біблії в цьому аспекті послідовне й логічне. Спочатку вітер і бурі, потім дощі падуть 40 діб (Кн. І, гл. 7, стор. 12). Далі: «впотужнювалась вода на землі сто і п'ятдесят днів» (Кн. Мойс., гл. 7, стор. 24). А потім, коли небесне тіло віддалялося від землі, «навів Бог вітри на землю і перестало дошувати», «зупинився дощ на небі» і «верталися води з землі без перестані».

Такі явища в атмосфері ледве чи можливі за льокального геологічного процесу. І, нарешті, хоч Коняєв на цей деталь переказу й не звертав уваги, Біблія каже: «Райдугу (веселку) мою покладаю в хмарі, що не буде вже води потопної» (гл. 9, стор. 13-15). Отже, це була, очевидно, особлива «райдуга», бо звичайні напевно були й перед потопом. Можна думати, що був це освітлений сонцем контур відходячого в небесні простори небесного тіла, подібно четвертій фазі нашого місяця.

Зупинившись на космічній концепції потопу, Коняєв пов'язує біблійні дані про висоту води з її урізами і створює астрономічну схему, але без його книжки, його рисунків і даних, з пам'яті, на жаль, важко її передати (в німецьких бібліотеках цієї книжки не знайдено).

На підставі біблійного переказу і даних з історії Китаю, Коняєв визначає час потопу на 4000 р. (інші дослідники, напр., проф. L. Woolley подає дату потопу на 3500 р., орієнталіст Дорм — на 3300 р., Томсон, Маллован — на 3000-4000 р.). Цікаво зазначити, що ця дата збігається з вирахованою нами (на підставі даних шведського океанографа Оттона Петерсона) датою охолодження — 3900 р. За О. Петерсоном на цю дату припадають найбільші припливи і відпливи океанів, що чергуються кожних 1800 років наслідком констеляції сонця, місяця і землі, супроводяться льодами, холодом і пересуненням населення на південь. Якщо б із котримсь з цих періодів сполучилась (по волі Божій) ще й дія якогось стороннього космічного тіла, то на землі могла б статися величезна катастрофа. Такі сполучення в майбутньому можна передбачити на 3300 або 5100 роки.

На думку Коняєва, Ной, великий і могутній родоначальник, ще перед тим, як Бог наказав йому готуватися до потопу, міг збиратися на

еміграцію. Він і його плем'я жили на півдні Уралу, на просторі між річками Сему, Камі й Уфі (ці річки мають назви його синів: Сім, Хам і Афет). Цими річками, а далі вже Волгою на південь (теперішніх Самари і Саратова) він мав плисти до Каспію і на Закавказзя, але після потопу сам Ной уже не емігрував і там же, на півдні Уралу, помер. Емігрували тільки його нащадки, що перенесли з собою і назви своїх осель, подібно, як і тепер переносять емігранти.

Очевидно, подробиці нас менше цікавлять, найбільше нас цікавить факт, що потоп відбувся в таких розмірах, як це подано в Біблії, а науково з'ясовано автором розвідки. Бо взявши до уваги цей факт, можна з'ясувати й багато інших питань; напр., з переміщення величезних мас води і затоплення великих просторів Європи можна зробити висновок, що в інших місцевостях ця подія творила протилежне, а саме — великий спад води. Одним з таких місць могла бути й Африка, де — не зважаючи на прадавню там культуру і письменність — не зберігся жоден переказ про потоп. Хоч там зниження води могло бути помітне, проте воно не мало характеру якоїсь катастрофи і в пам'яті людей не залишилося нічого, крім, може, анахронічного зниження води в Червоному морі за Мойсея...

Поминаючи деякі твердження Коняєва, що потребують ще перевірки, нам усе ж здається, що в основі його гіпотеза про походження потопу і його наслідки правдива. А коли так, то це треба брати до уваги і при вирішуванні таких питань, як визначення рас, походження народів, їхніх назв і т. п.

Досить сказати, напр., що в питанні походження українського народу і його назви «Русь» є десятки різних, які взаємно ніби заперечують себе, гіпотез і поглядів. Під кутом зору інтерпретації потопу за гіпотезою інж. Коняєва і зв'язаного з потопом масового пересування й переміщення народів, вони могли б знайти між собою взаємне пов'язання, а тим самим і взаємне ствердження своєї правдивості.

Щодо самої астрономічної методи, то хоч відомий археолог В. Щербаківський на запитання: «Де лежить наша правда і де її шукати?» — відповідає, як археолог: «Там треба шукати, де вона спить глибоко покрита землею», але й він, як ми вже зазначили раніше, відмітив успіхи астрономічної системи. А метода ця іноді має ще й ті переваги, що може пояснити ті зовнішні природні умови, які в минулому вирішували загально людську долю, зокрема долю наших предків, а може ще й з'ясує майбутнє...

Отже, шукати правду треба не тільки «під землею», а й «на небі». Особливо тепер, коли є незвичайно чутливі й далекосяглі телескопи, точні рахункові автомати та значні досягнення у розпізнанні стратосфери. За наявності таких факторів і точних астрономічних таблиць значно збільшилася і можливість точніше досліджувати та визначувати швидкість, періоди і траєкторії небесних номадів, встановити не тільки те, що і коли було, а й те, що і коли буде, так, як тепер точно вже визначаємо затемнення місяця і сонця.

ОРП

АМЕРИКАНСЬКІ ОБРАЗКИ

(Закінчення, 2)

Де діваються гроші?

Оце запитання — немов одна з нерозв'язаних американських загадок, бож справді, як пояснити, чому в країні, де таке багатство, де найвищі заробітки у світі, на перший погляд стандарт життя американської маси досить низький. Ваші американські приятелі говоритимуть вам про соціальні контрасти, мовляв, «у нас неймовірне багатство поруч із неймовірними злиднями». Але цей аргумент вас не переконує. Бож вас цікавить не життєвий стандарт славних «бомів» (п'яниць і волоцюг) чи негрських злидарів, а стандарт життя звичайних робітників, до яких належить велика більшість української еміграції. Всі вони працюють і заробляють добре. Отже, де діваються гроші?

Це питання поставив, між іншим, в недавній дискусії один американський поселенець в Австралії, але у відверненому порядку: Як це можливо, що австралійці за відносно невисоких заробітків живуть так статечно й заможного? І відповідь знайшов добрий американець дуже просто: австралійці живуть ощадно.

Цю саму відповідь можна пристосувати, навідворот, до США. Тут на кожному кроці зауважується розтратність, неоконічність, як у публічному так і в особистому житті. З грішми тут ніхто не рахується, 25 центів (чи по-американськи — «квorter») — це не гроші. А «дайм» (10 центів), цей недавно шанований австралійський шилінг, не має тут жодної пошани. Навіть «боми», що жебрають, з погордою відкидають його і домагаються «квортера».

Шанувати гроші — смішно. Власного авта ніхто не має, його везуть до миття в публічний гараж і платять за це 2 долари. Черевиків теж самі не чистять, їх чистять по-мистецьки чорні чистії на вулицях. У невеличких, скромно влаштованих мешканнях Давнтавну ніхто не пере в хаті, хоч там стоїть і пральна машина. Білизну носять прати в автоматах чи до китайця. Китаєць також і прасує — дешево, 30 центів від сорочки. Їсти на обід власні «сендвічі» — просто непристойна скупість. Тому всі йдуть до ресторану чи харчівні й платять там за неймовірно погані «гембургери» 1 долара та ще й «квортера» для обслуги «на чай». «Тіпують» (дають «на чай») всі і всіх. У США «бакшиш» такий поширений, як колись в Отоманській імперії. Хто не дає «тіпів», той скупий і дивак, його ігнорують.

А скільки харчів марнується, викидається на смітник, особливо там, де господиня збирає з пристрасною крамничністю «бонусові» значки і

купує всього втричі більше, ніж їй потрібно. Скільки грошей з'їдає алкоголь у «національних» і ненаціональних барах!

Все це помітне в т. зв. найнижчій верстві суспільства, а коли хтось з цієї верстви трохи виб'ється понад рівень «сірої маси», то в нього зараз же пробуджується типово американський фінансовий снобізм і бажання «триматися з Джоунсами». Вистачить, напр., щоб «пані докторова» А. купила собі мінкове хутро і зараз же «пані докторові» Б. і В. куплять і собі такі самі хутра, а менші їх посестри — хоч мінкову накидку.

Це саме можна сказати і про мешкання, авта та всі інші атрибути американського економічного снобізму. В американській нижче-середньої класи цей снобізм, кажуть, такий поширений, що вона сидить по вуха в боргах і не вилазить із них до гробової дошки. Може саме тим пояснюється раптовий контраст між робітниками і «білоковнірними» урядовцями, заробітки яких не дуже то й вищі, але робітники живуть у «3¹/₂-кімнатних мешканнях», а бухгалтери у триповерхових віллах з баром у пивниці. Робітники тримають авто на вулиці, а інженери обов'язково мусять мати подвійний гараж на два авта, щоб — борони Боже — не відстати від «Джоунсів».

У нашої «середньої класи» це «джоунсівське» соцзмагання має ще й іншу форму — мистецький снобізм. На стінах мешкань наших інтелігентів дуже часто побачите низку оригінальних українських мистецьких образів, що їх вам показують із гордістю: «Оце оригінальний Мороз», «Оригінальний Козак» тощо. І натякають при цьому на високу ціну, що їй довелося заплатити за ці образи. Звичайно, така форма снобізму — шляхетніша, ніж інші. Вона сприяє розвиткові рідного, хоч дещо й зкомерціалізованого мистецтва на еміграції.

Натомість нема в Нью-Йорку такого типового для Європи й Австралії «географічного снобізму», себто — бажання жити в елегантнішому, гарнішому кварталі міста. Американські багаті найкраще почувають себе в своїх ексклюзивних, елегантних мешкальних хмарочосах серед смердючих і брудних «слямів». Подібно, як колись середньовічні барони добре почувались у кам'яних замках серед брудних і вбогих мужицьких хат. Самий контраст між розкішшю і вбогістю ще збільшував у них задоволення з власного «шляхетно уродженого» стану...

Як дописка до цього розділу, зазначимо, що журналістика, як кажуть, це мистецтво узагальнювання. Все ж таки узагальнювати досить небезпечно навіть у такому стандартизованому суспільстві, як американське.

Очевидно, не всі американці розтратні. Бувають між ними й ощадні, а то й скупі. Серед наших, особливо «старших» емігрантів ті прикмети дость часті. Багато наших людей живе в дуже скромних давнтавнських мешканнях, а власні передміські вілли винаймає. Є й диваки, які живуть неймовірно вбого, а в банку в них 50 і більше тисяч доларів.

Є й такі, що бояться банків і гроші тримають у панчосі або в «старому кріселку», як ось герой із новели Гуменної.

»Непоміrkований« клімат

У США, як відомо, є різні кліматичні смуги. Є там флоридські тропіки, сухі степи Заходу, пустелі Арізони. Але північно-східня частина країни, де живе велика більшість української еміграції, є у смугі т. зв. поміrkованого клімату, нібито подібного до клімату в Україні.

»Ах, — скажуть наші симпатичні земляки в Австралії, Бразилії й Аргентині, — як це приємно жити в поміrkованому кліматі«. І їм зараз же нагадається чудове українське літо, біле Різдво...

У США справді на Різдво буває сніг і всі пори року припадають тоді ж, як в Україні. Але на цьому подібність кінчиться, бо на американському величезному, досі як слід не «освоєному» просторі, бувають контрасти і скрайності. Гурагани, повені, посухи значно більші ніж в Україні чи хоч би в Австралії.

Наприклад, в Нью-Йорку зміни погоди дуже часті й раптові. Взимку різниця між теплими і холодними днями досягає 100⁰ Фаренгейта (в Сіднеї — лиш 40⁰). В Україні, напр., буває значно менше снігових опадів, але ж сніг, що раз упав у січні чи в лютому, звичайно лежить, не танучи, на протязі місяців. Відлига трапляється досить рідко, цілу зиму можна обійтися без калюшів. У Нью-Йорку сніг паде час від часу великою масою, весь залізничний і вуличний рух припинюється, школи закриті, робітники залишаються удома, — і зараз же, за кілька днів, починає танути. В типічний нью-йоркський зимовий день — надворі холодно-холодно, саме понад пунктом замерзання. Всі вулиці вкриті калюжами води і купами розмоклого снігу. Не побачите ні одної людини без калюшів. Люди бредуть понуро, зігнувшись під ударами холодного вітру з півночі, обминають глибші калабані, перелазять через снігові купи...

Добре ж, скаже хтось, якщо зима така непривітна й холодна, то хоч літо, певно, приємне, негаряче. Але ж ні, нью-йоркські спеки бувають значно гірші від австралійських, тривають цілими тижнями вдень і вночі. До того ж релятивна вологість (в Україні чи в Австралії вона зменшується за високої температури) тут не спадає у спеку нижче 70%. Тоді атмосфера в цьому стисненому, перелюдненому, брудному місті нагадує московську мужицьку «баню». На щастя, в той час припадають літні відпустки робітників і кожний, хто тільки може, втікає за місто, в гори. Цим пояснюються і успіхи громадських і публічних гірських resortів серед тутешніх українців — Кергон-кеонів і Гантерів, «Союзівок» і «Кобзарівок» і т. д.

Як же ж витримують у цьому то загарячому, то заохолодному кліматі люди?

Витримують тому, що більшість із них, як і їх мешкання, транспорт і публічні приміщення, досить добре забезпечені від кліматичних скрайностей.

Взимку всі мешкання дуже добре забезпечені центральним опіканням, як і всі фабрики, канцелярії, автобуси і потяги. А влітку майже всі крамниці, біора і урядові приміщення охолоджуються. Кращої категорії мешкання також мають електричне охолодження («еркондішенінг»). Тільки чорні й деякі інші пролетарі живцем варяться у своїх перелюднених кварталах. Публічних купальних басейнів тут майже нема. Парків мало, а в них стільки людей товпиться, що вони нагадують радше ярмарок ніж парк.

А малі чорні радять собі таким способом, що відкручують проти-пожежні гідранти і з великим криком купаються в холодній, чистій воді... даром. Влітку це один з найбільших клопотів нью-йоркських і без того перевантажених працею поліцаїв.

Нью-йоркське дозвілля

Довга й прикра нью-йоркська зима примушує людей сидіти в хаті. Тому й розваги тут мусять бути інакші, ніж — наприклад — у соняшній Австралії — менше спорту, прогулянок, плавання, більше відвідувачів кінотеатрів, глядачів телебачення і читачів книжок.

Можна б подумати, що докучливий нью-йоркський клімат це свого роду «блессінг ін дісгайз». Адже замість витрачати час на «безумну» фізичну активність, мешканці Нью-Йорку — молоді й старші — займаються інтелектуальними розвагами, розвивають власну культуру...

Справді, Нью-Йорк має славу міста, яке «ніколи не спить». Цілу ніч нью-йоркські аматори веселого життя проводять у Бродвейських театрах та нічних льокаях. А ті, вдача яких спокійніша або гаманець їх легший, просидять цілу ніч над книжкою чи біля телевізора (нью-йоркське телебачення працює 24 години на добу).

Але тут же й питання: яку культурну поживу консумує ота нью-йоркська маса, що «ніколи не спить»? І треба сказати, що загально нью-йоркська культурна дієта дуже нестравна, малоцінна чи просто шкідлива.

Щоправда, в Нью-Йорку є й чудові театри, концерти, музеї, незліченні доповіді, поважні видавництва, світової слави наукові осередки. Проте вся ця висока культура призначена для духової еліти чи багатих «культурних снобів». Маса вона не цікавить.

Безконечна низка кінотеатрів і книгарень на Бродвеї намагається притягнути покупців крикливою рекламою, наголошуючи секс, сенсаційність, усякого роду збочення та інші приманливі гріхи. Навіть серйозні фільми, які за морем ішли в поважних кінотеатрах, призначені для сімейної публіки, тут реклямуються велетенськими малюнками голих жінок. У вітринах більшості книгарень на почесному місці — порнографія і півпорнографія, «Мое секретне життя» лорда Х., спогади маркіза де Сад та інші, ще несмачніші й вульгарніші «твори», деякі в конспіративних сірих обкладинках — без назви, лиш з дочепленою машинописною запискою.

Хто ж купує весь той бруд? Купує багато людей — чоловіки, жінки, а найбільше молодь, хоч кожна така книгарня гордо зазначає: «Тільки для дорослих» — це добра рекляма.

Програма телебачення в Нью-Йорку — зовсім погана. Фільми заморського дитячого репортажу тут показують для дорослих у пізніших вечірніх годинах. Довгострічкові фільми звичайно починаються десь о 12-й чи 2-й годині ночі. Є, щоправда, й деякі поважні, «виховні» телестанції, але вони такі слабкі, що їх важко «зловити» звичайним телевізором або їх програма безнадійно нудна й суха. Коли часом появиться поважний, спроваджений з Європи, фільм, то це реклямується як незвичайне досягнення і подається, чиїм коптом цей фільм спроваджений.

Радіо кормить слухачів безперервною струєю джазового галасу. Державної радіостанції немає і коли у звичайній комерційній радіо-програмі дають часом «легку клясичну» музику, то, переважно, анонімно, без назви твору й автора, щоб не «лякати» слухачів. Щоб «легше слухати» — Штравсівські вальси «переплітають» з «Шехерезадою» й «Кармен», а на закінчення — «Половецькі танці» Бородіна. Треба сказати, що вирізняється доброю програмою нью-йоркська радіостанція Таймс-у.

Коли запитате, чому воно так, вам пояснять, що так мусить бути, бо «цього хоче публіка», це ствердили, мовляв, опити інститутів «Публічної opinii».

І так твориться блудне коло. Публіці дають порнографію, макулятуру і галас замість музики, бо «вона цього хоче». А публіка, особливо молодше покоління, вихована на такій мистецькій дієті, вірить, що все те, що їй дають, модерне й захоплює, а все інше — нічого не варта.

Звичайно, на довшу мету самих сурогатів еротики і емоції не вистачає. Зроджуються, особливо серед молоді й чорних пролетарів, бажання чогось міцнішого, «реальнішого». Так поширюється п'янство, наркотизм і злочинність.

Тут треба зазначити, що під оглядом розваг наші нью-йоркські земляки дуже мало пристосовуються до оточення. Розважаються вони всіляко — по-громадськи і приватно, по-«старокрайовому» і по-«діпівськи», але все ж таки інакше, ніж їх неукраїнські сусіди.

Культурне життя нашої громади в Нью-Йорку, хоч менш масове ніж в Європі і в Австралії, проте стоїть на досить високому мистецькому рівні. Приватно ж наші земляки люблять вгощатися і балакати, читати і дивитися на телебачення. В декого найприємніша розвага у вільний день — полежати і поспати, але й це належить до нашої старої традиції. Цього наші земляки напевно не навчилися в місті, яке «ніколи не спить».

У місті — страх

Деякі наші земляки за морем ніяк не хочуть вірити мені, коли я пишу про нью-йоркський страх. Щоб не попасти в суб'єктивізм і якось переконати їх, подам кілька маленьких, але правдивих характеристичних прикладів.

Вечір. Ви прийшли в гості до знайомих на Давнтавні. Дзвоните чи стукаєте в двері — ніхто не відзивається. Стукаєте ще раз і чуєте переляканий голос: «Хто там?» (по-українськи). Кажете, хто. В дверях відкривається скляна «визирка» і в ній з'являється затривожене око, яке уважно вас розглядає. Ще хвилина — потім відчиняються замки у дверях: один, другий, третій... Вас пускають у хату, вітаються...

Кожне порядне давнтавнське мешкання має не один, а три замки: один солідний «вертгаймівський», другий — ще солідніший, з хитримми зубцями і рівчаками, щоб важко підробити ключ, а третій — залізна штаба, що нею засувають двері. Повернеш ключ у дверях — відскочить штаба. А у вікні, до якого причеплений отой славний нью-йоркський «файрескейп», мусить бути порядна залізна ґрата, замкнена ще двома чи трьома замками.

Я не говорю тут про фактичну небезпеку від вломників та бандитів (обов'язково «чорних»), а про страх перед ними. Цей страх — явище психологічне, але таке наочне й міцне, що його майже можна «торкнути» пальцем».

Ви спроваджуєтесь на нове мешкання в Бронксі. Всі приятелі відразу остерігають вас: околиця непевна, звідтіля вже почали втікати жида. Але ви не слухаєте, спроваджуєтесь. Ваші приятелі відвідують вас, хвалять околицю, мешкання. Тільки з докором дивляться на задне вікно: чому у вас там не вставлена ґрата? Врешті вам надокучили такі постійні питання і ви замовляєте ґрату в містера Гіршберґа. Містер Гіршберґ вкладає ґрату, закручує шруби й понуро похитує мудрою головою: «Ай-яй-яй! Два тижні мешкали і без ґрати!»

Коли ваша дружина йде прати до темної пральні в підвалі, там її зустрічає перелякана сусідка-жидівка: «Дуже уважайте, — каже, — щоб тут не напав на вас якийсь негр. Як побачите когось хоч трохи чорного, то зараз утікайте до брами. А якби він ішов за вами — кричіть!»

Думаєте, жартує сусідка? Ні! Саме тоді зайшов до пральні сторож дому, досить чорнявого вигляду (порторіканець, зрештою, роботяща й солідна людина, років 50). Ого — сусідка втекла до брами, залишивши свою співрозмовницю напризволяще.

Вас остерігають добросердечні друзі: «Що, ви ходите на прогулянку? Киньте, не робіть цього, це небезпечно. Коли ж конче хочете пройтися, то йдіть на північ чи на захід, там безпечніше. На південь не йдіть — там парк, а вже в жодному разі на схід — там порторіканці живуть».

Не зважаючи на це, ви все ж далі ходите на прогулянку, аж врешті на півдні, в парку, вас ограбували негри на втіху всім вашим приятелям: «А ми казали!»

Ввечорі йдете по вулиці — пусто, всі сидять у хатах і на телевізора дивляться, надвір і носа не покажуть. Навіть тоді, коли там дійсно когось грабують чи гвалтують. Мій сусід і друг розкажує, як його співмешканця порізали ножами два негрські грабіжники. І хоч поранений просився і кричав, проте ніхто в цілій кам'яниці не відчинив ні дверей, ні вікна. »Тільки ми, дурні, відчинили двері й прийняли його до хати«, — закінчив мій друг свою розповідь.

Йдете залізницею, малий негрський підросток нахабно розпихається, штовхає білих жінок. Йому, мабуть, приємна така роля. І хоч він непоказний, миршавий, а навколо десятки великих добре відгодованих білих чоловіків, то ніхто не зверне йому уваги на його поведінку, всі відвертають голови і вдають, що нічого не бачать...

А ось, як діє переляк і поширюється з уст до уст.

Молодий студент К. вертався ввечорі додому з пластових сходин. За ним слідом ішло двоє негрів. Один із них увійшов разом із ним до кам'яниці. Молодий К. так перелякався, що проминув власне мешкання на партері й вибіг сходами на третій поверх. Задзвонив до дверей господаря, двері відчинились і негр утік.

І вістку цю розказують без здивування, але з тривогою. Переляк молодого К. уважається тут зовсім нормальною річчю.

Знову ж підкреслюю, я не пишу про дійсну загрозу від негрських хуліганів і грабіжників, а про страх, який перетворюється в психозу й значно перевищує саму реальну небезпеку.

Це так, як в Австралії панує страх перед акулами. Від акул загинуло за 10 років не більше як 40 людей, але їх бояться 12 мільйонів і на самий крик »шарк!« з пляжі втікає кілька тисяч людей.

Різниця лиш у тому, що страх перед акулами — це єдиний австралійський страх соціальних розмірів. До того ж, з акулами ніхто не мусить жити. А в Нью-Йорку, крім негрів, люди бояться ще »босів«, червоних китайців, безробіття, війни, економічної кризи, атомової бомби і літаючих тарілок.

Мешканці Нью-Йорку люблять боятися. Найпопулярніші телевізійні програми показують усяких божевільних, упирів та волосатих потвор. А під час радіопередавання Уелсової »Війни світів« тисячі нью-йоркців кинулись утікати з міста — їм справді здавалось, що »марсіяни« напали на землю...

Расова драбина

Недавно я розмовляв з однією старшою українською емігранткою в Нью-Йорку. Розмова якось зійшла на тему американської »аристократії«, нащадків поселенців з »Мейфляуера«, записаних у філядельфійському й бостонському »соціальному реєстрі«. Моя співрозмовниця, не вагаючись, сказала: »Ага, це ви про ірландців говорите!«

Вона, жінка інтелігентна й начитана, але замкнена в рідному гетті, уважала за найбільших аристократів... ірландців (по-нью-йоркськи

— «айрішів»), отих самих, що для Британії постачають служниць і чорноробів, а в Австралії творять своєрідний «люмпенпролетаріат». Але в Нью-Йорку ірландці, звичайно, сила. Вони традиційно опановують міську політику, поліцію і католицьку церковну ієрархію. Їхня «парада» Св. Патріка — це майже державне свято в Нью-Йорку; їхня «Тамані-Голл» трясла цілим містом на протязі сторіч.

З перспективи чужоземного емігранта так же само нью-йоркські італійці видаються майже аристократичною групою, ті самі італійці, що в Австралії займають майже таке саме місце, як в Америці негри, працюють на найчорніших роботах, живуть у «слямах». В Нью-Йорку вони ж, переважно англослов'янські, емігранти другої чи третьої генерації, себто — для емігранта вони «американці». Це люди заможні, між ними є й нащадки великих гангстерів з доби Прогібіції, є й теперішні підприємці напівзлочинної економії з «Коза Ностра». Але в Нью-Йорку — гроші не смердять і багатих людей тут шанують.

Дивне ставлення емігрантів і до іншої великої нью-йоркської расової групи — жидів. У відношенні національно-громадському між українцями і жидами нема ні тісніших контактів, ні особливої взаємної симпатії. Жидівські організації і опанована жидами преса не раз дуже дошкульно шкодять нашій національній справі своєю пропагандою. З нашого ж боку були тільки неспівмірні спроби контактів і зустрічей із жидами.

Але особисто ж, приватно, між українцями і жидами є така близькість, така майже іділія, як в Галичині за австрійських часів. Українці купують у жидівських крамницях, жидівські продавці говорять до них по-українськи чи по-польськи таким тоном, що нагадує розмову жидівських купців із селянами в Куликові чи Королівці. Українці й жиди живуть у тих самих кварталах. Серед наших емігрантів поширилося майже забобонне довір'я до жидівських співмешканців. «Жида — мудрі, вони — знають усе». Мені раз-у-раз радять мої тутешні приятелі: «Дивіться уважно на жидів! Коли в якійсь околиці живе багато жидів — там варто мешкати чи купувати хату. Коли з якогось передмістя жида починають утікати — вибирайтесь звідтіля якнайшвидше. Там, видно, не добром пахне, там прийдуть незабаром негри».

Тут маємо справу ще з одною расовою групою — неграми, але ця проблема така важлива, що їй присвятимо цілий наступний «образок».

А тим часом подивімся, як виглядає справжня американська расова скаля не з емігрантської «жаб'ячої перспективи».

Отже, аристократами тут не ірландці, а білі протестантські англосакси (Уоспс). Вони записані в «соціальний реєстр», гордо виводять свій рід від «Мейфляуера» і Визвольної війни (одна з найаристократичніших організацій це «Дочки Американської Революції»). В ті часи — 300 чи 200 років тому — в Північній Америці майже не було континентальних європейців, крім голляндців і французів. І до «аристократичних» середовищ та клубів нині приймають, як правило, лиш людей англо-шотляндського й голляндського, рідко французького, походжен-

ня. Коли ви католик чи німець — це вже поважна перешкода, а коли ви слов'янин чи жид — ще гірше.

Очевидно, крім старого роду й «доброї» релігії треба ще найважливішого — грошей. Річ зрозуміла, що не всі англосакси багаті і серед них є чимало злидарів у Кентакських і Теннеських горах, у шахтарських селищах західньої Вірджинії. До них належить і південне «біле сміття» («уайт треш») і чимало нью-йоркських «бомів». Але з-поміж них рекрутуються майже всі директори банків та великих промислових підприємств (крім жидівських), міністри і генерали (хоч у військовій ієрархії грають також поважну роль нащадки німців). Тільки політика й поліція в таких стейтах як Нью-Йорк чи Нью Джерзі залишаються в руках ірландців.

Становище ірландців в останній час значно покращало, як і їх значення, особливо від часу Кеннеді. Вони вийшли зі «слямів» і на їх місце прийшли новіші емігранти, «гірші раси» — жида, слов'яни, порторіканці. В американській расовій скалі ірландці займають тепер друге місце перед німцями.

В цій самій американській, досить твердо визначеній расовій «драбині», українці займають місце десь досить близько найнижчих щаблів, разом з іншими слов'янами й жидами, зараз після італійців, і перед порторіканцями й китайцями. А всім тим «нижчим» групам досить тісно наступають на п'яти — негри, також, переважно, нові емігранти з Півдня.

»Жахливі« негри

Страх перед неграми є основною часткою всепроникаючої нью-йоркської атмосфери переляку. Але негрське питання, звичайно, не обмежується Нью-Йорком і роля негрів — не тільки роля трохи уявного, трохи дійсного суспільного опудала, яким лякають уночі дітей і старих жінок. Негрське питання сягає глибоко в усю суспільну, культурну, навіть політичну структуру США. Коли в Нью-Йорку воно особливо гостро кидається увічі, то просто тому, що Нью-Йорк найбільший осередок і неофіційна столиця США (так само, як нью-йоркський Гарлем є неофіційною столицею американських негрів).

Негрське питання вилізе в кожній вашій спробі поважної розмови на американські теми чи то з українськими емігрантами, чи то зі «справжніми американцями». Воно дає стереотипний аргумент і пояснення, свого роду є універсальним «алібі» на всі американські недомагання.

Запитаєте, наприклад: Чому у вас нема найзвичайніших речей, які належать до побуту всіх інших західніх суспільств, — чому нема справжньої старечої пенсії, нема вуличних коробочок на сміття, публічних гаражів, купальних басейнів, спортових майданів для молоді (вони ніби є, але їх безнадійно мало)? Вам пояснять і докажуть, що все це через негрів. Чому хідники найбагатшого міста у світі поламані,

чому деякі вулиці криті архаїчним бруком львівського типу, чому вуличні світла лиш на одному розі перехрестя, чому всюди повно неприкритого, неприбраного сміття? Чому в парках нестрижена трава і нема цвітів? — У всьому винні, звичайно, негри.

Негри — внутрішні емігранти, вони безупинно мандрують із голодних південних фарм у «слями» північних міст, із злидених кварталів у «кращі», недавно ще замешкалі білими. І ця їх мандрівка зумовляє цілий суспільний і господарський розвиток американського міста, власне — не розвиток, а занепад. Коли в якийсь квартал приходять негри, всі «білі» панічно втікають, ціни домів катастрофічно падають, крамниці занепадають чи замикаються. Квартал скочується вниз, він раптово бідніє з усіма жалюгідними наслідками, які в Америці пов'язані з бідністю — брак суспільної гігієни, лікарень, незадовільне шкільництво, брак освітлення і очищування вулиць.

Але яка причина такої панічної втечі всіх «білих» від негрського сусідства? Вам скажуть багатозначно: «Ви ще не знаєте негрів, вони — жакливі!» В чому ж їхня жакливість? Вам будуть повторяти вже відомі історії про крадіжки і злочинність, але ж виявиться, що головними винуватцями є власне не негри, а порторіканці. А негри? Два головні закиди проти них: вони нахабні й брудні.

Нахабність деяких негрів — незаперечна. В частини негрської молоді вона виявляється в хуліганстві, в безглузких вандальських учинках, вуличних нападах на невинних людей. Але все ж треба зрозуміти й таке: негри ще донедавна були суспільними і господарськими паріями, їх прадіди були невільниками, їх батьки були неграмотними сільськими злидарями. На протязі сторіч їх систематично експлуатували і принижували. Коли ж нині американці з характеристичною їм раптовістю почали ставитись до тих самих негрів, як до людей, навіть як до свого роду упривілейованої меншини, то не дивно, що в учорашніх паріїв запаморочилось у голові. Молоді негрські «революціонери» починають говорити про «владу чорних» і про різну білих. Вони захоплюються рухом «Чорних мусулманів». Джонні Сміт за одну ніч стає «Ібрагімом Бен Юсуфом» і починає проповідувати... антисемітизм.

Більшість негрів, хоч і примітивна, галаслива й брудна, все ж таки мирна, навіть залякана, з велитенськими комплексами меншевартості. Цікаво, що ті наші емігранти, які працюють з неграми (напр., учителі в негрських школах) зовсім не виявляють характеристичного для «новоамериканців» расизму.

На закінчення подам такий, майже анекдотичний образок:

У Філядельфії, в колишній українській «слям» наїхали негри. Українці, звичайно, перенеслися в кращі квартали, залишивши свою нову золотокопальню Католицьку катедру, мов острів серед чорного моря. Лиш один наш громадянин, пан К., людина виїнятково вперта, не хотів утікати з власної хати і залишився жити сам серед негрів. Про нього розповідають наші філядельфійці з подивом і страхом: адже

сам один серед стільки негрів! Я все ж таки з цікавості питався: «Ну, як же йому живеться там з тими неграми?» — «Живеться — кажуть — не зле. Це якісь добрі негри, не чіпають його».

Отже, видно, не всі негри — »жахливі».

Американське щастя

Американці повинні бути найщасливішими людьми на світі, бо їхнє право на щастя гарантує їм сама конституція США. Але, чи справді вони щасливі?

На вулицях Нью-Йорку та інших американських великих міст повно людей, що не виглядають щасливими. Вони похмурі, заклопотані, метушаться у вуличній товпі, штовхаються у вагонах підземки, кидають одні одним злі погляди й уривані слова.

А все ж таки, приглянувшись до американців ближче, я сказав би, що в них є один із головних складників суб'єктивного щастя — самовдоволення. Вони вдоволені тим, що є навколо них, вдоволені власним суспільним ладом, матеріальним побутом, власною країною. Вони свято вірять, що США — це «Год'с оун кантрі», найкращий з усіх можливих світів. Це стосується не тільки до американської заможної класи, а й до найбідніших злидарів, отих 40 чи 50 мільйонів, що — згідно з урядовою статистикою — »не мають засобів на пристойне життя». Це факт, що ні комуністи, ні анархісти, ні жодна інша »революційна» партія ніколи не могли закоренитися в американському суспільстві. Навіть ті мінімальні успіхи, що їх досягнули згадані рухи, помітні тільки серед емігрантів — жидів, італійців, слов'ян і частини негрської бідноти. Навіть демократичний соціалізм ніколи не мав у США найменшої можливості на успіх. Спроби створити лейбористську партію британського типу — провалилися. Робітничі профспілки, хоч які міцні, проте не »ідеологічні», навіть належать до найправіших елементів американського політичного життя (напр., Профспілка Будівельників Робітників). Капіталізм займає тут таке ж почесне, всіма визнаване, ніким не заперечене місце, як — наприклад — інституція монархії у Британії чи Австралії.

Все це стало переконанням не тільки »справжніх американців» англо-ірландського походження, а й емігрантів інших національностей. В розмовах із недавноприбулими емігрантами ви не без здивування побачите, як вони легко й глибоко сприйняли переконання про »кращість» американського суспільного і господарського ладу. Характеристичне й те, що — наприклад — з Австралії, Канади й Аргентини люди постійно переїжджають до США, а із США не виїжджає майже ніхто.

Америка самовистачальна, »автархічна» не тільки господарсько, а й психологічно. Всі американські (і емігрантські) мрії про щастя обмежуються свідомо Америкою, не сягають поза її межі. Багатство? Де ж легше розбагатіти ніж тут? Культура? Для широкої маси вистачає культура Бродвею, з додатком рідного, привезеного з дому, але вже

дещо засимільованого культурного дорібку. Клімат? Усі мріють про Маємі, Каліфорнію і Гаваї. А що ж поза межами США? Советські колгоспи, європейські «злидні», австралійська «дичина». Взагалі «Долішня Слоббовія», мешканці якої тільки мріють про те, щоб дістатися до США. Так думає пересічний американець про «решту світу» — якщо він взагалі про неї думає.

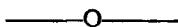
До цього самозакоханого, самозадоволеного американського щастя спричинилися різні фактори. Суб'єктивно, це передусім цілковита духовна ізоляція. Вона міцніша, як советська залізна заслона чи австралійське географічне відділення, бо добровільна. Американці просто не хочуть думати про можливість переваги над ними зовнішнього світу. Їхній «уей оф ляйф» — найкращий у світі. Треба за всяку ціну прищепити його москалям, в'єтнамцям і готтентотам, і на світі настане «рай» — щастя, порядок і мир. Цікаво, що навіть така гостро критична книжка, як Гаррінгтонова «Злидні в Сполучених Штатах» ні разу не відкликається до прикладів зовнішнього світу — не згадує про європейське соціальне забезпечення, про британське господарське вирівнювання. Навіть тоді, коли Гаррінгтон пише про злидні й голод американської «долішньої третини населення», він не шукає ідеалу поза США.

Ця ізоляція особливо вражає вас серед емігрантів. Зрештою, більшість із них не бачила інших країн, крім довоєнної Польщі («передсінку Європи»), СРСР та ще зруйнованої війною Німеччини. Принявши за міру такі критерії, навіть нью-йоркські «слями» не видаються особливо поганими.

Це навітнення із суб'єктивного боку, а з об'єктивного погляду американське почуття задоволення і «щастя» спирається на деяких зовсім реальних підставах. Справді — це велика країна, різноманітна й багата, дає великі можливості для особистого змагання, успіху і зміни, коли вам десь надокучило жити. Можливості праці й заробітку — дуже великі для всіх, хто хоч трохи вибився понад найнижчий рівень освіти і кваліфікації. Хоч заробітки легко розтрачуються, то й це дає своєрідне задоволення. Так приємно не бути примушеним рахуватися з кожним центом, жити щедро, розтратно...

В порівнянні з деякими іншими країнами нашої заморської еміграції, Америка — цікавіша й різноманітніша, без провінційної нудьги й іділічної монотонії. Вона положена «близько світу», себто Європи, фактичного осередку західної цивілізації. Тому й «культурний обмін» з Європою (особливо в Нью-Йоркському осередку) досить тісний і жвавий. Туристичні подорожі в Європу доступні й недорогі, обмежені тільки американським духовим ізоляціонізмом.

Америка — цікавий край, цікавий навіть у своїй нечепурності, хворобливості, нервозності. І тому, мабуть, саме це, більш ніж матеріальні заробітки, притягає і тримає тих, хто приїхав сюди «лиш подивитись».

Олекса ВОРОПАЙ

В ДОРОЗІ НА ЗАХІД

(Щоденник утікача)

(11)

4-го серпня. Кажуть, що альянти вирішили, що Німеччина буде поділена на дві частини: східню і західню. В західній Німеччині буде демократичний лад.

Сьогодні дружина мені розповіла, що вчора ворожка сказала їй, що в 1948 році в нас станеться якась важлива подія у житті. Не сказала тільки, яка подія — добра чи зла?

Сьогодні по полудні до табору приїздив «гість» — советський офіцер. Щоправда, він був не сам, а з американцями і розмовляв з керівником табору про «советських громадян», бо він, бачте, наш «опікун». Обличчя його сіре й грубе...

Увечорі бачився з Неофітом Кибалюком і ми говорили про видавничі справи.

5-го серпня. Неділя. Буду працювати в хаті, ніде не піду, бо хочу закінчити «Народні свята», а потім, як буде час, переглянути свої інші етнографічні нариси. Дружина теж сьогодні вдома.

8-ма година ввечорі. Працював і зробив багато, а головне те, що закінчив «Народні свята». Буду старатись видати цю працю, хоч тепер це неможливе.

Дружина прийшла від знайомих і принесла тривожні вістки: кажуть, що вчора один американець говорив, що нас усіх можуть вивезти до ССРСР. Дружина перелякана, а я не вірю в це.

6-го серпня. Був у місті, зустрів на вулиці отця Наружняка і довідався від нього, що в Мюнхені вже працює українське видавництво і там я можу надрукувати свої «Народні свята».

Заходив до Українського Комітету, бачився з проф. Д. Дорошенком і ми говорили про Покрову на Запоріжжі — ця тема мене цікавить. Я запитав його, чи на Запоріжжі були якісь особливі традиції щодо святкування Святої Покрови. Професор відповів, що такі традиції були і порекомендував мені прочитати деяку літературу з історії Запоріжжя, а також звернув мою увагу на вірш Шевченка «Іржавець», де є такі рядки:

»Як покидали запорожці
Великий Луг і матір Січ,
Взяли з собою Матір Божу,
А більш нічого не взяли...«

Отже, образ Матері Божої запорожці цінили понад усе.

Увечорі бачився з Лідою Данилюківною з Буковини, з міста Бургамету над Серетом, і від неї записав таку легенду:

»У нашому місті існує переказ, що нібито колись давно, ще як Даж-біг був всемогутнім Богом, на гірських полонинах, в густому темному лісі, було чарівне озеро. Даж-біг заборонив усім людям пити воду з того озера, але князівна Ростислава, йдучи тим лісом додому, невтерпіла і напилася тої закарзаної води. За це Даж-біг покарав її: він наказав їй ходити кожної травневої ночі в гушавині дерев і співати:

Нині сто літ минає,
Як я злочин сповнила.
Даж-біг мене карає,
Простить мені не хоче.
Блукаю по тім лісі
І днями і ночами,
Сама одна-однісінька
І мучуся без тями.
Даж-боже, ти великий,
Ізжалься наді мною,
Даруй м'я гріх тяженький,
Дай мені волю-долю.
Як мені не хочеш
Провини дарувати,
Даруй моему народові,
Не дай му пропадати».

7-го серпня. В таборі всі дуже стурбовані, бо прийшла чутка, що американці погодилися видати всіх кол. советських громадян советській комісії, яка ще є тут, в Авгсбурзі. В таборі паніка. Чув, що жінки збираються йти до міс Карпертер і просити в неї захисту.

8-го серпня. Сьогодні був у Гавштетені, там живуть утікачі в приватних помешканнях. Зустрів велику групу російських емігрантів, що приїхали з Сербії, — всі вони опинилися на еміграції ще в 1919 році. Один з них, кол. полковник, сказав мені таке: »Нет больше русских, нет больше украинцев — все русские! Так американцы приказали».

9-го серпня. Сьогодні був на поліції і виробляв документи з відтиском пальців.

В таборі всі дуже занепокоєні, а тут ще цілу добу лле дощ безперестанку. Погода викликає ще тяжчий настрій. Артист-маляр М. Ш. сказав мені, що як прийдуть силою забирати до советського табору, то він повіситься.

10-го серпня. Сьогодні мені дали зошит з епіграмами на нас, літераторів, але той, хто дав, не хотів сказати, хто є автором цих епіграм.

Всі ці епіграми я переписав у свій щоденник, може колись пригодяться.

На Яра Славутича

Боїться тільки сахарини,
Та ще, хіба, блощиць і бліх.
Шукає вірної дівчини,
Коли такий наводить стих.
Не п'є, не курить, тільки дише
(Степовому не дає),
За те до біса віршів пише,
В них навіть зрозуміле є.

На Юрія Балка

Йому на цьому світі нудно,
Бо зовсім тут нема пригод,
І пише він — хіба не чудно, —
Про білу піну синіх вод.
Зафіксувавши на папері
Всі поетичні почуття,
Він мчить стрілою на ровері
Чи на пасок, чи до дівчат.

На Вол. Русальського

Скільки мудрости в рядки
Вмів поет убгати:
»Окуляри ж як візьме,
То куди читати...«
Я й купив собі машинку
І приніс у буду —
Може з нею трохи краще
Я писати буду.

На Очерета Василя

Це разом Барка й Очерет:
Філософ, критик і поет.
Тримає мірку Діягена
І спить, хоч холодно страшенно,
В собачій будці. Там же пише
Свої він сарофічні вірші.

На Олексу Степового

Я є письменник-етнограф,
Записую ретельно
Усі пісні, то ж є мій фах.
Ображуся смертельно,
Коли мене ще раз назве

Хтонебудь агрономом,
Як той Славутич. То є »ведь«,
Направду безсоромно.

11-го серпня. Чутки про советську комісію, яка має бути в нашому таборі, з кожним днем стають упертіші. Люди турбуються, а дехто бере свої речі на плечі й мандрує далі...

Ведуться розмови про капітуляцію Японії. Кажуть, що для нас це ліпше, бо коли б війна на Далекому Сході продовжувалася, то американці могли б поводитися з нами гірше. Я, щоправда, не зовсім розумію, в чому зв'язок між нами і японцями, але політики такий зв'язок знаходять.

По полудні в таборовій залі відбулася літературна вечірка Василя Чапленка з нагоди якогось там »-ліття« його письменницької діяльності. Артисти читали його вірші, оповідання, уривки з повістей і, нарешті, була поставлена його п'єса »Пиня на Дзюбину голову«. П'єса виявилася дуже невдалою і це зіпсувало все враження.

Увечорі бачився з С. К. і він сказав мені, що збирається тікати з цього табору, бо тут советська небезпека очевидна.

12-го серпня. Неділя. Рано ми з дружиною були в Греко-Католицькій Церкві, а потім у Православній. В обидвох церквах було дуже багато людей.

В таборі ходять чутки, що завтра до нас приїде советська комісія. Паніка, багато людей покидає табір. Ми з дружиною твердо вирішили сидіти тут, бо мандрувати нам вже надокучило.

13-го серпня. Атмосфера в таборі напружена, всі чекають чогось дуже поганого.

О год. 11-й рано приїхало советське авто з червоною зіркою. Зупинилося біля таборової канцелярії і з нього вийшло двох старшин — большевицький і американський.

Зайшли в канцелярію. Двері були відчинені й ми, що зібрались біля дверей, чули, як американець через перекладача сказав, що всі советські громадяни повинні їхати до СССР. Керівник табору відповів, що ми ж під опікою американської демократії.

— Так, так, — підхопив американський старшина, — але хто хоче, той може їхати до СССР.

Большевицький старшина поправив його:

— Все должны ехать на родину.

Американець промовчав.

Нарешті керівник табору сказав, що, на його думку, в цьому таборі советських громадян немає. З цим ця комісія поїхала геть.

О год. 4-й по полудні знову приїхали ті ж самі — советський і американський старшини. Заявили, що советські громадяни мусять їхати »на родину«.

В таборі зчинилася паніка і люди почали розбігатися.

О год. 7-й увечорі приїхали самі американці. Їх було трое. Зайшли до канцелярії і сказали керівникові табору повідомити людей, щоб нічого не

боялися, бо їм нічого не загрожує. Настрій покращав, але люди довго не йшли спати до бараків. Я теж сиджу надворі, хоч уже минула 11-та година.

14-го серпня. В таборі записують «старих емігрантів» — ця категорія людей почуває себе найпевніше. Я теж записався «старим емігрантом», бож мій батько пішов на еміграцію ще в 1919 році. Тоді я не міг піти з ним на еміграцію, бо був ще малим, мав лише 5 років. Тепер я — «старий емігрант» по спадковості від батька.

Розповідають, що в Кемптені в одному таборі було 4 тисячі осіб. Одного дня американські вояки оточили табір і забрали 400 осіб, які повинні були їхати «на родину». 300 осіб утекло, але 100 таки відправили в совєтський табір. Люди чинили опір, було двох забитих і кількох раних.

Говорять про якийсь табір біля Мюнхену, з якого також забирали людей силою; одна жінка з малою дитиною кинулась із другого поверху й обидвоє загинули.

Сьогодні знову чекають «гостей» із червоною зіркою.

15-го серпня. Сьогодні чув подробиці про кемптенські події. Кажуть, що сталося це саме в неділю. Люди були в церкві на Службі Божій. Американські вояки, що приїхали вантажними автами, зайшли в церкву, щоб забрати людей. Люди почали вияснювати їм, що вони не хочуть їхати до большевицької Росії. Американці вийшли з церкви, сіли на автомашини й поїхали геть. Але через півгодини знову приїхали автомашини з американськими вояками, між якими був один москаль у цивільному. Вояки зайшли в церкву й почали силою тягнути людей надвір: жінок тягнули за волосся, чоловікам крутили руки, били прикладами рушниць, а з священника зняли хреста і хрестом били його по голові.

Зчинився великий крик і галас. Люди, в паніці, кидались із другого поверху (церква була на другому поверсі) і вбивались на смерть або калічилися. Там же, в церкві, були й випадки самогубства.

Приїхали інші американці й почали все це фільмувати. Нарешті з'явився американський комендант і наказав припинити насильство. Людей, що були вже на автомашинах, звільнив і сказав їм на протязі кількох днів залишити табір. Сам поїхав до Мюнхену до свого командування з'ясувати справу.

Друга розповідь — про табір Пасав. До цього табору приїхало кілька автомашин з американськими вояками. Вони оточили табір, почали ловити людей і силою садити на автомашини. Люди розбігалися, їх ловили і били прикладами. Так нагрузили чотири машини. Жінки кричали, не хотіли їхати, а американці їх били. Один юнак зіскочив з автомашини і хотів утікати. Американський сержант підбіг до нього і вдарив його прикладом в обличчя. Юнак залявся кров'ю, а американські вояки взяли його за руки й ноги та кинули в автомашину. В той час надїхало авто з УНРРА. Це були самі жінки, вони зупинили авто, стягнули скривавленого юнака й почали обтирати кров на його обличчі та перев'язувати рану. Дві автомашини заповнені людьми, вони завернули, але дві інші поїхали раніше і вже не вернулися. Так жінки з УНРРА припинили езекуцію над безбронними людьми.

Сьогодні представник УНРРА сказав нам, що кілька тижнів можемо бути спокійними, а потім, мовляв, буде видно.

Вчора ввечорі падав великий дощ. Я, вертаючись із сусіднього табору, промок до нитки і сьогодні почуваю себе досить погано.

17-го серпня. Рано почув неприємну новину. Кажуть, що минулої ночі приїжджали до табору два советські офіцери і питались про кількох осіб — активних діячів у таборі. Вартові відповіли, що таких людей у таборі немає, що вони живуть десь у місті.

Увечорі була літературна вечірка Тодося Осьмачки. Читав він свої твори, читав добре й багато. Вступне слово про літературну творчість Т. Осьмачки сказав Василь Очерет. Потім, як Т. Осьмачка прочитав свої вірші, виступив проф. Білецький і досить прихильно висловився про Осьмаччину поезію.

Я ближче познайомився з Тодосем Осьмачкою, говорив із ним: він робить враження нервової і незрівноваженої людини.

18-го серпня. Чув, що завтра в усіх церквах відбудеться Богослуження на прославлення миру. Я не піду молитися за такий »мир«, бо нам цей »мир« нічого не дав; ми ж бо не маємо миру, живемо, як сорока на плоті. Ми не тільки непевні за завтрашній день, а й не знаємо, що буде з нами ще сьогодні.

Американці вже третій день відзначають свято миру: радіють, тішаться, співають; вони мають чим радіти, а нам до радості далеко.

19-го серпня. Цілий день просидів у кімнаті, а дружина працює в канцелярії табору. Надворі — дощ, мокро й досить холодно.

Увечорі нас відвідав Василь Очерет і розповів таке: Кажуть, що в Лондоні, в англійському парламенті, було голосування, чи висилати нас силою »на родину«. Висліди голосування ніби такі: за те, щоб не висилати нас силою — було 29 голосів, а проти — 7. Отже, англійський парламент є за те, щоб ми залишилися на Заході.

20-го серпня. Сьогодні чув інший варіант про голосування. Це було не в парламенті, а на Міжнародній конференції в Лондоні. Обговорювалося питання, чи дати нам, утікачам-неповоротцям, утримання і матеріальне забезпечення. В нашу користь було 27 голосів, а проти — 3.

В таборі знову відновилися чутки про советську комісію. Сьогодні нам заявили, що наш табір переїжджає на нове місце — »на зимові квартири«.

21-го серпня. Наш табір переїжджав на нове місце, до »Зомме-Казерне« — це колишні військові казарні: кількаповерхові будинки, обведені залізними ґратами.

Увечорі, ще в старому таборі, були сходи літературної секції. Проф. Л. Білецький читав лекцію про поета Миколу Чирського, що був емігрантом, жив на Заході. Характеризував його, як доброго поета, драматурга і патріота. Помер він кілька років тому.

22-го серпня. Ми вже на новому місці, в новому таборі. Переїзд був зовсім легкий, бо ми тепер, як стародавні філософи: »Все своє ношу з собою«.

Є чутки, що сьогодні до нашого табору має приїхати советська комісія. Офіційно ніхто про це не оголошував і я думаю, що такої комісії сьогодні не буде, бож табір ще навіть не влаштувався.

23-го серпня. Рано їздив до міста, був у друкарні й залишив там свій рукопис «У німецькій неволі».

Є чутки, що в Гавштетені працює репатріяційна комісія. По обіді поїду до Гавштетену й довідаюсь, чи це правда.

7-ма година ввечорі. Їздив до Гавштетену, бачив там знайомих, розпитувався і виявилось, що ніякої комісії там нема і не було. Там тихо, спокійно.

24-го серпня. Надворі дощ і холодно. Маємо досить добру кімнату, аж на третьому поверсі; є тут стіл і ліжко, а більше нам нічого й не треба.

По обіді була нарада культ-освітньої референтури з американським лйтенантом. У висліді цієї наради виходить, що нам тут дають свободу слова, але не дають свободи друку. Лйтенант радив влаштовувати літературні й дискусійні вечірки, мітинги, наради і там говорити, що кому подобається, а ось щодо друку — ні, друкувати, покищо, нічого не можна. Ледве випросили в нього дозвіл на таборову газету, яка має виходити двічі на тиждень.

25-го серпня. Зранку їздив до В. Ч-ка. Він був такий добрий, що надрукував мені на своїй машинці мою легенду »Дажбожа кара«.

По обіді їздив до Гавштетену й бачився з Т. Осьмачкою. Він живе там у жакливих умовах: у якомусь хліві, в кутку, на підлозі, лежать його постіль і деякі речі. Я намовляв його перейти до нашого табору, де життєві умови значно ліпші.

Увечорі довідався про склад редакційної колегії табової газети. Мене в цій редакційній колегії нема — це дуже добре: матиму більше часу на своє писання.

26-го серпня. Сьогодні цілий день я чистив, замітав, возив тачкою землю, носив якесь залізо — працював »повною парою«. Але не тільки я працював, працювали всі, бо до табору має приїхати американська санітарна комісія.

Увечорі слухав »мрії« Неофіта Кибалюка про майбутнє табової газети; він має бути редактором, тільки не знає, що робити, з чого починати.

27-го серпня. Був у Гавштетені і знову бачився з Тодосем Осьмачкою. Говорив з ним, щоб переїздив до нашого табору, але він боїться іти »у кам'яні будинки та ще й за залізні ґрахети«.

Сьогодні майор Рейн, начальник над усіма таборами в околицях Авґсбурґу, наказав канцелярії нашого табору скласти списки тих людей, які »домагаються советського громадянства«. Цікаво, чи такі знайдуться?!

28-го серпня. Наш табір оглядав генерал американської армії з усім своїм почтом. Кажуть, що був вдоволений: табір йому сподобався.

Сьогодні я був запрошений на засідання колеції таборової газети «Наше життя» — так буде називатися ця газета. Багато говорили, радили, планували: газета має бути громадська, безпартійна. Спочатку буде друкуватися фотодруком, а потім може перейде на справжній друк.

На засіданні президії молоді, що також відбулося сьогодні, я висунув пропозицію видавати літературно-науковий двотижневик. Всі зі мною погодилися.

30-го серпня. Рано був у місті й відвідав старий Гегінгенський табір: там є ще люди, — виявляється, що не всі переїхали до нового табору. Привіз звітля українську друкарську машинку для газети «Наше життя».

Познайомився сьогодні з Софією Парфанович — це письменниця, а за фахом — лікар. Ми говорили з нею досить довго, вона дуже цікава людина.

Чув, що для молоді є перспективи студіювати тут, у Німеччині, або виїхати на студії до Швейцарії, Італії, Франції, навіть в Америку. О, якби це була правда!

31-го серпня. Сьогодні з дружиною ми заповнили анкети їхати на студії до Америки. Англійської мови не знаємо і це може бути перешкодою.

Був сьогодні на двох засіданнях: на засіданні культ-освітньої референтури і на «Літературному форумі». На цьому «форумі» говорили про організацію літературних вечірок, але якось непевно, без ентузіазму.

1-го вересня. Сьогодні був у Гавштетені, там відбулося відкриття Української гімназії: все добре організоване, було кілька коротких промов, а вкінці проспівали «Боже, Великий Єдиний». Директором гімназії буде проф. Леонід Білецький — солідна й поважна людина.

Познайомився з проф. Паливодою — це старий емігрант. Якого фаху він професор — я так і не розібрав.

2-го вересня. Рано ми з дружиною були в церкві на Службі Божій. Дуже гарно співав хор. В церкві поставили новий іконостас, горіло багато свічок.

О год. 10-ій поїхали з дружиною до Цуцмаргавзену, бо там ще й досі зберігаються наші речі. Доїхали добре, без будь-яких пригод. Господиня-німка зустріла нас привітно й гостинно.

Увечорі відвідали наших знайомих (українців), що й досі живуть у цьому селі. Тут тихо, спокійно, ніхто їх не турбує, ніяких «комісій» нема.

3-го вересня. О год. 10-ій ми вийшли з Цуцмаргавзену. Нам трапилася автомашина і на обід ми вже були в таборі.

О год. 3-ій по полудні почалися сходи студентів, на яких професор Паливода поінформував про можливості студій тут, у Німеччині, і за кордоном. Є перспективи, що Український Вільний Університет відновить свою працю і, можливо, його відділ буде тут, у нашому таборі.

Після зборів я розмовляв з проф. Паливодою, показав йому всі свої посвідчення. Він порадив мені здати ще кілька предметів і відразу писати та захистити докторську дисертацію.

6-го вересня. Вчора о год. 10-ій рано приїжджав советський старшина з двома американцями. Американці запросили кількох мешканців табору до канцелярії, щоб сказали советському старшині, чому вони не хочуть вертатись «на рідину». Вони пішли і наговорили большевикові стільки гіркої правди, що він не дослухав її до кінця і казав їм забиратися геть.

Потім большевицький старшина відчинив вікно канцелярії і почав говорити до мешканців табору, яких перед канцелярією зібралося досить багато:

— Родіна вас ждєт, — кричав він, — вас ождіають родніє і знакоміє. Пачему не возвращаетесь домой!?

Йому відповіли, що не вертаємось тому, що любимо свою «родіну» Україну, а не Росію. Тому, що ми патріоти своєї батьківщини, яку поневолив жорсткий большевицький режим. На нашої батьківщині шаліють комуністичний терор, злидні і голод. Багато наших рідних і знайомих перебувають тепер у московських концентраційних таборах.

— У нас нет больше концентраційних лагерей! — кричав большевик.

У відповідь вибухнув загальний сміх. Один із мешканців табору вийшов наперед і почав перераховувати московські концентраційні табори...

Большевик здивувався:

— Откуда вы его знаете?

— Ми там були і самі бачили! — відповів той, що виступив від мешканців табору.

Нарешті москаль розсердився і сказав керівникові табору, що як не хочуть їхати «на рідину», хай усі розійдуться.

Але люди ще довго не розходились. Американський перекладач усю цю розмову мешканців табору і москалем перекладав своїм старшинам.

Сьогодні о год. 7-ій увечорі були сходи нашої літературної секції. Доцент Барка (Василь Очерет) прочитав доповідь про гуманізм Оноре де Бальзака. Доповідь була цікава і ми її прослухали з великою увагою. По доповіді відбувся концерт піяністки Сельської, що теж був успішним.

7-го вересня. О год. 10-ій рано були сходи студентів. Подано цікаві інформації про можливості студій. Виявляється, що питання з Українським Вільним Університетом вирішується добре. Можливо, що в Авґсбурзі буде організований філософічний факультет університету. Для мене особисто це було б дуже добре, бо я міг би закінчити свої студії слов'янської етнології, що їх почав (був на третьому курсі) в Одеському університеті. Пан П. С. запитав мене:

— А як же це у вас зі студіями агрономії?

Я відповів, що студії агрономії закінчив і маю на це диплом, а слов'янська етнологія — це мої другі студії і хочу довести їх до кінця.

До головної квартири Айзенгауера вислано 280 заяв від українців, які хочуть студіювати в закордонних університетах. Оптимісти кажуть, що це зовсім небагато і надіються на позитивне вирішення.

Сьогодні вийшло перше число таборової газети «Наше життя». Газета друкowana фотодруком, виглядає бідненько і формою, і змістом.

До табору приїхало багато людей — втікачів із навколишніх сіл. Розповідають, що тепер знову почалося полювання на людей.

Кажуть, що в Гавштетені був американський генерал і заявив, що репатріація вже закінчилась і ті, які не хочуть їхати додому, можуть бути спокійними.

8-го вересня. Минулої ночі в нас ночував письменник Юрій Косач із жінкою (дочкою художника Кричевського). Сам Косач зарозумілий і неприємний співрозмовник: »Всі письменники — каже він — графомани«, розуміється, крім нього.

Кажуть, що в Мюнхені в Українському Вільному Університеті вже розпочалися виклади, викладають кращі українські професори.

Ввечорі в таборівій залі були організовані танці для молоді. Знайшлися музиканти з інструментами і все пішло добре. Було багато американців.

9-го вересня. Неділя. Сьогодні в таборі було аж трое весіль. Одне зовсім скромне й тихе, друге — розкішне й дуже голосне, бож влаштував його американський майор для свого шофера. На цьому весіллі було все, що »належиться«: вино, співи, крики і бійка. Молода була вбрана в білу сукню і в білий вельон, а молодий — у чорному вбранні з білою квіткою на петлиці. Отже, це було »європейське« весілля, а тому зовсім не цікаве для мене.

Цікавим було третє весілля, правдиво українське. Обое молоді походять з Покуття. Молода була вбрана в український національний одяг: гарно вишита сорочка, оксамитова корсетка, багато намиста на ший, а на голові вінок із живих цвітів. Така гарна, як писанка.

Молодий — у вишитій сорочці. За молодого парою йшли дружки, також у національних одягах, і співали весільних народних пісень.

Коли верталися »від вінця«, біля церкви роздавали по куснику білого хліба — це замість короваю. А біля хати (таборового бараку) молодих привітали батьки.

Я був на цьому весіллі й поробив деякі записи. Домовився з молодого і її матір'ю завтра або після завтра прийти до них і вони розкажуть мені про українське весілля. Я все це запишу.

Увечорі на цьому весіллі виникло непорозуміння і мало не прийшло до бійки. Прийшли »східняки« з гармошкою і почали грати »Катюшу«. Українці-галичани запротестували, заявивши, що це українське весілля і жодних тут »Катюш« непотрібно. Зчинився крик і довелося викликати поліцію, щоб навела порядок.

Сьогодні була літературна вечірка. Виступали і читали свої твори такі письменники: Василь Чапленко читав оповідання »Муза«, Яр Славутич прочитав вірш »Соловецький в'язень«, Юрій Балко прочитав вірша чи уривок з поеми »Козаки на морі«, Софія Парфанович прочитала оповідання »Тріумф життя«, а я прочитав »Дажбожу кару«.

Вечірка пройшла дуже успішно.

10-го вересня. Розійшлась чутка, що всі українські табори будуть зліквідовані, а всіх українців звезуть у якесь одне місце, де буде створена українська колонія. Одні кажуть, що це буде Кемптен, а інші — Ульм. Говорять, що в американській зоні Німеччини є 65 тисяч українців.

Сьогодні їздив до Гавштетену і там справа з'ясувалася так: Проф. Паливода, як директор української гімназії, розмовляв з американцями про нове приміщення для гімназії. Вони відповіли йому, що не треба турбуватися про нове приміщення для гімназії, бо невдовзі всіх перевезуть в одне місце й там будуть школи, університети і все, що потрібне. Дехто думає, що це жарт якогось американця, бо американці, мовляв, схильні до таких жартів.

11-го вересня. Ранок, ще тільки сіріло, як нас збудили американські вояки. Виявилось, що вночі приїхало багато американських вояків і почали ходити по бараках, будити людей і шукати зброї. Не знаю, чи щось знайшли, але неспокій у таборі був великий.

Сьогодні з обіду аж до вечора я записував українське весілля від жінок, що походять з Чортківщини. Їх було четверо і охоче співали весільних пісень та давали потрібні пояснення.

12-го вересня. Сьогодні слухав молоду гарну дівчину, Камінську Марію з Любачівщини, як вона співала і грала на гітарі нові народні пісні. Співала про табори в Німеччині, про німецькі харчові картки, як тяжко їх чужинцві здобути, та про інші злигодні українців у Німеччині. Проспівала також пісню про героя, що загинув за Україну в нерівній боротьбі з ворогом. Все це в неї виходило дуже добре, але я — на жаль — не міг записати тих пісень. Може колись, іншим разом, запишу.

По обіді до мене прийшов молодий початкуючий письменник (прізвища його не знаю) і прочитав мені свої короткі оповідання. Загально, оповідання досить вдалі, тільки забагато в них кохання і замало уваги присвячено поважним речам. Я сказав йому, що в нас тепер не до еротики і є про що писати й без «любовних пригод». Йому мої зауваження не сподобались і він відійшов невдоволеним.

Увечері було засідання президії Відділу молоді: говорили багато, багато сперечалися і врешті вирішили скласти статут для цієї організації. Признаюся, ця моя діяльність мені не подобається, вона відбирає від мене час на іншу працю.

13-го вересня. Сьогодні д-р Софія Парфанович дозволила мені поїхати до неї і взяти її друкарську машинку на кілька днів. Це велика для мене ласка, бо така машинка мені тепер дуже потрібна.

В таборі був такий випадок: Одна дівчина грала на гітарі й співала «Гуцулку Ксеню». Підійшов один молодий чоловік, прослухав пісню і в нього на очах з'явилися сльози. Коли його запитали, що йому нагадує ця пісня, він розповів, що знав одну гарну дівчину, яка часто грала на гітарі й співала «Гуцулку Ксеню». Одного разу, як він прийшов до неї, побачив біля її хати багато людей. Виявилось, що цю дівчину і всю її родину жакливо помордували большевицькі партизани отамана Толмачова. І ось тепер, слухаючи цю пісню, він не міг втриматись, щоб не заплакати.

14-го вересня. Передрукував на машинці українське народне весілля з Чортківщини.

В таборі розійшлась чутка, що в Мюнхені американці ліквідують український табір, мотивуючи тим, що України, як самостійної держави, не було; були і є тільки польські та советські громадяни. І ось, мовляв, польські громадяни повинні йти до польського табору, а советські — мусять їхати додому. Соломонове рішення!

15-го вересня. З самого ранку весь табір «на ногах». З усіх кінців тільки й чути: «Айзенгауер приїде до нашого табору!» Спочатку я думав, що це вигадка, але потім виявилось, що це ніби правда, бо навіть американці просили керівництво табору приготуватися до прийняття Айзенгауера.

Всюди чистили, замітали, прибирали... Дівчата повбиралися в національний одяг, хлопці — у вишиті сорочки.

О год. 2-й по полудні всі вийшли на таборову площу й поставали рядами. Були й учителі з своїми учнями — дівчатками в сірих суконках і хлопцями в чорних штанях та білих сорочках.

Ми, Відділ молоді, були приготували прохання до ген. Айзенгауера, щоб нам дали можливість продовжувати студії. Але ген. Айзенгауер не приїхав... Люди постояли-постояли на площі й розійшлися до бараків.

Ввечорі я їздив до Гавштетену і випадково потрапив до церкви, де американський єпископ говорив проповідь, яку відразу перекладали на московську й литовську мови. Згадував він і про те, що наші брати-українці в Америці пам'ятають про нас та обіцяв, що за наші терпіння на тому світі будемо мати царство небесне...

16-го вересня. Сьогодні в таборі було аж трое весіль, але всі — «європейські»: молоді в білих сукнях і т. п. Це зовсім нецікаві весілля.

В таборі було футбольне змагання: грали поляки й українці. Вислід такий: 3:0 в користь українців. Поляки були дуже лихі, брутально лаялись, але до бійки не дійшло.

Розповідають, що в газеті «Свобода», яка виходить у США, була надрукована заява американських українців до президента Трумена і секретаря сенату. В ній було прохання, щоб американський уряд взяв під свою опіку українців, які живуть на території Німеччини і не хочуть вертатися під російсько-большевицьку окупацію. Згадується в ній і про жорстокий терор НКВД, про штучний голод в Україні 1933 року та інші злочини Москви.

Я пробував розшукати цю газету, але даремно, вона десь ходить по руках.

18-го вересня. У таборовому театрі відбулась вечірка художнього читання. Артист Львівського театру Богданович читав «Неофіти» і «Гамалію» Шевченка, вірші Лесі Українки й інших авторів. Вечірка була цікава, бо це ж велике задоволення слухати клясиків української літератури в доброму виконанні.

19-го вересня. Д-р Софія Парфанович розповіла мені дещо з історії Авгсбургу. Заснували це місто ще римляни і назва його походить від Augusta Vindelicorum. Мартин Лютер на початку XVI-го століття тут розвивав свої протестантські ідеї. Ми вирішили при нагоді оглянути деякі пам'ятки старовини цього міста.

Бачився з Володимиром Русальським. Від нього почув, що в Мюнхені вчора ловили наших людей на вулицях і силою кудись відправляли. Все це йому розповів чоловік, який сьогодні приїхав з Мюнхену. Мені здається, що це якась провокація.

20-го вересня. В таборі чутки про те, що всі ми, нові емігранти, можемо вже дістати право азилю, але треба подавати індивідуальні прохання до американської військової влади. Кажуть, що вже призначено зв'язкового між емігрантами і американською військовою владою.

Бачив ранених українців, якими нібито опікується Червоний Хрест, але опіка ця, мабуть, невиспачальна, бо всі вони виглядають дуже бідно.

Увечорі Софія Парфанович читала лекцію для таборян про венеричні хвороби. Лекція дуже цікава і, на мою думку, дуже корисна.

23-го вересня. Два дні був зайнятий своїми літературними справами і поїздками до міста. Наші матеріальні справи кепські, треба щось робити.

Сьогодні неділя і ми з дружиною цілий день сиділи в кімнаті — займалися деякими господарськими справами.

Увечорі був концерт: були добрі музиканти і було кількох добрих співаків. Особливо добрим був один тенор (прізвища не знаю) і одне сопрано. Добрим був і піяніст. По концерті були танці, але ми з дружиною не танцюємо і пішли до своєї кімнати.

24-го вересня. Кажуть, що 1-го жовтня розпочинається репатріація поляків та інших чужинців — може бути нова неприємність.

Був у Гавштетені й бачився з Вол. Русальським та іншими знайомими, всі вони стурбовані новою загрозою репатріації.

25-го вересня. В таборі з'явилася чутка, що Сталін помер. Заговорили про це після того, як один американець, що працює в УНРРА, сказав до наших таборян: «Ви тепер повинні пити горілку й танцювати, бо вашого Сталіна вже нема».

Я був у місті, купив кілька німецьких газет, уважно переглянув, але вістки про смерть Сталіна не знайшов. По радіо сьогодні теж нічого про Сталіна не говорили. Думаю, що тут щось не так.

27-го вересня. Надворі дощ і холодно. Наближається осінь. До холодної пори року ми зовсім не приготовані. А що буде взимку?

Закінчив оповідання «Оксана», переглянув «Літній вечір» і «Проліски», — хочу приготувати збірку оповідань під заголовком: «З минулого». Може пощастить якось видати.

Увечорі ми з дружиною були на концерті піаніста Максимовича. Концерт пройшов з великим успіхом. Здається, що всі були задоволені: і артист, і публіка.

1-го жовтня. Відвіз свою збірку оповідань «З минулого» до друкарні. Друкар прийняв, але сказав, що покладе її на чергу. Роботи має багато і моя збірка може полежати в нього кілька місяців.

Рукопис «З німецької неволі» друкар мені звернув, бо боїться друкувати...

Читав польську газету, що виходить у Лондоні. В ній написано, як буде відбуватися репатріяція польських громадян. Поїдуть додому ті, що вже зголосилися або ще зголосяться. Силою нікого не будуть забирати. Далі сказано, що як почнуться осінні дощі — репатріяція припиниться.

4-го жовтня. Познайомився з поетом Леонідом Полтавою. Він показав мені «Деклярацію Об'єднання українських письменників і мистців», що її видав МУР — Мистецький Український Рух. Ініціативна група цього руху мені не подобалась. Маю враження, що під голословними вигуками про «досконалість» та «велику літературу» тут буде намагання монополізувати літературне й мистецьке життя на еміграції...

6-го жовтня. В Авґсбурзі зорганізовано видавництво Православної церкви. Сьогодні я був там і чув, що проф. Леонід Білецький у розмові з секретарем видавництва прихильно висловився про мою працю «Народні свята» і вони не проти того, щоб видати її друком. А тим часом замовили в мене «Народний календар» для Церковного календаря, що має тут друкуватись.

В таборі говорять, що з головної квартири американської армії повідомили про припинення репатріяції.

7-го жовтня. Неділя. Цілий день працював над «Народним календарем», а у вечорі був з дружиною в таборовому театрі на опері «Запорожець за Дунаєм» — голоси дуже добрі, а найбільше мені подобалась «Одарка». Вона справді чудова.

8-го жовтня. Зустрічався в місті з проф. Л. Білецьким і вислухав його цілий протест проти того, що я розподілив «Народні свята» за офіційним «новим» календарем. «Зовсім не треба розподіляти народні свята по місяцях — казав він — це зайва, непотрібна робота».

Увечорі ми з дружиною були в таборовому театрі й слухали виступи хору і джазової оркестри американських вояків. Враження, загально, ніби добре, але, мабуть, джаз був надто американським і для нас мало зрозумілим.

9-го жовтня. Вдень працював над етнографічними нарисами, а увечорі ми з дружиною були на студентських зборах, слухали доповідь Василя Барки про творчість Джона Мілтона. Доповідь була цікава.

10-го жовтня. Цієї ночі в нас ночував письменник Улас Самчук. Розповідав про МУР, але без особливого ентузіазму. Маю враження, що він теж не дуже-то захоплений цією організацією.

Вув на літературній вечірці Сергія Жука. Проф. Леонід Білецький коротко сказав про поетичну творчість поета, згадав про його скульптурні праці, а потім сам С. Жук читав свої вірші. Вірші добрі, я думаю, що він справжній поет.

Після закінчення літературної вечірки я бачився з проф. Л. Білецьким і він дав мені свою рецензію на мою працю «Народні свята».

В цій рецензії він зазначив, що праця Олексі Степового «заслужує повної уваги видавця. Праця солідна, виконана з мистецьким літературним хистом і знанням українських народних обрядів, народної пісенної творчості і народних вірувань. Виконана з великою любов'ю і увагою до народної духовної культури, вона буде дуже доброю книжкою, з якої мало обізнаний українець з народною обрядовістю, зачерпне багато для себе корисного, що повинен знати кожний свідомий українець».

Рекомендуючи цей твір, проф. Л. Білецький одночасно заявив, що він не погоджується з тим, що автор в основу своєї праці поклав «штучний плян». «Всі обряди — пише він — О. Степовий розділив не за народним календарем, що починається обрядом «коляди», як народним загадуванням на майбутній рік, врожай, весняні праці, добробут і т. д., проходить через весняні обряди вже на весні, літні (Івана Купала), осінні обряди, що вже рік господарський народний закінчують, — а за календарем теперішнім, що зовсім природний розвиток народної обрядовості порушив, як його цілість... Коли ж цей плян Степового буде виправлений, то праця Степового буде зовсім добра».

11-го жовтня. Рано переглядав свої «Народні свята» і думав над тим, як же виправити плян цієї праці, про який пише проф. Л. Білецький. Доведеться все наново переписувати, а це ж багато роботи.

Вдень їздив до міста, а вертаючись — зайшов у міський парк намілюватись «золотою» осінню: листя вже падало, приємно шуршить під ногами, вже осінь...

Увечері ми з дружиною знову були на опері «Запорожець за Дунаєм», бо «Одарка» так мені сподобалась, що не можу надивитись на неї.

13-го жовтня. Брошуру «В німецькій неволі» надрукували мені на циклостилї тут, у таборі, — тільки 50 примірників. Брошура має 36 сторінок густого друку, виглядає дуже скромно, та все ж надрукована. Може, колись пощастить видати її справжнім друком.

В нас знову ночував Улас Самчук. Перед сном — «на сон грядущий» — він розповів мені, що таке «велика література». Розповідь його трохи плутана, видно, що він і сам не має ясної уяви про цю літературу.

14-го жовтня. Вдень працював над «Народними святами». Увечері в таборному театрі відбувся концерт хору під диригуванням Нестора Городовенка. Концерт пройшов із великим успіхом. Було багато американців і всі були захоплені хором.

Після концерту одна з дівчат піднесла Н. Городовенкові китицю квітів, а Горліс-Горський — пляшку горілки. Н. Городовенко не розгубився, взяв і пляшку, заявивши, що й це йому пригодиться. Публіка нагородила його бурхливими оплесками.

(Далі буде)

МАНІФЕСТ ДО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ В УКРАЇНІ Й ПОЗА ЇЇ МЕЖАМИ В ССРСР ТА В КРАЇНАХ МОСКОВСЬКОГО БЛЮКУ

Український Народі!

Тяжку добу переживає Україна. Після довгої і завзятої збройної боротьби в рр. 1917-1920, молода Українська Держава впала, Україна була окупована військами советської Росії і включена до складу Союзу Советських Соціалістичних Республік, на ділі, московської колоніальної імперії. Її теперішня назва — Українська Радянська Соціалістична Республіка — є лише прикриттям для московського колоніального ладу, що панує в Україні. Наш народ позбавлено політичних, культурних і економічних прав. Усі найважливіші міністерства знаходяться в Москві. Багатства нашої землі і праця її людей використовуються передусім для зміцнення московського імперіального центру і його тоталітарних політичних цілей. Приналежність УССР до Об'єднаних Націй оформлено тільки тому, що її представники в ООН є ставленцями Москви без власної політики й голосу. Іде посилений наступ на українську духовість, щоб затерти в нашому народі свідомість рівноправності з іншими націями і вбити в ньому прагнення повернути втрачену соборну, суверенну державність, що сягає своїми традиціями до великокнязівської Київської Руси-України, Галицько-Волинської і Гетьмансько-Козацької Держави.

Саме цього року повела Москва широку пропагандивну кампанію з нагоди 50-річчя захоплення влади комуністичною партією большевиків у Росії, 7 листопада 1917 року. В Україні ця кампанія скерована на те, щоб цілком стерти з пам'яті українського народу факт, що вже 17 березня 1917 року почалася велика Українська Національна Революція, яка через різні етапи боротьби проти імперіалістичної Москви здобула можливість відновити свою державність. Власною силою і волею український народ через вільно обране представництво утворив і проголосив 20 листопада 1917 року свою державу — Українську Народню Республіку і тією ж власною силою і волею 22 січня 1918 року проголосив її повну суверенність та незалежність. Ця державність з ходом часу міняла свої форми: Українська Народня Республіка на чолі з Українською Центральною Радою та її парламентарним урядом; Українська Держава з гетьманом на чолі; Українська Народня Республіка з Директорією, і в цім періоді соборне об'єднання усіх українських земель в єдиній суверенній і самостійній українській державі — Актом 22 січня 1919 року.

Не зважаючи на офіційне визнання УНР, Советська Росія, своєю декларацією з 17 грудня 1917 року, почала війну проти України. Протягом трьох

років, по кінець листопада 1920 року, українські війська обороняли українську суверенну державність проти переважаючих російських сил. Українські збройні сили були переможені не лише фізичною перевагою більшовицької Москви, але й тому, що тодішні міжнародні чинники, що не розуміючи імперіялістичного характеру московського комуністичного руху, не дали Україні моральної, політичної та економічної підтримки. По ліквідації регулярного фронту — у листопаді 1920 року, український народ продовжував визвольну боротьбу в повстанських загонах і революційних акціях. Голова Директорії УНР Симон Петлюра, його уряд, провідний політичний та військовий актив з окремих періодів державного будівництва були змушені вийти поза кордони України, щоб на еміграції продовжувати боротьбу іншими засобами.

Окупаційний режим в Україні, згідно з директивами свого московського центру, завжди старався зфальшувати добу великої Української Національної Революції так, що нібито в Україні в той час ішла »громадянська війна«, міжкласова боротьба, а не українська національно-визвольна боротьба за завершення державного будівництва, незалежного від будь-якої сторонньої сили. Зокрема тепер, під час відзначування 50-річчя советської влади, це фальшування досягає свого вершка.

Ту саму політику фальшування стосує Москва супроти дальшого ходу української визвольно-революційної боротьби, що невпинно йшла як у політично-революційній, так і в збройній формі. Завоювавши українські землі, московський більшовицький режим почав завзяту боротьбу з силами, пробудженими Українською Національною Революцією і роками державності. Все ж, під тиском українських мас, московський уряд в Україні був змушений погодитися на частинну українізацію урядового апарату, сподіваючись одночасно, що рідною мовою українського народу легше буде ширити серед нього ідеї комунізму. Під кінець 1920-их років почався московський наступ на Україну в формі колективізації, яка мала завдання вивласнити і поневолити ядро української нації — її селянство. Одночасно Москва зліквідувала Українську Автокефальну Православну Церкву, перевела судові процеси проти Спільки Визволення України і Спільки Української Молоді, які були носіями самостійницьких ідеалів, а під час примусової колективізації зорганізувала на селі голод з мільйоновими жертвами. В 1930-их роках Україна стала суцільним домом терору. Нищено не тільки українську інтелігенцію, а й селян і робітників, з яких та інтелігенція вийшла. Самих українських письменників знищено понад 200. Масові могили Вінниці і інших міст ховають десятки тисяч жертв з-поміж українського населення всіх станів.

Все це трагічно відбилося на кількості українського населення. Навіть беручи до уваги воєнні втрати, число українців за останніх 50 років повинно було подвоїтися, тим часом воно залишилося майже на тому самому рівні. Вистачить порівняти два советські переписи населення України в роках 1926 і 1959: супроти інших мешканців України, кількість українців за той

час зросла на 1,4%, тоді як росіян — на 132%. Все це наслідки зорганізованого голоду, розстрілів, вивозів і денаціоналізації.

1939 року Карпатська Україна задокументувала свою волю жити самостійним життям, проголосивши в місяці березні державну незалежність, за вдержання якої по-геройськи боролася Карпатська Січ. Того ж року, після договору Сталіна з Гітлером, Західня Україна була окупована московськими військами. Як і 1914 року за царської окупації, всі українські установи, видавництва, пресу зліквідовано і на їх місці закладено нові, режимові. Почалися також вивози українських діячів.

Відступаючи з українських земель в 1941 році, большевики не тільки нищили українські культурні надбання та пам'ятки, а й масово вбивали ув'язнених ними наших сестер і братів. Надії на те, що німецько-советська війна принесе якісь корисні зміни для українців, не здійснилися. Гітлерівські окупанти з перших же днів окупації почали арешти, зліквідували утворене у Львові! Актом 30 червня Державне Правління і незабаром почали розстрілювати українських діячів у Львові, Києві й інших місцях України. Жертвою цього терору впала Українська Національна Рада.

Це привело до широкого розгорнення визвольної політично-революційної боротьби Організацією Українських Націоналістів (ОУН), яка діяла в часі між двома світовими війнами на українських землях, продовжуючи боротьбу Української Військової Організації (УВО), як теж збройної боротьби Української Повстанської Армії (УПА), в обороні українського населення проти гітлерівських насильств і проти рейдуючих советських груп. Збройні змагання вела УПА ще довго по закінченні війни, під командуванням генерал-хорунжого Романа Шухевича—Тараса Чупринки та під політичним проводом Української Головної Визвольної Ради (УГВР), керівного органу революційної боротьби українського народу, в героїчному спротиві об'єднаним московським, польським і чеським комуністичним військам. В боротьбі проти УПА большевики безпощадно нищили українське населення за підтримку й прихильну поставу до українського визвольного руху, вживаючи жорстоких засобів загального терору, розстрілів і вивозів, випалюючи ліси і сусідні з ними села, організуючи голодову блокаду відділів УПА на західніх землях України.

У той самий час Москва послідовно нищила Українську Католицьку Церкву, ув'язнила митрополита Кир Йосифа, єпископів та священиків, як також провідних діячів інших Церков, заславши багато з них у концентраційні табори, а то й повбивавши їх, і насильно перетворила Українську Католицьку Церкву в московську православну.

Готуючись до дальшого наступу на вільний світ, Москва скріпила свій натиск на населення окупованих територій, передусім України, щоб зцементувати себе внутрішньо. Для цього висунено ідею вже не інтернаціоналізму, а «провідного» російського народу, «першого між рівними». Звідси — шовіністичні теорії російської вищості, «злиття націй», «советської батьківщини» з центром у Москві. В Україні це позначилося посиленням

русифікації державного апарату, вищих шкіл, преси і радіо. Двадцять найважливіших журналів Академії Наук УРСР з ділянок фізики, хемії, медицини, математики, кібернетики, генетики, металургії, архітектури, вугілля — видається російською мовою. На світовій виставці в Монреалі 1967 року УРСР була представлена не як союзна республіка, а як один кіоск з панорамою колгоспу, і то з московським написом. Замазати цей образ українського приниження не змогли навіть найкращі українські хори та солісти.

Ми читаємо про те, що за виробництвом на душу населення залізної руди, чавуну, сталі, прокату, цукру і вугілля Україна займає перше місце в світі. Але ми знаємо також, що державний бюджет СРСР у 1966 р. становив понад 105 мільярдів рублів, отже, багата Україна, що начисляє $\frac{1}{3}$ населення СРСР, повинна була б мати бюджет в сумі 21 мільярда рублів. Тим часом вона мала тільки 9.8 мільярда, тобто більш як 11 мільярдів забрала собі Москва, використовуючи ті українські гроші на власне зброєння і шантажування вільного світу. І це тільки за один рік. А скільки Україна втратила за 47 років московського панування!

Одночасно Москва намагається здискредитувати перед українським народом український національно-визвольний рух. Постійна лайка на »українських націоналістів«, суди над членами ОУН і УПА та культурними діями, які вимагають для української мови і культури належних їм прав, все це вказує на те, що широкі народні маси в Україні тій ворожій пропаганді не вірять. Навпаки, посилений наступ Москви на збірне життя українського народу лише скріплює його спротив ворогові, виявом чого були, між іншим, страйки і заворушення українських в'язнів у концентраційних таборах Воркути, Норильська, Караганди й Колими, по смерті Сталіна, а під цю пору є боротьба за збереження й розвиток української культурної творчості, мови і релігії. Москва також уважно стежить за всіма проявами українського життя у вільному світі, і своїми підсланими агентами ліквідує його провідників. Так з їх рук згинули Симон Петлюра, Євген Коновалець, Лев Ребет та Степан Бандера.

Усвідомлюючи, яку важку добу переживає тепер Україна, і в повній солідарності з її спротивом ворогові, ми, делегати всіх українських національних організацій у Північній і Південній Америці, Західній Європі та Австралії разом з Новою Зеландією, за благословенням ієрархів Українських Церков у вільних країнах, зібралися в осідку Об'єднаних Націй — в Нью-Йорку на Світовий Конгрес Вільних Українців у днях 16, 17, 18 і 19 листопада 1967 р.

Перше завдання Світового Конгресу Вільних Українців — розглянути сучасну ситуацію в Україні та поза нею і обміркувати спроби й засоби для найвидатнішої допомоги визвольній справі України.

Друге завдання Конгресу — узгоднити діяльність української громади в кожній країні цих континентів для того, щоб не лише зберегти національну субстанцію українства, а також розвинути кожну громаду в цих країнах у всіх ділянках життя до найвищого ступня. Вся українська спільнота цих

країн невідмінно має бути скерована в своїй діяльності до того, щоб всебічна допомога Україні була найуспішнішою.

Ми, уповноважені делегати Світового Конгресу Вільних Українців, на своїх нарадах розглянули обидва завдання і ухвалили потрібні постанови. Секретаріат Світового Конгресу Вільних Українців дбатиме про виконання цих постанов до наступного Конгресу.

Світовий Конгрес Вільних Українців у висліді своїх нарад однозгідно постановив звернутися до українського народу в Україні і поза її межами в СРСР та в країнах московсько-комуністичного блоку з цим Першим Маніфестом.

Ми, учасники Світового Конгресу Вільних Українців, заявляємо перед цілим світом, що українська національна спільнота у вільному світі допомагатиме своєму народові в його боротьбі доти, аж поки він остаточно визволиться і побудує незалежну суверенну і соборну державу.

Для допомоги Україні ми використовуємо всі способи й спроможності, які маємо в демократичній дійсності вільного світу. На першому місці у нас стоїть ширення правди про Україну, її історію, визвольну боротьбу, культуру. В цій ділянці ми вже чимало виконали нашими багатомовними виданнями, радіомовленням, доповідями на наукових з'їздах, працею в університетах тощо. Ми постійно даємо відсіч протиукраїнській пропаганді.

За одно з найважливіших наших завдань ми вважаємо втримання національної субстанції українства в країнах нашого поселення. Для цього еміграція розгорнула велику організаційну роботу. У всіх країнах нашого поселення діють українські Церкви — православні, католицькі, протестантські. Вони мають мільйонову громаду вірних і багато величних храмів. Українські Церкви є однією з головних опор збереження українства, розсіпаного по світу, вони мають також свої організації та нижчі й вищі школи.

В окремих країнах свого поселення українці здобули вже значні успіхи і впливи. Об'єднані в центральних установах, вони мають свої суспільно-політичні організації. Українські науковці щорічно публікують десятки своїх праць рідною й іншими мовами. Закінчується друк уже четвертої енциклопедії, цим разом англomовної, завдання якої подати об'єктивні факти про Україну. В українських високих школах спеціальну увагу присвячується українським дисциплінам.

В країнах поселення українців, особливо в Америці й Канаді, де існують забезпечені союзи, товариства й братства з понад 100 тисячами членів, спілки, кооперативні банки, розвинулось українське економічне життя. Скрізь там діють різні місцеві товариства й установи, виховні організації молоді з тисячами членів і власними таборами. Українські жінки об'єднані у своїх організаціях, що належать до Світової Федерації Українських Жіночих Організацій (СФУЖО). Діють робітничі спілки, професійні товариства лікарів, інженерів, професорів, бібліотекарів, спілки мистців, письменників, музик, допомогово-харитативні установи. Публікується

вільна українська преса — щоденники, тижневики, місячники, наукові, літературні, мистецькі і популярні журнали. Розвинулася незалежна українська наука, зорганізована в першій історично-академічній установі, що продовжує майже 100-річну львівську традицію, Науковим Товаристві імені Шевченка, та в Українській Вільній Академії Наук, що продовжує традиції Київської академічної установи, поки вона була опанована московсько-більшевицькою владою.

Діють ще від 1921 року високі навчальні заклади, Український Вільний Університет і Український Технічно-Господарський Інститут, а також недавно створений в Римі Український Католицький Університет, випускаючи щорічно фахові високошкільні кадри з академічними ступеннями. Сотні українських професорів навчають по американських, канадських, аргентинських, німецьких, австралійських та інших університетах. Діють ще й інші спеціальні українські високі школи, духовні семінарії та численні початкові школи з українською мовою навчання.

В обидвох світових війнах десятки тисяч українців боролись у рядах армій країн свого поселення. Багато тисяч з-поміж них віддали життя в обороні свободи, яка для них була ідеалом України. Ті, що залишилися живими, створили свої організації ветеранів, яких єднає братерство зброї з ветеранськими союзами їхніх країн поселення та з організаціями українських комбатантів, які на рідних землях і в різних часах боролись за визволення України. В переконанні, що збройна сила народу є найкращою запорукою його незалежності, ветерани українських, американської, канадської й інших армій спільно плекають українські військові традиції.

На еміграції існує Державний Центр, УНР, діють різні політичні організації і установи. Всі вони заступлені на цьому Світовому Конгресі Вільних Українців і згідно працюють у його рамках, як також в рамках своїх центральних крайових об'єднань, подаючи допомогу українському народові в його визвольній боротьбі через впливи в урядових колах і в суспільствах своїх країн, через здобування прихильності й підтримки для усамостійнення України й інших поневолених країн. Українці, як громадяни країн свого поселення, беруть активну участь у суспільно-політичному житті цих країн, подекуди займаючи високі становища в парламентах і державних управліннях.

Величезні духово-культурні та матеріальні досягнення українців у вільних країнах світу є найкращим доказом вітальності та творчості сил українського народу, свідомством того, яких успіхів він міг би добитися й як міг би збагачувати культурну скарбницю людства, маючи волю й незалежність на рідній землі.

Зовнішнім виявом значення української спільноти у вільних країнах можуть служити, зокрема, такі факти: побудова пам'ятника Тарасові Шевченкові в Канаді, в столиці Манітоби, Вінніпезі, 1961 року; побудова пам'ятника Шевченкові на публічній площі у столиці Америки — Вашингтоні, 1964 року; побудова пам'ятника Шевченкові в Бразилії, в столиці естада Парана, Куритибі, 1967 р.; законний дозвіл президента Аргентини

генерала Онганія побудувати пам'ятник Шевченкові в столиці цієї країни, Буенос-Айресі, 1967 р.; однодушна постава законодатних палат Америки про щорічне відзначування Тижня Поневолених Націй, щоб таким способом американський народ мав нагоду виявляти прихильність до визвольних рухів усіх поневоленних комунізмом народів, при чому в цьому законі спеціально вказана також Україна.

Цією нашою постійною діяльністю ми намагаємося втримати українську спільноту поза Україною і створити такі духові та матеріальні цінності, що їх потребує і потребуватиме Україна. Ми переконані в тому, що, викриваючи й тавруючи злочини московської комуністичної диктатури, робимо тим самим послугу іншим волелюбним народам і здобуваємо собі приятелів у їхньому колі. Мир і воля націй у маєстаті права і справедливості, рівної для всіх, будуть запевнені у світі щойно тоді, коли під ударами національно-визвольної революції поневоленних народів розвалиться московська комуністична деспотія. Цю революцію, як колись проти московської царської деспотії, переведуть поневолені нації в слушний час. Наше завдання — здобувати й скріплювати симпатії та підтримку вільних народів для тієї неминучої національної революції.

Український Народе!

Ми, твої брати і сестри в країнах вільного світу, чітко відрізняємо те, що репрезентує духові і матеріальні цінності української нації, від пануючого в Україні московського комуністичного режиму, проти якого Ти стоїш у постійній боротьбі. Твої осяги на полі науки, мистецтва, господарства і на всіх інших ділянках життя для нас усіх мають найвищу ціну. Ми подивляємо Твою видержливість і витривалість у боротьбі за збереження та розвиток духових і матеріальних цінностей України, що перекреслили пляни ворога, спрямовані на знищення й асиміляцію українського народу.

Ти пережив не одне лихоліття у своїй героїчній історії. Ти не піддавався і завжди виходив з них непокорений. Твоя героїчна постава викликає подив свободолюбного людства. Вона була і є джерелом духової наснаги для всіх нас, розпорошених на всіх континентах світу. Тобі призначено бути господарем своєї землі.

Український народе, прийми від усіх нас, Твоїх братів і сестер у вільному світі, нашу пошану і наше запевнення, що ми свято віримо в успіх Твого незламного спротиву і в успіх нашої муравлиної праці, які наближають день Твого визволення.

Перший Світовий Конгрес Вільних Українців передає Тобі на рідну землю і на заслання наш щиросердечний привіт. Ми ніколи не спочинемо, поки Ти, з Божою допомогою, не здобудеш утрачену волю і самостійність. Ми віримо, що прийде той день, коли Ти засядеш у народів вільних колі, серед справедливого й миролюбного людства.

ПРЕЗИДІЯ

Світового Конгресу Вільних Українців

РЕЗОЛЮЦІЇ СВІТОВОГО КОНГРЕСУ ВІЛЬНИХ УКРАЇНЦІВ

Ми, уповноважені делегати українських установ та організацій, що діють у вільному світі, зібравшись на першому Світовому Конгресі Вільних Українців у місті Нью-Йорку, осідку Організації Об'єднаних Націй, у днях 16, 17, 18 і 19 листопада 1967 року, коли сповняється 50-річчя початку наших новітніх державно-визвольних змагань, спільно й одноголосно стверджуємо й постановляємо:

I. Унаслідок поневолення України та національного, релігійного, політичного, культурного, економічного й соціального гноблення великого і волелюбного українського народу його сусідами-окупантами, сотні тисяч українців, вийшовши на чужину, поставили перед собою завдання допомагати своєму народові у його змаганнях до волі і незалежності.

II. Українські поселенці у вільних країнах уже від початків свого поселення зорганізували українські громади і — користуючися волею та необмеженими можливостями — створили численні національні, релігійні, культурні, наукові, виховні, жіночі, студентські, економічні й інші установи та організації, в яких плекають і розвивають рідну мову і культуру, свої національні й релігійні традиції, збагачуючи ними скарбницю українського народу, як і скарбниці країн свого поселення.

III. Живучи в країнах вільного світу та збагачуючи їх своєю духовою творчістю і матеріальними надбаннями, українські поселенці ніколи не втрачали й не втрачають глибокого відчуття свого нерозривного історичного і духово-культурного зв'язку між ними самими й українським народом на рідній землі. Вони жили й живуть, поділяючи його радощі і смутки, а їхнім головним завданням залишається постійна допомога своєму народові повернути утрачену ним волю і незалежність, за які він веде безупинну боротьбу. Українці у вільному світі з найбільшим обуренням протестують проти духового і фізичного народовбивства, що його dokonує над українським народом большевицька Москва, загарбавши землі та встановивши на них свою систему тоталітарного поневолення і терору.

IV. Виходячи з цих стверджень та наявних істин, ми, уповноважені репрезентанти українських громад у країнах вільного світу, зібравшись на своєму Світовому Конгресі Вільних Українців, урочисто й одноголосно постановляємо:

1. Усіма нашими силами й засобами, в рамках законів країн нашого поселення, допомагати українському народові в його змаганнях до волі й незалежності, до віднови самостійної, соборної і народноправної української держави.

2. Вживати всіх потрібних заходів, щоб для цих справедливих змагань українського народу здобути прихильність і допомогу народів та урядів країн нашого поселення.

3. Зберігати, плекати, розвивати й затіснювати духово-культурний зв'язок з нашим волелюбним українським народом.

4. В українських громадах у країнах вільного світу зберігати, плекати й розвивати наші національні, історичні й релігійні традиції, нашу мову та культуру і збагачувати ними культуру країн нашого поселення.

5. Демаскувати і поборювати підривно комуністичну діяльність та комуністичну загрозу в країнах нашого поселення, бо цим посередньо допомагаємо ми зміцненню фронту волелюбних народів проти московської тиранії. Викривати й поборювати затії Москви, яка намагається інфільтрувати й розкладати українські громади в країнах їхнього поселення різними засобами, а зокрема висиланням під всякого роду претекстами своїх делегацій з ССРСР.

6. Усіма силами й засобами сприяти розвиткові наших Церков, громадських, наукових, господарських, виховних, робітничих, молодечих, студентських, професійних, видавничих, допомогово-харитативних та всіх інших установ і організацій, що забезпечують нам духову і матеріальну базу, без якої ми не могли б вести належної політичної й громадської діяльності.

7. Активно підтримувати консолідаційні зусилля для наладнання співпраці всіх наших громадських, культурних, виховних, економічних і політичних сил у наших центральних і крайових репрезентаціях, уважаючи це за одну з головних передумов нашого дальшого розвитку в країнах нашого поселення та нашої допомоги визвольним змаганням українського народу.

V. Щоб успішно виконувати ці завдання та досягнути визначених цілей, одногосно ухвалюємо:

1. Створити установу Світовий Конгрес Вільних Українців з його постійним Секретаріатом для кращого контакту й порозуміння між українцями й українськими громадами в країнах вільного світу та для координації їхньої праці і зусиль в досягненні устійнених в цих постановах цілей.

2. Подбати про створення відповідних фондів, які уможливили б здійснювання цих постанов.

VI. У 25-річчя створення і дій Української Повстанської Армії Світовий Конгрес Вільних Українців стверджує, що боротьба цієї найновішої збройної формації є власністю всього українського народу.

Боротьба проти гітлерівсько-німецького, російсько-большевицького й інших окупантів у роках другої світової війни і після неї поновно засвідчила прагнення українського народу до волі й державної незалежності.

VII. Світовий Конгрес Вільних Українців визначує виховний ідеал українця в діяспорі в такому змісті:

«Українець у діяспорі — це повноцінний громадянин своєї країни, пов'язаний із українським народом вузлами української мови й культури, особовість якого визначається християнсько-етичними вартостями і творчою дією для України».

VIII. Світовий Конгрес Вільних Українців стверджує:

1. Релігія і Церква є невід'ємною частиною життя і розвитку християнської України і вони відіграли в цьому житті та розвитку рішальну роль, ставши основою тисячолітньої української культури.

2. Комуністична Московія, силою і насильством загарбавши Україну та перетворивши її в свою колонію, найбільш драконськими засобами і методами, включно до фізичного народовбивства, намагалася і намагається вбити в українському народі віру в Бога, знищивши Українську Автокефальну Православну Церкву, Українську Католицьку Церкву та українські протестантські церковні громади і об'єднання. В цьому поході нищення застосовано найжорстокіші переслідування, включно з фізичною ліквідацією ієрархів Українських Церков та тисячів вірних, а українські храми Божі, найкращі зразки української культури, поруйновано або перетворено на безбожницькі клуби, заповідники, музеї тощо.

3. Український нарід не тільки не погодився з тим нищівним походом безбожницького комуно-московського окупанта проти релігії і Церков в Україні, але й активно проти цього боровся і бореться, зберігаючи глибоко в своєму серці і душі віру в Бога та бажання по-своєму до Нього молитися.

4. Як для українського народу на рідній землі, так і для українців у діаспорі сущих релігія і Церква є найбільшим духовим добром та найбільшою остосю їх самобуття і розвитку.

Маючи це на увазі, Світовий Конгрес Вільних Українців рішає і постановляє:

1. Натаврувати і засудити перед усім культурним світом злочинний похід безбожницької комуністичної Москви проти найбільшого духового скарбу українського народу, його християнської релігії і Церкви. Зокрема засудити і натаврувати продовжування нею цього жорстокого переслідування всіх Церков і віровизнань в окупованій Україні сьогодні.

2. Домагатися від Об'єднаних Націй та їх агентств негайного створення окремої комісії, яка перевірила б і потвердила б ці драконські практики уряду і режиму ССРСР, звернені проти релігії і Церков взагалі, а проти християнської релігії і Церков в Україні зокрема.

. Усіма нашими силами і засобами піддержувати наші Церкви і церковне життя у вільному світі, зокрема всі їх заходи і зусилля для збереження і дальшого розвитку наших світлич церковно-релігійних традицій.

IX. Світовий Конгрес Вільних Українців засуджує дискримінацію і русифікацію советською владою релігійних та національних меншостей в Україні. Зокрема Конгрес протестує проти релігійного та національно-культурного переслідування російсько-большевицьким режимом жидівської меншости в Україні.

ЗВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДУХОВНИХ ПРОВІДНИКІВ

**до братів і сестер у поневоленій Україні та у вільному світі
перебуваючих, з нагоди 1-го Світового Конгресу Вільних
Українців, яке відчитав архієпископ Мстислав на закінчення
Конгресу, в неділю 19 листопада 1967 р.**

Ми, духовні провідники українського народу у вільному світі — єпископи Українських Православної і Католицької Церков та провідники українських євангеліків і баптистів, — учасники 1-го Світового Конгресу Вільних Українців, що саме тепер відбувається в м. Нью-Йорку, об'єднані любов'ю у Христі й журбою за долю нашого побожного українського народу, керуємо оце наше слово до наших братів і сестер у поневоленій Батьківщині — Україні та по всьому світі розсіяних.

Дорогі брати і сестри!

Найперше від щирого й люблячого вас серця вітаємо вас — наших улюблених братів і сестер на Рідних Землях та запевнюємо вас, що нам відомі ваші відважні змагання й тяжкі терпіння в обороні Церкви Христової й нашого українського народу. Ми безмежно щасливі, маючи змогу ствердити вашу постійну відданість Христу Спасителю і нашому народові. У своїх щоденних молитвах ми постійно просимо Всевишнього, щоб Він Всесильний зміцнив і помножив ваші сили та сподобив вас на Батьківщині сущих і всіх нас по світі розсіяних якнайскоріше зустріти радісний день повної релігійної й національної волі на всіх землях України.

Одночасно звертаємось і до вас, брати і сестри, в країнах вільного світу перебуваючих, та сердечно просимо — постійно зміцнювати вашу віру в Христа і Його св. Церкву та йти за Христовими заповідями, як у вашому родинному житті, так і в житті громадському та політичному. Зокрема вас просимо постійно пам'ятати про наш найвищий поза Батьківщиною обов'язок: — всіма доступними нам засобами збагачувати нашу духовну скарбницю — Церкву Христову та існуючі у вільному світі українські наукові, культурні й харитативні установи, дані нам Божим Провидінням для збереження духовних скарбів і стародавніх традицій нашого побожного народу. Крім того ніколи не забуваймо, що там, на нашій далекій і дорогій Батьківщині, всі дорогі цінні скарби релігійної й національної культури нашого народу постійно руйнуються, а найбільший, дарований Богом нам скарб — прекрасну мову українську — зневажається. Бережімо ж і помножимо скарби нашої душі у вільному світі.

Благодать Господа нашого Ісуса Христа і любов Бога Отця і спільність св. Духа нехай перебувають з усіма вами!

Дано в Нью-Йорку листопада 19 дня, року Божого 1967-го.

† Блаженніший Іоан
архієпископ Філадельфійський,
митрополит Української
Православної Церкви в США.

† ВПреосящ. Кир Максим,
архієпископ Вінніпезький,
митрополит українців католиків
Канади.

† ВПреосвящ. *Михаїл*,
архієпископ Торонтський
і Сх. Канади.

† ВПреосвящ. *Мстислав*,
архієпископ Нью-Йоркський.

† ВПреосвящ. *Андрій*,
архієпископ Едмонтонський
і Зах. Канади.

† Преосвящ. *Олександр*,
єпископ Чикагський.

Протопресвітер Іван Бачинський,
адміністратор у Бельгії, репрезентант
блаженнішого Ніканора, митрополита
Української Автокефальної
Православної Церкви.

Пастор Іван Яценгий,
голова Українського Євангельського
Об'єднання Північної Америки.

† ВПреосвящ. *Кир Амарозій*,
архієпископ філядельфійський,
митрополит українців католиків
у США.

† Преосвящ. *Кир Ніль*,
єпископ Едмонтонський.

† Преосвящ. *Кир Ісидор*,
єпископ Торонтський.

† Преосвящ. *Кир Андрій*,
єпископ Саскатунський.

† Преосвящ. *Кир Йосиф*,
єпископ Стемфордський.

† Преосвящ. *Кир Ярослав*,
єпископ Чикагський.

о. прелат Климентій Прийма,
репрезентант Преосвящ. Кир Йосифа,
єпископа українців католиків
у Бразилії.

Пастор д-р Лев Жабко-Потанович,
президент Всеукраїнської
Євангельської Баптистської Церкви.

ЗВЕРНЕННЯ ПРОВОДУ ЗЧ ОУН ДО УКРАЇНСЬКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ В СПРАВІ ЗБІРКИ НА ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД

Ми є свідками величезних зрушень, які відбуваються в Україні. Наші оптимістичні передбачування, що активні сили українського народу в боротьбі з московсько-большевицьким наїзником з року в рік зміцнюватимуться, — здійснюються, а безугавна праця Організації Українських Націоналістів, що випливала з глибокої віри у ці невмирущі сили опору, — дає свої глибокі висліди.

Наша Організація, провівши глибоку і правильну аналізу стосунків у російській імперії в по-сталінські роки, всупереч передбачуванню деяких опортуністичних течій серед українців на чужині, що випливали із зневіри та з бажання домовлятися з ворогом, — увесь час вказувала на повільну, але невідхильну активізацію боротьби в Україні у всіх галузях життя. У той час, коли західний світ, а разом з ним і зовсім дрібна частина нашої еміграції, заворожені уявною силою Москви, намагалися і намагаються пактувати з Московією на базі співжиття, легалізувати антинародну і протинаціональну імперіялістичну російську диктатуру, — ми з твердою і невгнutoю послідовністю, незважаючи на супротивні нашим ідеям капітулянтські сили у частини вільного світу, ставили і ставимо на світло денне ті справжні

революційно-визвольні сили, які протягом останнього десятиріччя почали розгортатися в Україні за лаштунками советсько-московських «потьомкінських сіл» і фразеології.

Організація Українських Націоналістів твердо переконана, що остаточна перемога буде за тими визвольно-революційними силами, що їх вона заступає; ті сили з дня на день, з року на рік збільшуються, міцніють і поширюються. У зв'язку з цим уся її зовнішньо-політична акція, вся її робота серед нашого громадянства на чужині скерована тільки в одному напрямі: зміцнення та підтримка визвольно-революційних сил в Україні й боротьба з внутрішнім та зовнішнім опортунізмом, який бачить тільки імперіальну російсько-советську ширму.

Що це за сили? Це плоть від плоті, кров від крові дитина тих великих революційних зрушень, які продовж своєї довголітньої революційно-визвольної діяльності вдалося перевести Організації Українських Націоналістів. Зокрема величезне значення має боротьба Організації Українських Націоналістів під час і після другої світової війни — спочатку за німецької, згодом за нової московської окупації. Розроблені тоді та прийняті в основу боротьби ідейно-програмові засади, — сьогодні в Україні є так само гостро актуальними, як і під час дій Української Повстанської Армії та підпільно-революційної мережі ОУН. Дії ОУН мають сьогодні інші форми, але ту саму інтенсивність політичної цілеспрямованості і безкомпромісовості.

Таким чином ми сьогодні цілком ясно бачимо, що великі жертви, що їх ми зазнали у нашій визвольно-революційній боротьбі протягом діяльності Організації Українських Націоналістів, не були даремними. Це твердий гранітний фундамент, що його мусять мати кожна нація у боротьбі за незалежність, і на цьому фундаменті нарастають сьогодні нові молоді сили активного опору і боротьби. Без великих і кривавих жертв, що їх зазнала Організація Українських Націоналістів, без вкладу її боротьби, навряд чи ми сьогодні були б свідками такого по-державницьки скристалізованого процесу, що проходить в Україні.

Перед обличчям тих подій, які відбуваються в Україні, тим більші й важливіші, відповідальніші завдання має праця Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів. Українці на чужині мусять мати одну-єдину мету та завдання: всіма засобами й на всіх відтинках допомагати визвольній боротьбі, що провадиться в Україні. Наші брати на рідних землях повинні знати, що ми одним муром стоїмо з ними, що наші позиції залишилися незмінні й непохитні. Кожен вилім у цьому фронті, зокрема безвідповідальні заяви деяких наших еміграційних туристів, які під час свого перебування в Україні вихваляють московсько-большевицькі порядки на сторінках «Літературної України», — може завдати непередбачених моральних шкод дальшому процесові оформлення і зміцнювання національного опору і боротьби в Україні.

У зв'язку з вище згаданими проблемами, Закордонні Частини Організації Українських Націоналістів своєю працею серед українців на чужині мусять унеможливити всякі опортуністичні виломи, вказувати українській еміграції правильні шляхи нашої політичної тактики, стояти на сторожі визвольно-революційних ідей та під їхніми прапорами мобілізувати наше громадян-

ство. Цього вимагає добро української справи там, на нашій Батьківщині, і тут — на чужині.

Не менш важливе завдання стоїть перед Закордонними Частинами Організації Українських Націоналістів на відтинку закордонної політики. Закордонні Частини ОУН всебічно підтримують Антибольшевицький Бльок Народів (АБН), який добився видатних успіхів. Великодержави світу, а за ними і менші держави примикають очі на істотні проблеми життя в Советському Союзі, пактують з московсько-большевицькими диктаторами в ім'я миру за всяку ціну. Наше завдання — вказувати вільному світові на його неправильну політику, з'ясувати реальний стан в російській імперії, вказувати на те, що тільки розвал останньої колоніальної імперії у світі може довести до справжнього, не уявного миру між усіма народами на землі.

Одне з найактуальніших та найпильніших завдань, які чекають ЗЧ ОУН, — глибоко й аналітично розкривати прислонене різними інтернаціональними гаслами обличчя московсько-большевицького імперіялізму й подавати все це до відома українському населенню на нашій Батьківщині, з допомогою відповідної літератури, радіопересилань тощо. Такі заходи тільки прискіплять дальший розклад московсько-большевицької імперії, зміцнять наростання визвольно-революційних сил.

Наш ворог свідомий того, що головною і найгрізнішою небезпекою для нього є саме ті ідейні кличі й гасла, що їх заступає сьогодні Організація Українських Націоналістів. Для побороювання ОУН, її ідей, традицій, її боротьби, які глибоко закорінилися в Україні, для побороювання діяльності ОУН ворог мобілізує свої великі сили. Немає тижня, в якому в Україні не появлялися б пасквілі, скеровані проти ОУН та її Закордонних Частин. Ті пасквілі мають за завдання компромітувати й знеславлювати перед очима українського населення Організацію Українських Націоналістів, її недавнє історичне минуле, її сучасну визвольну боротьбу. Уся ця наклепницька кампанія ворога є ще одним доказом, яке велике значення має діяльність Закордонних Частин ОУН в її найрізноманітніших виявах.

Для цієї діяльності українці на чужині повинні створити тверду і широку фінансову базу. Гідною відповіддю ворогові буде, коли кожен українець і українка своїми добровільними датками спричиниться до того, що дотеперішня діяльність нашого Визвольного Фронту не лише надалі затримає свою напругу, але й удвоє пошириться. Така діяльність вимагає великих матеріальних засобів, ми й далі мусимо фінансувати нашу широку зовнішньо-політичну акцію та її зміцнювати. Наше завдання — є розбудовувати й поширювати наші видання за кордоном, втримувати дотеперішні радіопересилання в Україну й намагатися організувати нові можливості таких радіопередач, ще інтенсивніше всебічно розбудовувати і поширяти фронт проти ворога. Дотепер, завдяки патріотичним зусиллям нашого жертвовного громадянства, багато вже зроблено. Мусить бути зроблено куди більше. Тому масово складайте на Визвольний Фонд ОУН, що є матеріальною базою для дії нашого визвольно-революційного руху.

У грудні 1967 року.

ПРОВІД ЗАКОРДОННИХ ЧАСТИН
ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

З ЛИСТІВ ДО РЕДАКЦІЇ**До спогадів п. Н. Короля: «Очима звичайного учасника»**

Спогади завжди суб'єктивні, в цьому і позитивна, і негативна їх властивість. Мемуарист має право тлумачити факт так, як він сприйняв його, але він не має права перекручувати фактів. На жаль, п. Нестор Король не дотримується цього закону.

На стор. 1149 («Визвольний Шлях», кн. X, 1967) читаємо таке: «Тут треба згадати маловідомий факт, що ще задовго перед початком першої світової війни найагресивніші і найвойовничіші російські партії (есерів, кадетів, меншевиків, большевиків), щоб злагодити і надати українському політичному й культурному рухові загальноросійського змісту, посилали своїх членів-«малоросів» до українських культурно-просвітніх і політичних організацій... Таких «малоросів» у ТУП-і було багато: кадет барон Ф. Штейнгель — український амбасадор за часів Скоропадського, М. Василенко — кадет, що двічі намагався пробратись при Скоропадському в партію есерів, якого дуже рекомендував туди Д. Дорошенко, але, не зважаючи на це, він обидва рази був відкинтий цією партією...»

В цьому реченні в кожному рядку перекручення фактів. Перше: що таке ТУП? Автор правильно розшифровує цю назву: «Товариство Українських Поступовців». Які ж підстави й право він має паплюжити це Товариство, що в часи реакції проти українства об'єднало представників українських партій? На чолі його стояв М. Грушевський і саме в той день, коли його заарештовано (1914 р.), на квартирі М. Василенка було засідання ТУП-у і «тупівці» на нього чекали. Автор сам перелічує членів ТУП-у: С. Єфремова, А. Ніковського. Яке ж право він має вважати їх усіх за агентів російських партій, в тому числі й большевицької?

Автор не розуміє характеру певної доби: на підставі його спогадів, як «учасника», читає тепер, коли минуло 50 років, може повірити, що за доби гетьманства партійний квиток партії есерів (соціал-революціонерів) був потрібний для міністра народної освіти та президента державного сенату, — ці пости посідав М. Василенко і щоб «пробратися» до цієї партії йому марно допомагав міністер закордонних справ Д. Дорошенко! Нагадую авторові, що за гетьмана приналежність до соціалістичної партії не була потрібна для кар'єри. Коли ж мова про тих людей, що їх так звисока автор трактує, можу додати: Д. Дорошенко ніколи не належав до партії есерів і його рекомендація не могла допомогти, а М. Василенко ніколи не мав бажання вступити до неї. Членом партії есерів був М. Грушевський. Не залежно від того, як автор ставився до цих двох діячів — М. Василенка і Д. Дорошенка, — факти свідчать про те, що обидва вони користувалися глибокою пошаною суспільства, різних партій, і ніщо не дає права авторові виставляти їх, як шахраїв — один хотів пролізти до партії, а другий допомагав йому...

На стор. 1160 автор виявляє повне неознайомлення з церковними справами. Він пише, що 19 березня 1917 р. на Софійській площі панахиду служив «митрофорний протоіерей Василь Липківський». Не можу твердити — служив він чи не служив, але «митрофорним протоіереєм» він не міг бути. Митра була найвищою нагородою священників, в Києві в 1917 році було не більше, як п'ять митрофорних; всі вони дістали митру від Синоду. Василь Липківський, настоятель церкви на Солом'янці (передмісті Києва), не міг дістати цієї нагороди, коли він був скомпромітований в очах начальства своїм «українофільством»*.

Я подала тільки ті приклади, а їх значно більше, щоб показати, як автор перекручує факти та підкреслити їх необ'єктивне насвітлення.

На закінчення зверну увагу на колосальну відповідальність, яку бере на себе мемуарист, вона більша навіть, як дослідника, бо він не покликається на джерела, за якими можна перевірити його твердження. Мемуарист сам є джерелом, з якого читач мусить черпати правду, а дослідник буде покликуватися на це джерело. Не можна забувати: минуло 50 років від тих подій, яким автор присвятив свої спогади. Хто з сучасних читачів може знати чи пам'ятати, що було, хто були ці люди? І ось він винесе із спогадів «учасника» враження, що ТУП був агентурною організацією, до якої більшовики підіслали своїх агентів, Василенко і Дорошенко були шахраї, що обробляли темні справи і т. д.

Н. ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО

*) І. Власовський: «Нарис історії УАЛЩ», т. IV, Нью-Йорк, 1961, стор. 122.

ЛІТЕРАТУРНІ КОНКУРСИ

Дев'ятий Літературний Конкурс СФУЖО. Пані Маруся Бек, радник міста Дітройту, уфундувала чергову літературну нагороду для жінок-письменниць. У зв'язку з тим СФУЖО оголосила *Дев'ятий Літературний Конкурс*.

Предметом Літературного Конкурсу є короткий поетичний твір, розмір якого не більший як поема чи довга балада. Вірш не обмежений родом поетичного твору (сонет, елегія, ода і т. п.) чи змістом (чиста лірика, описовість, громадські мотиви), чи оформленням (римований, ритмований або й без цих прикмет традиційного вірша).

Як нагороду призначено по 100 дол. за два рівнозначні твори.

До складу Жюрі Дев'ятого Конкурсу ввійшли: д-р Грайда Герус-Тарнавецька, проф. Ярослав Розумний і д-р Марина Рудницька.

Учасницями Конкурсу можуть бути жінки-поети або ті, що хочуть бути поетами. Реченець Конкурсу — 31 березня 1968 року.

Конкурсні твори треба надсилати в трьох примірниках під псевдонімом, подаючи справжнє прізвище автора в запечатаному конверті. Висилати на адресу «Жіночого Світу» з допискою: «Для Комітету Літературної Нагороди». «Woman's World», P.O. Box, Winnipeg, Man., Canada.

Науковий Конкурс на історичну працю. Науково-Літературний Фонд ім. Лесі і Петра Ковалевих при Союзі Українок Америки з нагоди 50-ліття їх шлюбу оголошує *Науковий Конкурс на історичну працю* (монографію).

Темою цієї праці може бути будь-який відтинок історії України з позитивним державницьким навігненням.

Наукове Жюрі, провівши оцінку надісланих творів (щонайменше 100 стор. машинопису), признає одну нагороду у висоті 400 доларів.

Реченець Конкурсу — 31 грудня 1968 року.

Твори надсилати в трьох примірниках на адресу Централі Союзу Українок:
Ukrainian National Women's League of America,
4936 N. 13th St., Philadelphia, Pa. 19141, U.S.A.

✱

Оголошення літературних нагород Українського Літературного Фонду. Український Літературний Фонд (УЛФ) ім. Івана Франка в Чикаго повідомляє, що Літературне Жюрі закінчило свою працю над оцінкою літературних творів, які появились в 1965-1966 роках.

Літературне Жюрі складалося з таких діячів української культури: проф. д-р К. Біда, ред. В. Верган, ред. В. Давиденко, проф. П. Ковалів, проф. д-р Г. Лужницький, проф. П. Одарченко, проф. В. Сварог і д-р В. Стебельський.

Всі члени Жюрі надіслали свої оцінки — голоси. Підсумки голосування провела Комісія (інж. Богдан Білінський — голова, дир. Ярослав Войнаровський — заступник, інж. Антін Кущинський — секретар).

На основі оцінок Жюрі та підсумків Комісії, Правління Українського Літературного Фонду ім. І. Франка в Чикаго оголошує нагороди за найкращі літературні твори, що появились друком у 1965-1966 роках.

Найвищу літературну нагороду — «Листок із лавру Івана Франка» — одноголосно признано *Василеві Симоненкові*, українському підсоветському письменникові, за збірку поезій «*Берег чекань*».

Першу нагороду — 1000 доларів — признано *Олені Звичайній і Михайлові Млаковому* за двотомний твір «*Ворог народу*».

Другу нагороду — 500 доларів — *Оксані Керч* за твір «*Наречений*».

Три треті нагороди — по 300 дол. — признано трьом авторам, твори яких одержали однакову кількість голосів: *Теодорові Курпіті* за твір «*Блакитні троянди*»; *Мирославі Ласовській* за твір «*Під чорним небом*»; *Володимирові Несторовичу* за твір «*Серця і буревії*».

Дві нагороди — по 300 дол. — за твори для української молоді: *Софії Парфанович* — за твір «*Карусь і ми*»; *Софії Наумович* за твір «*Королева*».

Фундаторами нагород були: д-р Т. Ткачук (1000 дол.), Ювілейний Франківський Комітет у Чикаго (1000 дол.), П. Петрушевський (300 дол.) та інші жертводавці, список яких буде проголошений окремим комунікатом із подякою.

Роздача нагород відбулась у Чикаго 3-го грудня 1967 року.

Правління УЛФ ім. І. Франка в Чикаго.

БІБЛІОГРАФІЯ

ДІЯННЯ ВАТИКАНСЬКОГО СОБОРУ, Вселенський Собор — Ватиканський II, Діяння і Постанови. Українська Духовна Бібліотека. Видавництво ОО. Василіян, Рим, 1966, стор. 320.

Осип Мельникович: УКРАЇНСЬКА СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКА ШКОЛА В ЗАЛЬЦБУРГУ. (Вступне слово Романа Міхняка). Український Технічно-Господарський Інститут, Мюнхен, 1967 р.; стор. 52 + Ілюстрації і документи.

Атанасій В. Пекар, ЧСВВ: НАРИСИ ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ ЗАКАРПАТТЯ. Записки ЧСВВ, т. XXII, с. II, секція I. Рим, 1967, стор. 242.

ЗАПИСКИ ЧИНА СВ. ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО. Передвосні невидані «Записки ЧСВВ», тт. IV-V-VI. Львів 1942 — Рим — 1967; стор. 420.

Павло Штепа: ЗНАДІВКИ ДО СЛОВНИКА ЧУЖОСЛІВ. Видав Семен Стасишин, Торонто, 1967, стор. 166.

МИХАЙЛО ОРЕСТ — АДЕПТ ДУХОВНОСТІ НОВОЇ. Літературознавчий симпозіон за редакцією Петра Роенка. Орден, Торонто, 1967 р.; стор. 124.

Володимир Куліш: ПАЦАНИ, повість про безпритульних. Видавництво «Шлях Перемоги», Мюнхен, 1967; стор. 320.

Юрій Горліс-Горський: ХОЛОДНИЙ ЯР, у двох частинах, з мапою. Видав М. Мироненко, Лондон, 1967, стор. 434.

Микола Верес: В ЧУЖИННИХ ПРИПЛАВАХ, вибрані поезії. Вид. О'єднання б. Вояків-Українців у Великій Британії. Лондон, 1967 р., стор. 232.

Володимир Радзикович: НІЧ ПРОМИНУЛА, історична повість. Видавництво Центральної Управи Спілки Української Молоді. 1967 рік, стор. 140, з ілюстраціями.

АЗБУКОВИК, Коротка енциклопедія української літератури, зшиток 2. В-во «Київ», 1967, стор. 57-120.

Д-р Олександр Фединський: БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК УКРАЇНСЬКОЇ ПРЕСИ ПОЗА МЕЖАМИ УКРАЇНИ ЗА 1966 РІК. Видання Українського Музею-Архіву в Клівленді, ч. II, Клівленд, 1967, стор. 76.

УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК, журнал Українського Історичного Товариства. Ч. 1-2, рік IV, Нью-Йорк—Мюнхен, 1967, стор. 140.

Д-р Олександр Соколюшин: ІВАН ФРАНКО — ШЕВЧЕНКЗНАВЕЦЬ, Бібліографічна розвідка (відбитка з жур. «Визвольний Шлях»). Вид. Української Видавничої Спілки, Лондон, 1967, стор. 20.

ХРОНІКА ОБ'ЄДНАННЯ ЖІНОК ЛІГИ ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ, Відділ Торонто, 1951-1966 роки. Накладом Відділу ОЖ ЛВУ в Торонті, 1967, стор. 86.

THE REAL FACE OF RUSSIA, Essays and Articles. Ukrainian Information Service, London, 1967, p. 266.

Antonius Mychalskyj: "LIBER DE FIDE" PSEUDO-NATHANAELIS, Fontes et analisis. Pontificia Universitas Urbaniana de Propaganda Fide. Romae, 1967, p. 150.

PROMISE & REALITY. 50 Years of Soviet-Russian "Achievements." Written by Suzanne Labin, Edited by John Graham, with a Foreword by Dowager Lady Birdwood. European Freedom Council (British Section). London, 1967, p. 32.